

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XIII. évfolyam
2003/1.

A TARTALOMBÓL

A haderő fejlesztésének irányai
Csecsen válság és a terrorizmus
Nukleáris fegyverek a 21. században
A honvédelem modernizációja
A légvédelmi rakétadandár strukturális kérdései
Lakosságvédelem az új kihívások tükrében
Gazdaságfelkészítés és mozgósítás tervezése
Az embercsempészás ellen folyó harc
Határvadászszázadok és az EU-csatlakozás
Tudományos munka a NATO-ban
Az információs társadalom fejlődésének mérése
Információs rendszerek védelme

A tanulmányok szerzői

Bajó József nyá. mk. ezredes,
a Kormányzai Frekvenciagazdálkodási
Hivatal igazgatója

Dr. Deák János nyá. vezérezredes,
a Magyar Honvédség volt parancsnoka

Gaál Gyula hőr. alezredes,
doktorandusz

Dr. Gazda Pál nyá. ezredes,
ZMNE tanszékvezető egyetemi tanár,
dékán

Horpácsi Ferenc mk. alezredes,
doktorandusz

Kassai Károly mk. alezredes,
doktorandusz

Kozma Gábor őrnagy,
HM OTF kiemelt főtiszt

Kővári László százados,
doktorandusz

Medveczky Mihály
doktorandusz,
a GKM szakmai főtanácsadója

Dr. Nagy László nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Pataky Iván nyá. ezredes,
a hadtudomány kandidátusa

Dr. Pekó József nyá. ezredes,
egyetemi docens

Szabó József ezredes,
HM osztályvezető

Varga László dandártábornok,
doktorandusz

A Társaság hírei közleményeinek
összeállításában résztvevő:

Horváth István
Nagy László
Pekó József
Szabó József
Varga Mihály

A Magyar Hadtudományi Társaság folyóirata

Felelős kiadó:
SZABÓ JÓZSEF,
a társaság elnöke

A folyóirat szerkesztőbizottsága:

Elnök:
NAGY LÁSZLÓ,
a társaság alelnöke

Elnökhelyettes:
HORVÁTH ISTVÁN
főszerkesztő

Tagjai:
Ács Tibor,
Barna Géza,
Bertalan György,
Gáspár Tibor,
Kovács Tibor,
Opál Sándor,
Pataky Iván,
Pekó József,
Turák János,
Várhegyi István.

Szerkesztőbizottság és kiadó:
1581 Budapest,
Hungária krt. 9–11.
Tel.: 432-9000/29-684 mellék
A mellék HM vonalon
közvetlenül hívható.

Levél cím:
1581 Budapest, Pf. 15.

Internet cím:
<http://www.zmne.hu/kulso/mhht>

Nyomdai előkészítés
és gondozás:
BAUSZ Kft.

Nyomtatta:
Nagy és Társa Kft.

ISSN 1215-4121

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG FOLYÓIRATA

XIII. évfolyam

1. szám

2003. március

Tartalomjegyzék

Szabó József	Gondolatok a haderő fejlesztéséről – a NATO stratégiájának tükrében	3
--------------	--	---

BIZTONSÁGPOLITIKA

Kővári László–Nagy László	A nemzetközi terrorizmus moszkvai megítélése – a csecsen válság	17
Deák János	A nukleáris fegyver a 21. században	29

HADTUDOMÁNY–HADÜGY

Pekó József	A honvédelem alkotmányi és politika-stratégiai modernizációja	41
Varga László	A légvédelmi rakétadandár strukturális kérdései	53
Pataky Iván	Lakosságvédelem az aszimmetrikus hadviselés kihívásainak tükrében	59

VÉDELEMGAZDASÁG

Gazda Pál–Medveczky Mihály	A gazdaságfelkészítés és -mozgósítás tervezésének egyes módszertani kérdései és azok elméleti vonatkozásai	67
----------------------------	--	----

RENDVÉDELEM

Gaál Gyula	Embercsempészás és az ellene való fellépés hazánkban	79
Horpácsi Ferenc	Határvadászszázadok az európai uniós csatlakozás küszöbén	89

FÓRUM

Kozma Gábor	A NATO tudományos programjai és szervezetei	97
Bajó József	Az információs társadalom fejlődésének mérése	109
Kassai Károly	Az információs rendszerek védelméről	119

A TÁRSASÁG HÍREI

Születésnap köszöntő – Dr. Móricz Lajos nyá. ezredes 80 éves	127
Tájékoztatás az Intéző Bizottság üléséről	128
A 2002. évi pályázatok eredményei	128
A haditechnikai eszközök fejlesztésének, korszerűsítésének kérdései című konferenciáról	129
A Hadtudományi Bizottság ülése	130
A hadművészeti szakosztály vitafórumáról	131
Egy cikk margójára	132

Szabó József

Gondolatok a haderő fejlesztéséről – a NATO stratégiájának tükrében

A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikája kimunkálásának, továbbá a haderő fejlesztési és felkészítési prioritásainak megfogalmazásának egyik fontos alapidokumentumát a szövetség stratégiai koncepciója képezi. Ennek legutóbbi, jelenleg is hatályos változatát a tagállamok állam- és kormányfői 1999. április 23–24-én Washington DC-ben megtartott csúcsertekezletükön fogadták el. A szerző az alábbiakban elemzi a szövetség stratégiai koncepcióját (a továbbiakban: koncepció) és annak egyes megfogalmazásaira reagálva következtéseket von le a koncepció megvalósítását elősegítő tevékenységekre vonatkozóan. A cikk aktualitását növeli, hogy hazánk NATO-ban vállalt kötelezettségeinek teljesítése az utóbbi időben fokozottan előtérbe került. Ez megkívánja a szövetség stratégiai koncepciójának alapos ismeretét és helyes értelmezését, továbbá az ebből eredő konzekvenciák következetes érvényesítését a Magyar Honvédség fejlesztésében.

A koncepció bevezetőjében megállapítja, hogy a szövetség az elmúlt időszakokban betöltötte hivatását. A 21. század elején azonban a NATO-nak teljesen újszerű kihívásoknak kell megfelelnie. A hidegháborús veszély elmúlt ugyan, a katonai szembenállás megszűnt, de térségünkben (az euroatlanti régióban) új kockázati tényezők jelentek meg (etnikai konfliktus, gazdasági válság, régi politikai rendszerek összeomlása és nem utolsósorban a tömegpusztító fegyverek, illetve hordozóeszközeik elterjedése, továbbá a fejlett katonai technológiák ellenőrzés nélküli terjedése), amelyek kezelésére a szövetség tagjainak – a térség békéjének és stabilitásának megőrzése érdekében – fel kell készülniük.

A NATO stratégiai koncepciója

A szövetségnek a jövőben is fenn kell tartania a kollektív védelmet, tovább kell erősítenie a transzatlanti kapcsolatokat, és olyan egyensúlyt kell, biztosítania, amely lehetővé teszi az európai szövetségesek nagyobb méretű felelősségvállalását. Ennek érdekében meg kell őriznie a politikai akaratot a béke és biztonság megőrzésére, és ennek alátámasztására fenn kell tartania a katonai eszközök teljes skáláját feladatai teljes körének ellátásához.

A dokumentum rögzíti, hogy a szövetségnek a washingtoni szerződésben meghatározott alapvető célja – a tagállamok szabadságának és biztonságának őrzése poli-

titikai és katonai eszközökkel – nem változott. A szövetség, továbbra is hitet tesz a transzatlanti, kapcsolat mellett, melynek értelmében Észak-Amerika biztonsága szorosan (elválaszthatatlanul) összefügg Európa biztonságával.

A szövetség működésének alapja továbbra is a szuverén államok önkéntes és kölcsönös hozzájárulása a tagállamok kölcsönös biztonságához. A tagállamok állandó politikai és katonai együttműködése garantálja, hogy egyetlen tagállamnak se kelljen egyedül szembenéznie bárminemű biztonsági kockázati kihívással. Ennek megfelelően a szövetség tagállamai gazdasági teherbíró képességük és rendelkezésre álló védelmi kapacitásuk mértékében kollektívan hozzájárulnak a közös védelmi erőfeszítésekhez. Nem jelent megkülönböztetést (hátrányt) az egyes tagországok eltérő nemzeti sajátosságaiból és meglévő, illetve kialakítás alatt lévő katonai képességeik különbözőségéből adódó lehetőségeinek mértéke sem.

A koncepció értelmében a szövetség a jövőben is a biztonságot, a konzultációt, az elrettenést és a védelmet, a válságkezelést, valamint a partnerséget tekinti elsődleges céljának:

A dokumentum megállapítja, hogy a hagyományos szembenállás és ezzel együtt a közvetlen háborús veszély Európában és az euroatlanti régióban gyakorlatilag megszűnt. Új típusú, elsősorban háborús küszöb alatti kihívások jelentkeztek. Ezért a szövetség jövőjében nagy szerepe van a válságkezelésre felkészülésnek, a válságokra történő hatékony reagálóképesség kifejlesztésének.

A koncepció határozottan leszögezi, hogy a szövetség egyetlen országot sem tekint ellenségének, elkötelezett híve a békés és barátságos nemzetközi kapcsolatoknak és támogatja a demokratikus intézményeket. Ennek intézményes alapját a bővítés után is elsődlegesen a békepartnerségi folyamat és a mediterrán dialógus (párbeszéd) következetes továbbvitele jelenti.

A koncepció második része a változó stratégiai környezetet vázolja fel. Prognosztizálja azokat a lehetséges (várható) körülményeket, amelyek hatással lehetnek a szövetség jövőbeni működésére. A biztonsági környezet alakulására vonatkozó optimista előrejelzések ellenére is jelentős biztonsági kihívásokkal és kockázatokkal számol a következő évtizedekben.

A koncepció alapján a főbb biztonsági kihívásokat az alábbiak képezik:

- a szövetséget fenyegető széles körű hagyományos agresszió rendkívül alacsony valószínűsége ellenére, egy ilyen típusú fenyegetés kialakulásának lehetősége hosszú távon fennáll (nem lehet egyértelműen kizárni);
- a szövetségen kívül létező nukleáris erők megléte jelentős kockázati tényező az euroatlanti térség biztonsága és stabilitása terén;
- a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközeik elterjedése komoly aggodalomra okot adó tényező marad;
- továbbra is jelentős kockázati tényezőként értékelhető a fejlett fegyvergyártási technológiák egyre szélesebb körű terjedése, illetve a hozzáférés lehetőségének kiszélesedése;
- szorosan összefügg az előzőekkel a világban lezajló informatikai forradalom, mely eredményeinek ellenséges szándékú felhasználása potenciális veszélyforrás a szövetségre nézve a fejlett társadalmak információs rendszerektől való függősége miatt;

- a szövetség biztonságára egyre nagyobb hatással van a globális környezet. Ma már a legnagyobb veszélyforrást reálisan az olyan szélesebb körű kockázatok jelentik, mint a nemzetközi terrorizmus, a szabotázs, a szervezett bűnözés, a kulcsfontosságú erőforrások forgalmának akadályozása. Az ezekből eredő veszélyhelyzeteket súlyosbíthatja, a nagy létszámú embercsoportok ellenőrizetlen mozgása (migráció), amely regionális konfliktusok, valamint környezeti katasztrófák következményeképpen alakulhat ki.

Mindez – a washingtoni szerződés 4. cikkelye értelmében – előtérbe állítja a szövetségben belül a konzultációk fontosságát és az ilyen kockázatokra adandó (adható) válaszok kimunkálása koordinálásának szükségességét.

A biztonság garantálása szempontjából jelentős, hogy Európa biztonsága továbbra sem választható el az észak-amerikai kontinens biztonságától. Ezért a transzatlanti kapcsolat erősítése a jövőben is meghatározó tényező az európai térség biztonsági és stabilitása szempontjából.

A koncepció értelmében a jövőben is szükséges az elégséges katonai potenciál fenntartása és a közös felkészülés a védelemre. A megfelelő katonai képességek megléte teszi lehetővé, hogy a szövetség sikeresen tudjon részt venni a konfliktusok megelőzésében és az olyan válságkezelési műveletekben, melyek nem esnek az 5. cikkely hatálya alá.

A koncepcióban megfogalmazottak alapján: „Az alapvető biztonság funkcióinak ellátása és a stratégiai koncepció elveinek megvalósítása érdekében a szövetség erőit továbbra is úgy kell alakítani, hogy képesek legyenek hatékonyan megfelelni a szövetség teljes feladatrendszer követelményeinek, valamint alkalmazkodjanak a jövő kihívásaihoz. A szövetség erői – a tagállamok védelmi rendszereire alapozva – feleljenek meg a következő bekezdésben megfogalmazott követelményeknek.

A szövetség katonai erőinek nagysága, készenléti foka, alkalmazásának lehetőségei, elhelyezkedése tükrözze a kollektív védelem és az esetenként rövid felkészülési idejű, honi állomáshelytől távoli, a szövetségi területeken kívüli válságkezelő műveletek végrehajtása iránti elkötelezettséget. A katonai erők tükrözzék továbbá a fegyverzet-ellenőrzési szerződések előírásait. A szövetség katonai erői és képességei tegyék lehetővé bármely tagállamot fenyegető agresszió visszatartását, támadás esetén a szükséges válaszlépések megtételét. A katonai erők legyenek felkészítve a teljes körű együttműködésre, rendelkezzenek a szükséges alkalmazási elvekkel és a megvalósításukhoz szükséges technológiával. A kijelölt (meghatározott) erőket a megállapított készenléti fokozatban, alkalmazásra készen kell tartani, és biztosítani kell, hogy készen legyenek többnemzetiségű – partnerek és más, nem NATO-tagállamok részvételével folyó – összhaderőnemi műveletek széles skálájának sikeres végrehajtására.” (Koncepció 51–52. pont)

A szövetség haderővel kapcsolatos stratégiájának elvei:

- a szövetség fenntartja a feladatai teljes körének végrehajtását biztosító katonai képességeit;
- a szövetség haderejének biztosítani kell a NATO katonai hatékonyságát és cselekvési szabadságát;
- a szövetségesek biztonsága egy és oszthatatlan, többnemzetiségű katonai erőknek képesnek kell lenniük bármilyen potenciális agresszor elrettentésére, illetve támadás esetén az agresszió elhárítására;

- az amerikai nukleáris és hagyományos erők európai jelenléte továbbra is létfontosságú Európa biztonságára nézve, ami viszont szorosan kötődik az észak-amerikai kontinens biztonságához;
- a szövetség támogatja az európai biztonsági és védelmi identitás továbbfejlesztését az Európai Unió és a NATO-kapcsolatainak erősítésével;
- a béke védelmében, a háború vagy más kényszer megelőzése érdekében a szövetség továbbra is fenntartja a nukleáris és hagyományos haderők megfelelő összetételét Európában, szükség szerint fejleszti, illetve modernizálja önvédelmi erőit.

A szövetség katonai erőinek főbb feladatait, melyek alapjaiban meghatározhatják a haderő felépítését és a szükséges képességek megteremtését, a koncepció a következőképpen határozza meg:

- a szövetség katonai erőinek elsődleges feladata a béke védelme, a tagállamok területi integritásának, politikai függetlenségének és biztonságának (biztonsági érdekeinek) garantálása;
- a szövetség és haderejének fontos feladata a kockázati tényezők alacsony szinten tartása az esetleges válsághelyzetek kezelésével még azok kialakulásának kezdetén. Szükség esetén az erőket a nemzetközi béke és biztonság megőrzéséhez való hozzájárulás, a más nemzetközi szervezetek támogatása céljából végrehajtott hadműveletek és a biztonság szélesebb értelmezése keretében tett politikai intézkedések megerősítésére is lehessen alkalmazni;
- a válságkezelés érdekében indított hadműveletek során a haderőnek képesnek kell lennie a különféle kockázati tényezők és következmények – között a humanitárius szükséghelyzetek – kezelésére;
- a haderőnek készen kell lennie a szövetségen kívüli országok katonai erőivel és helyi közigazgatási (polgári) szervezeteivel történő hatékony együttműködésre(CIMIC).

Az előzőek egyértelműen megfogalmazzák a szövetség haderejének kialakításával szembeni elvárásokat. A következőkben felsorolt képességek egy részével a NATO már rendelkezik, a többi kialakítása folyamatban van.

A szövetség haderejének jellemzői:

- a szövetség erői a kollektív védelem és az egyéb szövetségi feladatok követelményeit kielégítő legalacsonyabb és megfelelően lépcsőzött készenléti fokban lesznek;
- az erők békeidejű elhelyezkedése megfelelő katonai jelenlétet biztosít a szövetség egész területén. A csapatok szükséges mobilitási képességének és a gyors telepítés lehetőségeinek békeidőbeni megteremtésével (HNS) a szövetség képes erőinek megfelelő átcsoportosítására, a kialakuló válságokra történő megfelelő szintű reagálásokra;
- a NATO-parancsnokságok rendszere képes ellátni a szövetség lehetséges katonai feladatai teljes skálájának vezetését, beleértve azokat is, amelyek nem tartoznak az 5. cikkely hatálya alá;
- a szövetség olyan alapvető hadműveleti képességekkel rendelkezik, mint a feladatok hatékony végrehajtása, a gyors telepíthetőség és a mozgékonyság, a

- csapatok és a katonai infrastruktúra túlélőképessége, a költséghatékony fenn tarthatóság stb.;
- korlátozott, a jelenleginél kisebb, de katonailag mégis jelentős légi, tengeri és szárazföldi erővel képes lesz a lehető leggyorsabban reagálni a bekövetkező események széles skálájára;
 - a szövetség képes lesz egy nagyobb méretű haderő felállítására, mozgósítással vagy az erők újraszervezésével és a rendelkezésre álló szükséges anyagi készletekkel, amely azonban arányban van a szövetség biztonságával szembeni fenyegetettséggel, illetve a biztonsági környezet hosszú távon előre jelezhető változásaival;
 - a haderő struktúrája – a kialakított haderő-fejlesztési módszerek és eljárások – lehetővé teszi az arányos, rugalmas, megfelelő időzítésű reagálást a feszültségek csökkentése érdekében;
 - a tagállamok rendelkeznek a tömegpusztító fegyverek és hordozóeszközök elterjedése elleni hatékony védekezés képességével;
 - képes katonai erői és katonai infrastruktúrájának megvédésére a terrorizmussal szemben.

A stratégiai koncepció mindenekelőtt a *hiteles képesség létrehozását helyezi előtérbe*. A képesség létrehozására irányuló törekvés definiálja a haderő méretét, összetételét és szükséges felszerelését. Meghatározza továbbá a kiképzés elveit, illetve módszertanát. Elérendő fontos célként határozza meg, hogy meg kell teremteni a különböző készenléti idejű és különböző reagálóképességű erők közötti optimális egyensúlyt.

A jövőben a szövetségnek egyrészt fenn kell tartani a kollektív védelem képességét, ugyanakkor meg kell teremteni a nem az 5. cikkely szerinti tevékenység végrehajtására irányuló képességeket is. A létrehozandó erők felépítésének tükröznie kell a szövetség által várhatóan megoldandó feladatok újszerű összhaderőnemi és többnemzetiségű jellegét.

A szövetség tagjainak folyamatosan növelni kell a *tömegpusztító (ABV) fegyverek elleni védelem képességét*. Ezen belül kiemelten kell (célszerű) kezelni a rakéta elleni hatékony védelem megteremtését. Legfontosabb cél a NATO-erők sebezhetőségének csökkentése, ugyanakkor a haderő rugalmasságának és hatékonyságának növelése a tömegpusztító fegyverek alkalmazásának viszonyai között. Fontos azonban leszögezni, hogy a szövetség stratégiája a jövőben sem tűzi ki célul a vegyi és biológiai hadviselési képesség indokolatlan fejlesztését és alkalmazási lehetőségét.

Nagy hangsúlyt helyez a koncepció az *együttműködés hatékonyságának növelésére a tagállamok között*. A jövőben a katonai erők és a kiszolgáló szervezetek feladatai végrehajtásának megtervezésekor és megszervezésekor a védelmi tervezés minden szintjén hatékonyabb koordinációt kell megvalósítani. A haderő fejlesztési célokról a tagállamok közötti információcsere elősegítheti a feladatok végrehajtásához szükséges képességek közös megteremtését. Ugyancsak nagy jelentősége van az együttműködésnek az új hadművelleti koncepciók (alkalmazási elvek) kifejlesztésében.

A kihívásokra történő rugalmas válaszadás képességének megteremtéséhez a szövetségnek *hatékony logisztikai kapacitással* – ezen belül szállítókapacitással, egészségügyi készletekkel stb. – kell rendelkeznie a különböző összetételű reagálóerők tevékenységének biztosításához. Ugyancsak fontos célként fogalmazódik meg a

szabványosítás, mely jelentősen javíthatja az együttműködés képességét a szövetséges erők logisztikai kiszolgálásában.

Növekvő szerephez jut a jövőbeni tevékenységben a *polgári–katonai szervezetek közötti együttműködés* a szövetségi erők potenciális alkalmazási térségeiben. Nagy jelentőségre tehet szert a katonai tevékenységek támogatása polgári oldalról többek között logisztikai, híradó (távközlési), egészségügyi stb. szakterületeken.

A szövetség hagyományos erőivel szemben megfogalmazott fontos követelmény az előzőekben már több esetben említett képesség megteremtése a feladatok teljes skálájának végrehajtásához. Ennek érdekében a NATO katonai rendszerében részt vevő tagállamok, a hozzájárulás önként vállalt mértékében kiegészítik – szükség esetén – a szövetség békeidőben kialakított többnemzetiségű erőit.

Ezek a szövetség feladatai teljes skálájának végrehajtására alkalmazható erők bizonyítják a szövetségi összetartozást, a kollektív védelem iránti elkötelezettséget, erősítik a transzatlanti összetartozást. A kialakított *többnemzetiségű erők* – az MN CJTF¹ koncepció alapján – különösen a kollektív védelem, és a nem az 5. cikkely szerinti műveletekre történő alkalmazás képességét erősítik.

A többnemzetiségű erők leghatékonyabban feladatcentrikusan alakíthatók ki egy adott tevékenység végrehajtása érdekében, hiszen a tagállamok ezekbe az erőkbe a rendelkezésükre álló legjobban felkészített és kiképzett erőkomponenst delegálják. Ez a kötelék képes a tagállamok haderőinek eltérő (különböző) lehetőségeiből adódó képességeit a szövetség szempontjából szükséges képességgé integrálni. Ennek megvalósulása érdekében az interoperabilitás fejlesztése többek között megfelelő gyakorlatokkal és közös kiképzésekkel, a legfontosabb feltétele a többnemzetiségű erők által kínált lehetőségek teljes kihasználásának.

A stratégiai koncepció elemzéséből Magyarországra levonható következtetések

A szövetség stratégiai koncepciója alapján következtetések, javaslatok, lehetséges feladatok fogalmazhatóak meg Magyarországra, ezen belül a honvédelmi tárcára vonatkozóan is.

A Magyar Köztársaság mint a NATO egyik tagállama vett részt a szövetség stratégia koncepciójának kidolgozásában. A dokumentum előkészítése időszakában ugyan még tartottak a tagsági ratifikációs eljárással kapcsolatos folyamatok, 1999. április 24-én azonban a Magyar Köztársaság miniszterelnöke a teljes jogú NATO-tag Magyarországot kormányfőjeként látta el kézjeggyel a dokumentumot.

Ebből adódóan a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveit meghatározó országgyűlési határozat előkészítésekor nemzeti érdekeink mellett, szövetségesi elkötelezettségből adódó szempontok is figyelembevételre kerültek.

A Magyar Köztársaság Országgyűlése 94/1998. (XII. 29.) számú – a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről szóló – határozatában leszögezte: „A Magyar Köztársaság biztonságát két alapvető pillérre építi: egyfelől a nemzet

1 MN CJTF – MULTINATIONAL Combined Joint Task Force – Többnemzetiségű összhaderőnemi alkalmi harci kötelék.

önerejére, másfelől az euroatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre. A Magyar Köztársaság biztonságát leghatékonyabban a kollektív védelem elvére épülő Észak-atlanti Szerződés szervezetének tagjaként tarthatja fenn. Magyarország a szövetség politikai és katonai struktúrájának integráns részeként vállalja a közös védelemből ráháruló feladatokat. A szövetség konzultációs és döntéshozatali rendszerében való részvételt Magyarország olyan eszköznek tekinti, amellyel hozzá tud járulni az euroatlanti térség biztonságának és stabilitásának erősítéséhez, valamint a nemzeti érdekek hatékony erősítéséhez.”

Az országgyűlési határozat markánsan meghatározza, hogy a Magyar Köztársaság biztonsági elképzeléseinek megvalósulását elsősorban a regionális keretek között tartja megvalósíthatónak, emellett nem mond le az „egyéni” biztonságérzet megteremtéséről.

A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája² megállapítja, hogy Magyarország a társadalmi és politikai rendszerváltással, továbbá kül-és biztonságpolitikájának újragondolásával visszanyerte nemzeti szuverenitását. Ennek a szuverenitásnak a birtokában csatlakozhatott egy teljes egészében konszenzusos döntési elvet magáénak valló politikai–katonai szövetséghez, miután korunkban és a közeli jövőben, a globális kihívások, a nemzetközi politikai–gazdasági függőség (interdependencia), illetve a technológiai fejlődés korában – a Magyar Köztársaság hivatalos álláspontja értelmében – az euroatlanti térség biztonsága egy és oszthatatlan.

A Magyar Köztársaságnak, mint szuverén országnak és az Észak-atlanti Szerződés Szervezete tagjának biztonságpolitikai céljai teljes mértékben lefedik a szövetség koncepciójának I. részében elfogadott célokat és feladatokat, kellő alapot biztosítanak a szövetség gyakorlati céljai megvalósításában való tevékeny és hatékony részvételre.

A Magyar Köztársaság stratégiai környezete

A kétpólusú világrendszer felbomlása után egy világméretű fegyveres konfliktus veszélye minimálisra csökkent. Ezen rendkívül jelentős pozitív változás mellett azonban megállapítható, hogy lényegesen kibővült és összetettebbé vált a biztonsági kockázatok és kihívások köre. A legjellemzőbb kockázati tényezők az alábbiak lehetnek:³

- az eltérő társadalmi fejlődés okozta, országok és csoportok közötti átmeneti vagy tartós ellentétek;
- gazdasági, pénzügyi és társadalmi válságok;
- etnikai és vallási feszültségek;
- terrorizmus, a szervezett bűnözés, az illegális kábítószer- és fegyverkereskedelem;
- demográfiai feszültségek, a tömeges migráció;
- nagyfokú környezeti ártalmak;

2 Biztonság az új évezred küszöbén – A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája: 2144/2002 (V.6.) korm. határozat.

3 A 94/1998. (XII. 28.) OGY határozat alapján.

- az információs rendszerek elleni támadások lehetősége;
- az európai régióban sajátos veszélyforrásként jelentkezik az átalakulásból adódó instabilitás és kiszámíthatatlanság, a demokratizálódási folyamatok törékenysége.

A Magyar Köztársaság ezeket a feszültség- és veszélyforrásokat – az alkotmánnyal összhangban – a nemzetközi jog normáinak megfelelően kezeli. Ezen a területen fontos alapként szerepelnek az Egyesült Nemzetek Alapokmányában az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, az Európa Tanács végül, de nem utolsósorban az Észak-atlanti Szerződés Szervezete dokumentumaiban megfogalmazott alapelvek.

„A Magyar Köztársaság egyetlen államot sem tekint ellenségének, a nemzetközi politika valamennyi szereplőjét, akik a nemzetközi jog alapelveit betartják, partnerként kezeli. A vitás kérdéseket a nemzetközi joggal összhangban, az európai gyakorlatot figyelembe véve kívánja rendezni⁴.”

Magyarország több területen is bizonyította és bizonyítja elkötelezettségét a koncepcióban is megfogalmazott célok és elvárások megvalósítása iránt. Ezek – a teljesség igénye nélkül – a következők:

- alapszerződéssel rendezte és rendezi viszonyát a szomszédos országokkal;
- tevékenyen részt vállalt az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet munkájában;
- környezetében elkötelezett bizalomerosztó lépéseket tesz, fegyveres erőit folyamatosan az Európai hagyományos erőkről szóló szerződés (CFE) által megengedett szint alatt tartja;
- azonnal csatlakozott a nukleáris kísérletek betiltásáról szóló egyezményhez, örök időkre lemondott a nukleáris fegyverek kifejlesztésének és birtoklásának jogáról;
- elsőként csatlakozott a gyalogsági aknák betiltásáról szóló ottawai konvencióhoz, illetve a vegyi fegyverek konvencióhoz;
- következetesen részt vesz a non-prolifерáció érdekében folytatott tevékenységekben.

A szövetség stratégiai koncepciójának biztonságpolitikai részét összehasonlítva a Magyar Köztársaság biztonságpolitikai alapelveivel, megállapítható, hogy mind a problémák meghatározásában, mind a problémák kezelésére kialakított elképzelésekben a lehető legnagyobb az összhang.

Következtetések a haderő feladataira vonatkozóan

A koncepcióban a szövetség haderejére vonatkozó irányelvek meghatározóak a tagállamok fegyveres erőinek, így a Magyar Honvédség jövőbeni fejlesztéséhez, átalakításához.

Azokat a célokat, melyek megvalósítására az adott állam (ország) katonai eszközök igénybevételét is elképzelhetőnek tartja a nemzeti biztonsági stratégiában kell meghatározni.

4 A 94/1998. (XII. 28.) OGY. határozat 5. pont.

A nemzeti katonai stratégiában kerülhetnek rögzítésre – messzemenően figyelembe véve a szövetség stratégiai koncepciójában megfogalmazott irányelveket – azok a feladatok, melyeket az állam fegyveres ereje (hadereje) részére meghatároz, és amelyek teljesítését az állami élet minden területén maradéktalanul megköveteli, és amelyek teljesítése érdekében az anyagi és más erőforrásokat biztosítja. Itt célszerű rögzíteni azt is, hogy az adott állam milyen összetételű és milyen méretű haderőt kíván fenntartani. A nemzeti katonai stratégia hivatott előírni a fejlesztési célokat, a felkészítési, kiképzési alapelveket és prioritásokat, valamint a haderő egészére vonatkozó készenléti követelményeket, a főbb távlati célokat.

A nemzeti katonai stratégia alapidokumentumként szolgál a haderő polgári és katonai vezetői, a közép- és hosszú távú fejlesztést, a felkészítést, kiképzést tervező, szervező és irányító tábormokok és főtisztek részére, a haderőre vonatkozó elgondolások tervek, javaslatok kidolgozásakor.

Voltaképpen a nemzeti katonai stratégia olyan alapidokumentum, amely – érvényesítve a szövetségi irányelveket – felvázolja a haderő jelenlegi, továbbá közép- és hosszú távú elérendő célként meghatározásra kerülő állapotát.

A haderő feladatainak meghatározásakor a nemzeti és a szövetségi célokat megfelelően célszerű integrálni. A 21. századba lépő *magyar haderő feladatrendszere az alábbiak szerint épülhet fel*:

- az ország szuverenitásának, területi integritásának fegyveres védelme;
- felkészülés és szükség esetén részvétel az Észak-atlanti Szerződés 5. cikkelyében megfogalmazott kollektív védelmi (fegyveres) tevékenységben;
- felkészülés és megfelelő alkotmányos döntés alapján részvétel az ENSZ, illetve más nemzetközi szervezet politikai stratégiai, irányításával végrehajtásra kerülő fegyveres béketeremtő, békekikényszerítő műveletekben;
- részvétel a NATO-, illetve ENSZ-, vagy EBESZ-erők kötelékében békefenntartó, valamint ellenőrző és megfigyelő tevékenységben;
- részvétel válságmegelőzési, válságkezelési és katonai demonstrációs tevékenységben;
- részvétel humanitárius segítségnyújtásban katasztrófamegelőzési, illetve természeti és ipari katasztrófák hatásainak csökkentésére irányuló műveletekben hazai, illetve megfelelő döntés alapján külhoni területeken;
- az alkotmányos előírásoknak megfelelően részvétel a belső biztonsági erők megerősítésében, amennyiben ezen erők kevésnek bizonyulnak feladataik ellátására.

A haderő átalakítása

Tanulmányozva a szövetség stratégiai koncepcióját, tudomásul kell venni, hogy *a magyar haderő csak alapvető átalakítások után képes megfelelni a 21. század kihívásainak és a szövetségi rendszerből reá háruló feladatoknak. Az átalakításnak nézetem szerint alapvetően kell érintenie: a haderőről alkotott felfogást, elképzelést; a haderő vezérlését, szerkezetét és diszlokációját.*

A haderőről alkotott felfogás alapja az, hogy egy demokratikus jogállamban a haderő egyrészt mint intézmény, másrészt mint szervezet funkcionál. Ily módon a haté-

kony korszerű haderő a fegyveres erő, mint intézmény és a fegyveres erő, mint szervezet harmonikus integrációjának eredménye.

A haderő mint intézmény: a demokratikus intézményrendszer specifikus része, és mint ilyen feltétlen hűséggel tartozik a nemzetnek, az alkotmányos eljárásoknak megfelelően megválasztott Parlamentnek, mindenkor feltétlenül és teljes mértékben lojálisnak kell lennie a Parlament által megválasztott kormányhoz. Miután a haderőben egyszemélyi parancsnoki rendszerre épülő hierarchikus vezetés működik, a teljes lojalitás a haderőt vezető állományon, a tisztikaron keresztül valósul meg.

Ez más megfogalmazásban azt jelenti, hogy a hivatásos tiszt – aki a haderő valamilyen szintjén vezetőként funkcionál – az alkotmányos és törvényes keretek között feltétlen engedelmességgel tartozik az államhatalmi szervezet döntési hierarchiájában felette elhelyezkedő polgári vezetőnek, és az általuk hozott vezetői döntéseket a legmagasabb szakmai színvonalon köteles előkészíteni, és a döntést követően végrehajtani.

A haderőnek a demokráciában az olyan értékrendeket kell képviselnie, mint például:

- bátorság, a fogalom morális és fizikai értelmezésében egyaránt;
- becsületesség, tisztesség, megvesztegethetetlenség;
- pártatlanság és elfogulatlanság;
- hozzáértés, szaktudás, szakértelem (professzionalizmus);
- a teljes személyi állomány haderő iránti elkötelezettségének biztosítása;
- lojalitás a nemzeti eszmények iránt;
- a személyi követelményeknek (egészségügyi, pszichikai, fizikai) való teljes megfelelés;
- az egyenlő megítélés, bánásmód – tekintet nélkül etnikai, nyelvi, nemzetiségi, vallási, nemi stb. hovatartozásra.

A haderő, mint szervezet integrálja a katonai szervezeteket teljes személyi állományukkal, a polgári munkavállalók teljes körét, a katonák és a polgári munkavállalók családtagjait, végül de nem utolsósorban a védelmi célú ipari hátteret, illetve a védelmi képességeket biztosító ipari szervezeteket.

A haderő vezérlése

A haderő polgári demokratikus irányítása és ellenőrzése a polgári demokráciákban azt jelenti, hogy a védelempolitikai folyamatokat – ezen belül a fegyveres erőket – a parlamentbe beválasztott civilek felügyelik, irányítják és ellenőrzik.

A polgári demokratikus társadalmi berendezkedésű országok részére alapvető követelmény, hogy fegyveres erői szervesen illeszkedjenek az ország állami, társadalmi intézményrendszerébe és tevékenységükben tükrözzék annak kinyilvánított politikai értékrendszerét. E követelmény megvalósulása a hadsereg demokratikus polgári irányításán és – ennek keretében – ellenőrzésén keresztül, az irányítási jogkörök következetes gyakorlásával biztosítható.

A polgári irányítás (ezen belül az ellenőrzés) megvalósítása a kormány, ezen belül annak szakminisztere, a honvédelmi miniszter felelősségét jelenti. A honvédelmi miniszter irányítja és vezeti a Magyar Honvédséget. E tevékenységet a miniszter a vezetése alatt lévő szervezet, a Honvédelmi Minisztérium és annak intézményrendszere segítségével végzi.

A minisztérium alapvető funkciója, hogy összekapcsolja a kormányzati politikát, a belőle következő védelmi igazgatási és katonai követelményekkel, valamint biztosítja a miniszter részére a kormányzati irányítási és vezetési jogkörök maradéktalan és hatékony érvényesítését a katonai, parancsnoki struktúrával való közvetlen kapcsolat útján.

A minisztériumnak egyfelől meg kell valósítania az ország védelmével összefüggő államigazgatási feladatok tervezését, szervezését, illetve végzését, továbbá részt kell vennie az Országgyűlés, a köztársasági elnök és a kormány a honvédelemmel kapcsolatos döntéseinek előkészítésében. El kell látnia a nemzetközi és katonadiplomáciai funkcióból adódó és a jogszabályok által a miniszter irányítása, felügyelete alá rendelt szervezetekkel kapcsolatos feladatokat. Másfelől – legfelső katonai tervező és koordináló szervként – a minisztérium megtervezi, megszervezi az ország felkészítését a katonai védelemre, biztosítja a katonai szervezetek vezetéséhez szükséges döntés-előkészítési tevékenység végrehajtását.

A katonai vezető szervek átalakításának tervezésekor és megvalósításakor messzemenően figyelembe kell venni a szövetségi stratégiai koncepcióban megfogalmazottakat, és a kialakítandó szervezeteket alkalmassá kell tenni a szövetségi rendszer keretein belüli hatékony együttműködésre a szövetség parancsnoki struktúrájával minden vezetési szinten.

A haderő szerkezete

A 21. század elejének magyar haderejét az előzőekben vázolt fő feladatokra célszerű optimalizálni:

Szárazföldi erő: A szövetséges erőkkel történő hatékony együttműködési képesség elmélyítése érdekében továbbra is célszerűnek látszik alapvető szervezeti modellként a hadtest (haderőnemi parancsnokság)–dandár (ezred)–zászlóalj szervezetet fenntartani. Ugyanakkor – figyelembe véve a NATO-n belüli speciális feladatokra szakosodás folyamatát – célszerű olyan szervezetek létrehozása, amelyek a vállalt szakfeladatoknak a leginkább megfelelnek.

A dandárokon belül célul kell kitűzni, hogy a dandárt alkotó zászlóaljak megerősítéssel, vagy a nélkül képesek legyenek „önálló” tevékenység végrehajtására az MN CJTF koncepció szerint, esetenként a multinacionális erők kötelékében a NATO kijelölt parancsnoksági szintjének vezetése alatt.

Ennek megvalósítása érdekében minden zászlóaljnak megfelelő szervezeti szintet, irányító és tervező, szervező, valamint az együttműködést a többnemzetiségű dandár (ezred) keretében is megvalósítani képes törzsszel kell már békeidőben megszervezni.

A zászlóaljak (zászlóalj szintű szervezetek) törzsében mindazokat a beosztásokat létre kell hozni, amelyek szükségesek a szervezet kiképzésének, felkészítésének megtervezésére, megszervezésére, képesek biztosítani a parancsnok részére mindazon információkat, melyek képessé teszik a szervezet napi tevékenységének, saját harctevékenységének vezetésére saját felelősségi (tevékenységi) körzetén belül. Ezen törzs feladata, hogy képessé tegye a parancsnokot a multinacionális erők kötelékében való tevékenységre, együttműködésre más nemzetiségű csapatokkal, közös feladat végrehajtásra. Az elkövetkezendőkben célszerű felülvizsgálni ezen erők harci-technikai esz-

közparkját is. Jelenleg szövetségi szinten is „túlkínálat” jelentkezik nehéz harci-technikában. A konvencionális veszélyeztetettség szint csökkenése és a megváltozott követelményrendszer egyaránt egy korszerű, könnyebb, gazdaságosabb fenntarthatóságú, az újszerű feladatok megoldását hatékonyan biztosító haditechnikai eszközpark kifejlesztését és rendszerbe állítását helyezi előtérbe.

Ezen túlmenően a honvédségnek célszerű rendelkeznie a nem kifejezetten „hagyományos” hadviselésre felkészített szárazföldi erőkkel. Ezek az erők alkalmazhatóak leginkább a békeműveletekben. Az ide sorolható alegységek alapvetően nem rendelkeznek hagyományos értelemben vett „nehéz” harci technikával. Ezeket a szervezeteket elsősorban a felderítő, a gyorsreagálású (légimozgékonyosságú), illetve más speciális rendeltetésű kis alegységek fúziójával lehet létrehozni vagy eleve ilyen feladatra megszervezni.

Az ilyen formában kialakított szervezetnek kiképzése, felkészítése, felszerelése és alkalmazási elvei alapján képesnek kell lennie egyrészt saját szervezeti elemeiből létrehozott, maximum zászlóaljméretű harci kötelék kialakítására és alkalmazására, elsősorban béketámogató, béketeremtő, illetve békefenntartó feladatok végrehajtására nagyobb nemzetközi erők kötelékében, esetenként önállóan. Másrészt – speciális felkészültsége, magas fokú mozgékonyága miatt alkalmasnak kell lennie – összefegyvernemi harci kötelék részeként a harccsoportok felderítő és speciális hadviselési erőinek megerősítésére, területbiztosítási, terület-ellenőrzési feladatok, esetenként portyázó jellegű tevékenységek végrehajtására.

Az előzőeken túlmenően természetesen a szárazföldi erők kötelékeinek integráns részét képezik a közvetlen harctámogató, harcbiztosító alegységek (egységek) is. Figyelembe véve a szövetségi érdekeket, továbbá a tagállamok jelenlegi haderő-szerkezetét, a haderőstruktúrájukat jelen időszakban átalakító tagállamok részére ezen a területen jelentős távlatok nyíltak meg. A közeli jövőben a szövetséges erők képességeit elsősorban ABV, egészségügyi, valamint esetenként logisztikai – a BNT keretében megvalósítható – képességek növelésével lehet erősíteni.

A légierő feladatait a közeljövő időszakában az alábbiak képezhetik:

- az ország légtérsoverenitásának biztosítása, ezzel összhangban légirendészeti feladatok ellátása a szövetség integrált légvédelmi rendszerének keretén belül;
- a szárazföldi csapatok korlátozott, kialakított lehetőség szerinti légimozgékonyságának biztosítása;
- a nemzetközi szerepvállalásban közreműködő erők keretében speciális feladatok végrehajtása;
- a nemzetközi feladatokban részt vevő nemzeti erők utánpótlásában való részvétel;
- a rendelkezésre álló mértékben részvétel a humanitárius segítségnyújtásban, az ipari és természeti (környezeti) katasztrófák következményeinek felszámolásában, hatásuk csökkentésében.

Valószínű, hogy – figyelembe véve a légierő perspektivikus feladatait – a jövőben a légierő összetételében a hadsereg repülőerői fognak dominálni.

A következő időszak magyar repülőerőinek zömét forgószárnyas repülőeszközökkel felszerelt csapatok alkotják. A helikopter sokoldalúsága folytán a szárazföldi

erő nélkülözhetetlen partnere béke- és háborús viszonyok között egyaránt. Széles körű alkalmazhatósága, hatékonysága biztosíthatja a legmegfelelőbb támogatást, ezen keresztül a leghatékonyabb hozzájárulást a kollektív védelmi erőfeszítésekhez. Képes továbbá önálló harctevékenységre harci körülmények között (közvetlen légítámogatás, felderítés, légiszállítás, harcmező megfigyelés, területellenőrzés stb.) ugyanúgy, mint békeidőszakban (békefenntartó műveletek, természeti, ipari katasztrófák következményeinek felszámolásában való részvétel, humanitárius műveletek stb.).

Amennyiben egy ország részt kér, illetve részt vállal a nemzetközi béketeremtő, békefenntartó és béketámogató tevékenységből, úgy a tervezett maximális erő függvényében szüksége van önálló szállítórepülő erőre, amely nagy távolságon történő alkalmazás esetén ezen erők ellátásának fő eszköze.

A harcászati repülőek békeidőben a légirendészeti feladatok ellátásának alapvető eszközei. Harctevékenységi viszonyok között a szövetséges légierő kijelölt és a térségbe telepített erőivel együtt a légierő hagyományos feladatait (légtérvédelmi feladatok, csapásmérés, légtérterbiztosítás, harctevékenységi körzet elszigetelése, és a szárazföldi csapatok közvetlen légítámogatása) hajtja végre.

A légierő nem kevésbé fontos részét alkotják a jövőben is a légvédelmi rakéta csapatok és a légtérellenőrző alegységek, melyek feladataikat a szövetség egységes légvédelmi rendszerének keretében hajtják végre.

A haderő diszlokációjának kialakításakor a legalapvetőbb szempont, hogy a fegyveres erő területi elhelyezkedése biztosítsa a honvédség reagálóképességét, továbbá a szükség esetén a beérkező szövetséges erők és eszközök fogadását és elhelyezését. Ezen felül még számtalan tényezőt lehet és kell figyelembe venni, melyek a teljesség igénye nélkül az alábbiak:

- a haderő átalakítása során a megmaradó alakulatokat a megfelelő infrastruktúrával (a lehető legjobb állapotban lévő) laktanyákban célszerű elhelyezni;
- az elhelyezési körülmények (feltételek) javítását legfeljebb középtávú – nem több mint 3–5 év) célprogram alapján el kell végezni;
- az alakulatok telepítését „bázisalapon” kell megvalósítani, vagyis az elhelyezési objektum kialakításakor az egyik meghatározó elemként, a gyakorló- és löterek közelségét, illetve méretét befogadóképességét kell tekinteni;
- a kialakításra kerülő katonai infrastruktúra meghatározásakor fő szempontként kell kezelni a befogadó nemzeti támogatás (BNT) keretében, jelentkező feladatokat, melyek megvalósítása alapvetően meghatározza a Szövetség mobilitási képességét a térségben;
- ugyancsak a fenti képességek fenntartásában játszanak jelentős szerepet a repülőterek (működő repülőterek, tartalék repülőterek, bázisrepülőterek stb.).

A haderő jövőbeni telepítési rendszere egyúttal meghatározó tényezőt jelent az infrastrukturális fejlesztési programok kialakításához.

* * *

Az Észak-atlanti Szerződés Szervezete hatodik évtizedébe lépett. Újszerű biztonsági környezetben, újszerű kihívásoknak kell megfelelnie. A szövetség stratégiai koncepciója választ ad ezekre a kihívásokra, alapot szolgáltat a tagállamok részére egyéni fejlesztési céljaik meghatározásához.

A Magyar Köztársaság 1999. március 12. óta a NATO teljes jogú tagja, és ennek megfelelően tevékeny szerepet kell vállalnia a szövetségi célok megvalósításában. A jelenleg folyamatban lévő átalakítások annak érdekében folynak, hogy a biztonságpolitikai kihívásoknak jobban megfelelni képes honvédség vegyen részt a szövetség közös feladatainak megvalósításában.

FELHASZNÁLT IRODALOM

The Alliance's Strategic Concept NAC-S (99) 65 24. ápr 1999.

Biztonság az új évezred küszöbén – a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája. 2144/2002 (V. 6.) korm. hat.

94/1998. (XII. 28.) OGY. határozat – a Magyar Köztársaság biztonság-és védelempolitikájának alapelveiről.

1999. évi I. törvény – a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződés Szervezetéhez történő csatlakozásáról és a szerződés szövegének kihirdetéséről.

FM-100-11 FORCE INTEGRATION 1995. Department of the US. ARMY Washington DC.

A szerző többször hivatkozik az 1999-ben elfogadott Washingtoni Szerződés cikkelyeire, ezért azokat a dokumentumból idézzük. (kihirdette: az 1999. évi I. törvény):

4. cikkely:

„A felek tanácskozni fognak egymással, valahányszor bánmelyikük véleménye szerint bármelyik fél területi épségét, politikai függetlenségét vagy biztonságát veszély fenyegeti.”

5. cikkely:

„A felek megegyeznek abban, hogy az egyikük vagy többük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló támadásnak tekintenek, és ennél fogva megegyeznek abban, hogy ha ilyen támadás bekövetkezik, mindegyikük az Egyesült nemzetek Alapokmányának 51. cikke által elismert egyéni vagy kollektív védelem jogát gyakorolva, támogatni fogja az ekként megtámadott Felet azzal, hogy egyénileg és a többi Felekkel egyetértésben, azonnal megteszi azokat az intézkedéseket, beleértve a fegyveres erő alkalmazását is, amelyeket a békének és a biztonságának az észak-atlanti térségben való helyreállítása és fenntartása érdekében szükségesnek tart. Minden ilyen támadást és az ennek következtében fogantatosított minden intézkedést azonnal a Biztonsági Tanács tudomására kell hozni. Ezen intézkedések akkor zárulnak le, ha a Biztonsági Tanács meghozta a béke és biztonság helyre állítására és fenntartására szükséges rendszabályokat.”

6. cikkely:

„Az 5. cikkely alkalmazása szempontjából egy vagy több fél elleni támadásnak kell tekinteni azt a fegyveres támadást, amely a Felek egyikének területe ellen Európában vagy Észak-Amerikában, bármely fél megszálló erői ellen Európában, a Felek egyikének joghatósága alá tartozó észak-atlanti térségben a Ráktérítőtől északra felvévő szigetek ellen, vagy a Felek bármelyikének hajói vagy repülőgépei ellen irányulnak, ha a fenti területeken tartózkodnak...”

7. cikkely:

„Jelen Szerződés nem érinti és nem értelmezhető úgy, mintha bármi módon is érintené azokat a jogokat és kötelezettségeket, amelyek az Alapokmányból az Egyesült Nemzetek Alapokmányából származnak azokra a Felekre, amelyek tagjai az Egyesült Nemzeteknek, nem érinti továbbá a Biztonsági Tanács nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért viselt elsődleges felelősségét...”

Kővári László–Nagy László

A nemzetközi terrorizmus moszkvai megítélése – a csecsen válság

A szerzők az MHTT által elfogadott és díjazott tanulmány alapján a folyóirat előző számában a terrorizmus kialakulásának történelmi folyamatát, illetve a Kaukázus térségének viszonyait tekintették át. Az alább közölt cikkben a problémakör aktuális vonatkozásait összegzik, részletesen bemutatva, hogy a moszkvai vezetés a csecsen válsággal összefüggésben miként ítéli meg a nemzetközi terrorizmust. Köztudott hogy Oroszország kezdettől belügynek tekintette és terroristaellenes fellépésnek minősítette a Csecsenföldön végrehajtott katonai akcióit, ugyanakkor a nyugati közvélemény szimpátiával követte a szuverenitásukért küzdő csecsen erők tevékenységét, elítélte a drasztikus orosz akciókat. Az EBESZ 1999. novemberi isztambuli csúcscrtekezletén olyan határozatot hoztak, amely megkérdőjelezte a csecsen kérdés „belügyi” jellegét. Ehhez képest – 2001. szeptember 11-e óta – az al-Kaida elleni fellépés tükrében a csecsenföldi orosz akciók „visszanyerték” antiterrorista jellegüket.

Csecsenföld az öt körülvevő, olajban gazdag régió kulcspozícióját foglalja el, amely kelet–nyugat irányú összeköttetést jelent a Fekete-tenger és a Kaszpi-tenger között, valamint dél felé Grúziához. A régió moszkvai megítélésében jelentős szerepet játszott az, hogy a kaukázusi hegyi népek által lakott terület kétes hírnévre tett szert a kriminalisztika terén. A csecsen maffia uralta a moszkvai alvilág jelentős részét, a szigorúan zárt közösséget alkotó bandák különös kegyetlenségükkel szereztek maguknak „tekintélyt” és befolyást. Az orosz közvéleménnyel a hivatalos körök könnyen elhitették, hogy a kialakított sztereotípiá jellemző a csecsen nép egészére. A csecsenföldi területen kívül a kilencvenes évek közepétől elkövetett túszejtési akciókkal, robbantásos merényletekkel együtt mindez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az egyszerű emberek elhitték: a harc nem egy nép önrendelkezési törekvései ellen, az olajvezeték biztonságáért folyik, hanem azért, hogy a fegyveres csoportok felszámolásával az ország egészének belbiztonságát erősítsék és a bűnözést visszaszorítsák. (A valóságban mindezen célok egyidejűleg és párhuzamosan szerepeltek a moszkvai tervekben.)

A Szovjetunió széthullása után felszínre tört a csecsenek függetlenségi vágya, de elfojtott oroszgyűlölete is. 1991 szeptemberében, a Gorbacsov ellen szervezett augusztusi puccs utáni káosz és hatalmi vákuum légkörében összeült a függetlenség-párti Csecsen Népi Kongresszus. A főszerepet az egykori szovjet repülőtábor-

nok, a csecsen származású Dzsohár Dudajev játszott, aki elsőprő népi támogatással elűzte a moszkvai központ által támogatott helyi kormányzatot, elnökké kiáltotta ki magát, s függetlenségi nyilatkozatot tett közzé.

Az Oroszországi Föderáció új alkotmányt fogadott el, amely legitimálni volt hivatott Moszkva hatalmát az ország területén, véglegesítve az egykori szovjet birodalom elmúlását. Az új állam 89 szubjektuma (jogalanya) közül a döntő többség – kisebb-nagyobb alkudozás után – 1992 márciusában aláírta az alaptörvényt, míg az olajban gazdag Tatár föld és a fontos tranzitútvonalon fekvő Csecsenföld megtagadta a dokumentum elfogadását.

1994 tavaszán Jelcin elnök egy szerződés formájában politikai alkut kötött Tatár föld elnökével, amely a köztársaság függetlenségi követeléseinek nagy részét biztosította. A központi kormány megtagadta viszont komoly tárgyalások folytatását a csecsen vezetőkkel. Ez 1994 végére az első csecsen háború kitöréséhez vezetett, amely a legnagyobb közvetlen biztonsági kihívást jelentette/jelenti Oroszország területi integritása számára.

Az első csecsen háború

A Csecsen–Ingus Autonóm Köztársaság 1992 júniusában kettévált. Ingus föld csatlakozott az Oroszországi Föderációhoz, míg Csecsenföld 1993-ban bejelentette teljes függetlenségét. 1994 augusztusában egy ellenzéki csoport fegyveres küzdelmet kezdett Dudajevék megdöntésére. Moszkva fegyverekkel támogatta a felkelőket, légierije pedig Groznijt bombázta. Az Oroszországi Föderáció Biztonsági Tanácsa november 28-án elhatározta Csecsenföld katonai megszállását, december 12-én orosz csapatok vonultak be Csecsenföldre.¹

Három páncélos hadosztály, Moszkva-párti csecsen fegyveresek és belügyi alakulatok vonultak Groznij ellen. A katonai műveletek hosszú sora következett, ahol a szövetségi csapatok szakmailag alacsony színvonalú tevékenységét a csecsen gerillák elhúzódozó, nagy áldozatokkal járó utcai harcokkal és lesből elkövetett rajtaütésekkel hátráltatták. Végül a szövetségi csapatok elfoglalták és gyakorlatilag elpusztították Groznijt továbbá a legnépesebb településeket, ugyanakkor a gerillák nagy területeket tartottak továbbra is ellenőrzésük alatt.

Az összecsapás mindkét oldal szempontjából nagy jelentőséggel bírt: a csecsenek saját földjükért, annak megtartásáért küzdöttek, míg a moszkvai vezetés példát kívánt statuálni, hiszen az állam egyik szubjektumának eredményes kiválási kísérlete dominó-effektusként hatott volna, s más nemzetiségi csoportok is elszakadási igényekkel léphettek volna fel.

Moszkva két, stratégiai fontossággal bíró okból sem engedhette meg a Kaukázus északi lejtőin fekvő, a Kaszpi-tengertől alig száz kilométerre elhelyezkedő szakadár

1 Itt célszerű felhívni a figyelmet arra, hogy a tanulmány szövegében gyakran szereplő „orosz” jelző nem mindig pontos. Éppen moszkvai elemzők utalnak arra, hogy helyesebb az „oroszországi” jelző alkalmazása, amely utal az állam soknemzetiségű jellegére. A csapatok jelölésére egyértelműen alkalmazható a „szövetségi” jelző.

köztársaság kiválását. A föderáció központjából Csecsenföldön át futnak a fő útvonalak mind a Fekete-, mind a Kaszpi-tengerhez, valamint itt húzódik az azeri és kazah olajat és földgázt nyugatra továbbító csővezeték is.

Az első csecsen háború során csecsen fegyveresek több nyílt terrorakciót is végrehajtottak. Az első volt közülük a dél-oroszországi Bugyonnovszkban 1995. június 14-én elkövetett túszszedési akció, ahol hosszas tárgyalás után a csecsenek sértetlenül elvonulhattak, s otthon valóságos hősöknek kijáró ünnepléssel fogadták őket. A csecsenek viszonylagos sikere arra készítette az orosz felet, hogy a lehető legkíméletlenebb módon elfojtsa a hasonló terrorista akciókat.

1996 januárjában csecsen fegyveresek elfoglaltak egy kórházat a Csecsenfölddel szomszédos dagesztáni Pervomajszkojében. Az orosz kommandósok gyors és kíméletlen akciót hajtottak végre, amely nemcsak a terroristák ártalmatlanításával végződött, de számos tús is áldozatul esett. A csecsenek harca az iszlám szent háború (a dzsihád) képét kezdte ölteni, s más régiókból, sőt más államokból is muzulmán önkéntesek érkeztek Csecsenföldre, hogy az oroszok ellen harcoljanak.

Ahogy a hadműveletek kudarcai és az áldozatok száma egyre-másra napvilágot láttak a független sajtótermékekben, *az orosz közvélemény fokozatosan a háború folytatása ellen fordult* (1995 áprilisáig 1500 orosz katona és 25 000 civil áldozatot tartottak nyilván).

Orosz és nyugati szakértők a katonai kudarcok fő okát a vezényleti rendszer elavultságában látták, amely megfosztotta a közvetlen parancsnokokat a megfelelő idejű harc-téri döntéshozatal lehetőségétől. A túlszabályozottság leszűkítette a harcoló alakulatok mozgásterét, az összehangolatlan és nehézkes akciók demoralizálták a személyi állományt. Kiütközött a pénzügyi megszorítások miatt elmaradt gyakorlatok káros hatása, s még a tiszti állomány is sokszor rutinhíánnyal küzdött, amit a terepviszonyokat kiválóan ismerő csecsen gerillák kíméletlenül ki is használtak.

Az 1993-ban elfogadott orosz katonai doktrína azt sugallta, hogy a fegyveres erők bevetethetők a föderáción belül felbukkanó szeparatista, függetlenség-párti csoportok ellen is, egyben bizonyos fokig törvényes felhatalmazást adva a csecsenföldi katonai akcióhoz. A csecsen válság világos képet adott a moszkvai vezetés megosztottságáról mind a katonai doktrína alkalmazási elveit, mind a dezintegrációs folyamat kezelését illetően.

A háború kezdeti szakaszától eltekintve a csecsen gerillák a hegyi enklávékba szorulva, onnan ki-kitörve követték el rajtaütéseiket. A szövetségi csapatok folyamatosan bombázták a csecsen állásokat és feltételezett táborokat, 1996 tavaszán pedig megölték Dzsohar Dudajevet. *A háború patthelyzetbe torkollott, s mindkét fél megoldást keresett a konfliktusra.* 1996 májusában, a júliusi orosz elnökválasztás előtt Zelimhan Jandarbijev csecsen vezető és Borisz Jelcin tűzszüneti megállapodást írt alá Moszkvában, melyet – EBESZ közvetítéssel – egy leszerelési jegyzőkönyv követett. A jegyzőkönyv rögzítette az „ideiglenesen a térségben tartózkodó” szövetségi csapatok kivonását augusztus 30-i határidővel (két dandár kivételével, amelyek állandóan csecsen területen állomásoztak volna), a csecsen fegyveresek párhuzamosan folyó lefegyverzésével együtt. Június végéig a szövetségi csapatok valóban megkezdtek a kivonulást, ugyanakkor a néhány helyen folytatódó összecsapásokért mindkét fél a másikat hibáztatta. Július 3-án Borisz Jelcin megnyerte az elnökválasztás második fordulóját,

s ezt követően szövetségi csapatok sorozatosan megújuló támadásokat intéztek a fel-tételezett gerillaközpontok ellen. Az egyezmény végrehajtása zsákutcába jutott, a harcok kiújultak.

Az első csecsen háború végének feltételeit paradox módon az orosz elnökválasztási kam-pány teremtette meg, de a döntő szerepet nem a győztes Jelcin, hanem a harmadik helyezett, Lebegy tábornok személye játszotta, aki a választások végeztével az elnök nemzetbiztonsági tanácsadói posztját kapta.

Az elvetélt tűzszüneti és béketerv utáni harcok augusztus végére kifulladás, mivel mindkét fél jelentős veszteségeket szenvedett. A csecsenek augusztus 5-én elfoglalták ugyan Groznijt, de tartósan képtelenek voltak megvédeni azt. Az orosz fél hadműveletei augusztus 23-ra befejeződtek, 31-én pedig Lebegy tanácskozást kezde-ményezett Maszhadov csecsen vezérkari főnökkel, s a két katona megállapodott a békéről, a háború végleges lezárásáról. Az oroszok ismét vállalták, hogy kivonják csa-pataikat, míg a csecsenek hozzájárultak, hogy Csecsenföld státuszáról öt évre elha-lasztják a döntést. A tárgyalások sikere mindkét félnek lehetővé tette a tekintélyvesz-teség nélküli kihátrálást a győztes nélküli küzdelemből. A megállapodást létrehozó csecsen fél, Maszhadov közel fél év múltán, 1997 januárjában a leadott szavazatok 65%-ával megnyerte a csecsenföldi elnökválasztásokat.

Csecsenföld az első csecsen háború során elvesztette lakossága több mint felét, a veszteséget zömmel a pusztítás elől elmenekülő csecsenek (és más nemzetiségek tagjai) alkották. A szakképzettséggel rendelkezők túlnyomó része elhagyta a köz-társaságot.

A felmérések megállapították, hogy a lakosság egészségügyi ellátása katasztro-fális, jó néhány kórházat bezártak, kevés az orvos, a gyógyszerek a többségnek megfizethetetlenek, a járványok terjedését képtelenek meggátolni, az alultáplált-ság általános, Csecsenföld rendelkezik az egykori Szovjetunión belül a legrosszabb halálozási rátával.

A háború tönkretette a csecsen gazdaságot. A főváros nagy része, valamint nagyon sok falu, rengeteg út és híd romokban hevert. A vízvezetékek szennyezettek, a megművelhető föld mintegy harmada elaknásított vagy használhatatlan. Az állat-állomány olyan nagy veszteségeket szenvedett, hogy a megmaradt birkák és szar-vasmarhák száma összevethető egy-egy, 1991 előtti nagyobb kolhoz állatállományá-val. Azok az üzemek, melyek korábban az egész szovjet piacra termeltek műszaki eszközöket és olajipari termékeket, átálltak a helyi kereslet kielégítésére, de az 500 000–600 000 lakosból csak mintegy 15 000-nek voltak képesek munkát adni. Az 1999-es termelés az 1991-es szint mintegy 5–8%-át tette ki.

A hegyes, nehezen megközelíthető helyeken fellendült a kábítószer-kereskede-lem. A legbősegebb jövedelmi forrást azonban a Kaukázusban régen bevett szokás-ként dívó, de már-már elfeledett emberkereskedelem felélédeése jelentette. Az ember-rablóknak gyakran estek áldozatul külföldi tudósítók és a nemzetközi szervezetek képviselői, akiket azután busás váltságdíj ellenében szabadon engedtek, de gyakran előfordult az is, hogy csak a megcsónkított holttestek kerültek elő. A lakosság köré-ben elfogadottá vált a viták erőszakos megoldása, főleg fegyverek segítségével.

A vezetést is alapvető megosztottság jellemezte. Míg Maszhadov és környezete a megállapodással nyert öt évet arra kívánta felhasználni, hogy normális kapcsolato-

kat kiépítve Moszkvával előkészítsék Csecsenföld minél teljesebb függetlenségét, addig a háborús hadurak iszlám állam létrehozásáról álmodtak, mely a kaukázusi fundamentalista felszabadító harc kiindulópontja és bázisa lehet.

Az első csecsen háborúban egyértelmű kudarcot vallott az orosz (szövetségi) hadsereg. A másfél évig tartó fegyveres küzdelemben iszonyatos ember- és anyagi veszteségek árán elfoglalta Groznijt és a többi nagyobb várost is, de 1996 augusztusában a csecsenek egy elsőprő rohammal visszafoglalták azokat. Az orosz közvélemény nem kívánt még egyszer támogatni egy hasonló fiaskót. A moszkvai keményvonalasok és a csecsenföldi hadurak egyaránt revánsra készültek, de mindkét fél tudta, hogy nem ismételtetik meg az első összecsapás baklövéseit.

A háború formailag a csecsenek dagesztáni betörésével és az oroszországi robbantásos merényletekkel újult ki ugyan, de a moszkvai hadvezetés már szinte az első csecsen háború befejeztével hozzálátott, hogy megtervezze a következő összecsapás hadműveleteit, s ehhez megteremtse az anyagi és szervezeti feltételeket.

Szergejev védelmi miniszter és Kvasnyin vezérkari főnök élesen szembekerült egymással a hadsereg fejlesztési irányait illetően. Míg a miniszter a hadászati rakéta-csapatokat kívánta fejleszteni, addig a vezérkari főnök inkább arra kívánta felhasználni a szűkülő anyagi forrásokat, hogy az oroszországi fegyveres erőket képessé tegye egy helyi háború sikeres megvívására. Kvasnyin tábornok egyébiránt 1997 májusáig az Észak-kaukázusi Katonai Kerület parancsnoka volt, s közvetlen környezetét főleg az első csecsen háborút megjárt veterán főtisztek alkották, akik személyes ügyüknek tekintették, hogy a hadsereg becsületén esett csorbát kiköszörüljék.

Kvasnyin végül átszervezte a katonai kerületek rendszerét, amelyeket hadműveleti-hadászati parancsnokságokká alakítottak át. A gyakorlatok többsége törzsgyakorlat formájában zajlott a pénzügyi megszorítások miatt, de többször bevonták a tervezett hadműveletek fő erejének szánt állandó harckészültségű alakulatokat is.

A második csecsen háború

A második csecsen háború kirobbanásának közvetlen okaként Baszajev parancsnok csapatainak akcióját említhetjük, amelynek során Csecsenföld határain túl teremtettek akut válsághelyzetet. Az első támadás 1999. augusztus 2-án történt, Samil Baszajev és a szaud-arábiai származású Hattab közel kétezer fegyveressel több falut is megszállt Dagesztánban. Hamarosan világossá vált, hogy mindez csak előkészítése egy közelgő, még nagyobb méreteket öltő katonai akciónak, amely Dagesztán iszlám köztársasággá változtatására és Oroszországtól való elszakítására irányul.

A csecsen fundamentalista szabadcsapatok betörése Dagesztánba előrehozta a konfliktus kitörésének időpontját, amely azonban Moszkvában nem érte váratlanul sem a katonai, sem a politikai vezetést.

A második csecsen háború több szakaszra bontható:

Az első szakaszban, 1999 őszén a szövetségi csapatok visszaszorították a Dagesztánba betört csecseneket, s Csecsenföldön biztonsági zónát hoztak létre, amely magában foglalta a hagyományosan lojális alföldi részt a Tyerek folyótól északra. Moszkvai vezető körökben néhányan azt a nézetet vallották, hogy itt akár be is fejezhetnék a hadműveleteket, de ez az álláspont hamar háttérbe szorult. Uralkodóvá vált

az a nézet, hogy egész Csecsenföldet „fel kell szabadítani”, s le kell verni mindenemű fegyveres ellenállást. Így hát a szövetségi csapatok 1999 novemberében átlépték a Tyerek folyót.

A háború második szakaszában, amely egészen 2000 áprilisáig, vagyis az oroszországi elnökválasztás végéig tartott, a szövetségi csapatok megszállták a teljes alföldi (északi) részt, s hosszú ostrom után elfoglalták Groznijt. A csecsenek nem fejtettek ki komolyabb ellenállást, hanem visszavonultak a hegyvidékekre (az ország déli körzeteibe), amit az orosz csapatok nemigen akadályoztak. A hegyekben az állandó bombázás és a rideg körülmények jelentős veszteségeket okoztak a csecsenek soraiban, ami szétfelverte szervezettségüket és demoralizálta a harcosokat. Néhány parancsnok is átszökött az oroszokhoz.

2000 tavaszára Moszkva meglehetősen erős pozíciókat szerzett. A csecsen harcosok azonban átértékeltek stratégiájukat, s kezdetét vette a háború harmadik szakasza. A csecsenek kis csoportokban átszivárogtak az orosz vonalak mögé, ahol ellenálló sejteteket szerveztek, amelyeket egységes láncba fogtak össze. A gerillák meglepetészerű támadásai a megszállónak tekintett csapatok ellen pontosabbakká és jobban koordináltakká váltak. A szövetségi erők – miután képtelenek voltak azonosítani a harcosokat a helyi lakosság és a menekültek tömegében – egyre durvábban, kegyetlenebbül és agresszívebben léptek fel a civilekkel szemben. Az idegen hatalmat addig elviselő, csendes többség elfordult az oroszoktól, a szakadár szabadcsapatok támogatottsága jelentősen megnőtt. A harcosok soraiban nőtt a fiatal, gyakran kiskorú újoncok száma, akik kiforratlan veszélyérzettel és elesett rokonaik miatti bosszúvágygal még véresebb akciókat hajtottak végre.

Az ellenakcióktól a civil lakosság szenvedte a legtöbbet. Az úgynevezett szűrő táborokban napirenden volt az emberi jogok megsértése, amit a nemzetközi szervezetek többször szóvá tettek, s ez erősen rontotta Oroszország nemzetközi megítélését. A moszkvai vezetés az első csecsen háborúból ismert hisztérikus módon reagált a kritikákra, több fórumon hangoztatta, hogy a csecsenföldi eseményeket szigorúan a föderáció belügyének tekinti, korlátozta a nemzetközi szervezetek mozgásterét.

Az orosz (szövetségi) katonák között terjedt a korrupció, harcképességük továbbra sem érte el a kívánatos értéket, sőt idővel a demoralizáltság is kritikus szintet ért el. Fegyverek és más felszerelési eszközök vándoroltak a raktárakból a civil lakosokhoz keresztül a gerillákhoz. Az ellenőrző pontokon való áthaladásból szintén pénzt csináltak a katonák, ahol az elfogadott átlagos kenőpénz 50 rubel volt, de a szűrő táborokban is pénzt kértek a lefoglalt csecsenek szabadon bocsátásáért. Sokszor előfordult, hogy egyeseket azért ejtettek fogságba, hogy pénzt csikarjanak ki a hozzátartozóktól. A fegyveresen elfogott csecsenek váltságdíja 5000, a kijárási tilalmat megszegőké 600 dollárt tett ki.

2001 elejére világossá vált Moszkva számára, hogy a tábornokok ígéretei ellenére a csecsen háború megoldása messze került. A felderítési adatok világossá tették, hogy a hadsereg züllése veszélyezteti a központi hatalom helyzetét a régióban. A háború költségei is egyre jobban megterhelték az orosz költségvetést, s bár a 2000-es év extra olajbevételeiből közel egymilliárd dollárt fordítottak katonai kiadásokra, a kormány előtt is világos volt, hogy hosszú távon képtelenek finanszírozni egy háborút. Nem elhanyagolandó az a szempont sem, hogy Moszkva rendezni kívánta a koszovói válság után

feszültté vált viszonyát a nyugati hatalmakkal, s vissza kívánta nyerni pozitív nemzetközi megítélését.

A moszkvai vezetés változtatásra szánta el magát. Az azóta is érvényben lévő új stratégia elsősorban a Csecsenföldön állomásoztatott erők nagyságát, összetételét és struktúráját változtatta meg:

A hadsereg létszáma a megelőző időszakban 90 000 főt tett ki, ezt 25 000 főre csökkentették. Ebből 16 000 fő a védelmi minisztérium alárendeltségébe, míg 6000 fő a belügyminisztérium alárendeltségébe tartozó harcoló alakulat katonája volt, a fennmaradó létszámot a támogató egységek tették ki.

Kis létszámú helyőrségeket hoztak létre mintegy kétszáz településen, amelyeket a Moszkva-barát csecsen milíciák segítettek. A milicisták létszámát 5000-ről 15 000-re növelték, egyúttal pedig törekedtek a helyi lakosság nagyobb támogatásának elnyerésére. Engedélyezték csecsen bíróságok működését.

Ettől kezdve azonban a „hivatalos” csecsen tisztviselők egyre többször váltak a gerillák támadásainak célpontjaivá, mivel egyrészt könnyebben hozzáférhetőek voltak, másrészt a kollaboránsnak minősített hivatalnokok likvidálása lassította a normalizálódási folyamatot és megfélemlítette, elrettentette a lakosságot az együttműködéstől.

Putyin a katonai műveletek koordinálását átadta a Szövetségi Biztonsági Szolgálatnak (FSZB), a KGB utódszervezetének, amely Csecsenföldön alárendeltségébe vonta az ott állomásozó összes alakulatot. Az új taktika, bár nem zárta ki nagyobb katonai műveletek lehetőségét sem, mégis az FSZB-hez jobban illő képet öltött. Putyin hangsúlyozta, hogy nem hagytak fel az „antiterrorista műveletekkel”, hanem más eszközökkel kísérlik meg a kívánt cél elérését. A látványos, de nagy veszteséggel járó nyílt összecsapások helyett a csecsen gerillák kivéreztetésére összpontosítottak. Valóságos hajtóvadászatot indítottak a különböző csecsen katonai vezetők ellen, s olyan nagy halakat is sikerült likvidálniuk, mint a rettegett Hattab parancsnok. Bíróság elé állították a szakadár csecsenek több elfogott vezetőjét is.

A csecsenföldi háború az orosz tömegtájékoztatási eszközökben a mindennapi hírek szintjére süllyedt, ahol mindkét fél elhúzódó harcra rendezkedett be, s ahol nap mint nap merényletek történnek ugyan, de ez már nem rázza meg a közvéleményt.

A 2001. szeptember 11-i események gyakorlatilag szabad kezét adtak Oroszországnak, mely a csecsen háborúkat immár következetesen a nemzetközi terrorizmus elleni harc színtereként tünteti fel. A politikai megoldás elérhetetlen messzeségbe távolodott. Putyin Oroszországa napjainkra konszolidálta viszonyát a nyugati államokkal, amit a NATO tanácskozó testületeiben való emelt szintű részvétele is jelez.

A csecsenek újabb és újabb terrorakciókkal próbálják meg sokkolni az orosz közvéleményt, egyrészt, hogy felhívják a figyelmet a csecsenföldi eseményekre, másrészt, hogy az iszlám dzsihád szellemében az orosz–csecsen ellentétet beleillesszék a világban folyó általános vallási és kulturális szembenállásként aposztrofált folyamatba.

A terrorizmus és Oroszország

A 2001. szeptember 11-i támadás után kibontakozott nemzetközi antiterrorista küzdelemnek számos, előre kiszámíthatatlan hatása volt a biztonság összefüggéseire. Ha érzelmek nélkül vizsgálnánk az „amerikai tragédiát”, azt mondhatnánk, hogy voltak egyértel-

műien pozitív következményei is. Mindenekelőtt azt kell emlitenünk, hogy az al-Kaida ellen vívott háború „melléktermékeként” sikerült megbuktatni az afganisztáni tálib rezsimet, amely tevékenységével (a szélsőséges iszlám törvénykezés bevezetése, a Buddha-szobrok rombolása stb.) kivívta a népek többségének ellenszenvét. Helyét a soknemzetiségű Afganisztán élén – a hathatós nemzetközi támogatásnak köszönhetően – olyan koalíció foglalta el, amely megvalósíthatja a megbékélés és a nemzeti egység politikáját.

A pozitívumok között kell emlitenünk, hogy az *Egyesült Államok terroristaellenes egységfrontjába sikerült bevonni olyan államokat, mint például Pakisztán vagy Szaúd-Arábia*. Az említett országok vezetése egyszerűen nem engedhette meg magának, hogy – érzelmeinek engedve – továbbra is segítse azokat az erőket, csoportokat, amelyek évtizedekig élvezték anyagi támogatásukat.

További pozitívum, hogy az Egyesült Államok *szakított izolációs törekvéseivel, ehelyett aktív külpolitikai szerepet vállalt*, nagyfokú nyitottságról és együttműködési készségről tett tanúbizonyságot, élére állt egy példátlanul széles körű nemzetközi együttműködésnek. Természetesen kudarcok is kísérik a szeptember 11-e után bekövetkezett eseménysorozatot. Ezek között a leglátványosabb a palesztin–izraeli viszony folytatódó rendezetlensége. Sokan bíztak ugyanis abban, hogy az új helyzet a Közel-Keletre is pozitív hatással lesz.

Az Egyesült Államok valóban aktívabbá vált a Közel-Keleten, és sikerült formálisan maga mellé felsorakoztatni a palesztin vezetést is (amely Pakisztánhoz és Szaúd-Arábiához hasonlóan kényszerpályára került, nem vállalhatott hivatalosan közösséget az al-Kaidával). Bush elnök kijelentése a független palesztin államról – amelyet az izraeli vezetés cseppet sem üdvözölt – egy áttörés kezdetét jelentette. Az azóta eltelt időszak azonban nem igazolta az optimista elképzeléseket. Jasszer Arafat, a palesztin hatóság vezetője nem tudta kézben tartani a szélsőséges arab szervezeteket és személyeket, és újra mindennaposakká váltak az öngyilkos merényletek Izraelben. Mivel az Egyesült Államok nem tehette meg, hogy a terrorakciókat végrehajtó palesztinok mellé állva nyomást gyakoroljon Izraelre a megállapodás elérése érdekében, a nemkívánatos helyzet stabilizálódott.

A szeptember 11-ét követő világpolitikai folyamatok módosították az arab országok helyzetét is. A formális együttműködés ellenére megromlott az Egyesült Államok és a legfőbb arab szövetségesének számító Szaúd-Arábia kapcsolata. Több arab és iszlám ország belpolitikai helyzete bizonytalanná vált (a legnagyobb veszélyt az atomfegyverekkel is rendelkező Pakisztán belső destabilizálódása jelentette). Egyes arab államokban (többek között Egyiptomban) felerősödtek olyan negatív folyamatok, amelyek szélsőséges iszlám erők hatalomra kerülését eredményezhetik.²

A szeptember 11-e által előidézett legfontosabb változást azonban Oroszország helyzetében tapasztalhatjuk. Kis túlzással azt mondhatjuk, hogy az Egyesült Államok elleni terrorakció első számú nyertese Oroszország.

2 Jakus János, Kálló László: Terrortámadás az Egyesült Államok ellen; Új Honvédségi Szemle, 2002. július–augusztus–szeptemberi számai.

A változást az orosz vezetés azonnali reakciója (Putyin elnök Washingtoni támogató nyilatkozata) alapozta meg. Az orosz nyitás nem maradt meg a nyilatkozatok szintjén. Oroszország maximálisan kihasználta a kínálgató lehetőséget, és látványosan visszatért a nemzetközi porond – eddig számára elveszettnek tűnő – mezőire. *Először* is bekerült a szövetségesek sorába, méghozzá a nélkülözhetetlen partnerek kategóriájába. *Másodszor* módja kínálgató, hogy fegyvereseket küldjön Afganisztánba (a rendkívüli helyzetekkel foglalkozó minisztérium állományából, de mégis egyenruhás katonákat), és bizonyos mértékig kompenzálja az 1989-es kivonulással a tekintélyén esett csorbát. *Harmadszor* pedig megerősítette befolyását néhány közép-ázsiai országban, például Üzbegisztánban. *Végző soron Moszkva reagálása az orosz–amerikai, valamint ezen keresztül az orosz–nyugati kapcsolatok látványos javulását vonta maga után.*

Igaz, Oroszország mérlege sem egyértelműen pozitív. Moszkva lényegében szabad kezet adott az Egyesült Államoknak, hogy logisztikai céllal megjelenjen a közép-ázsiai országokban, igénybe vegye azok területét, légterét, repülőtereit. Márpedig az olajban gazdag térség a nagyhatalmi rivalizálás egyértelmű porondja, és az amerikai katonai jelenléttel az Egyesült Államok régóta vágyott pozíciókra tett szert.

A legnagyobb nyereség azonban Oroszország számára, hogy *sikerült elfogadtatnia a nyugati országokkal: Csecsenföld ugyanúgy a nemzetközi terrorizmus részeként kezelendő, mint Afganisztán.*

A nemzetközi közvélemény és a hivatalos nemzetközi fórumok korábban következetesen elutasították, hogy a csecsenföldi eseményeket Oroszország belügyeként kezeljék. Mi több, ismételten elmarasztalták Oroszországot a helyi lakossággal szemben tanúsított kíméletlen bánásmódja miatt. Az EBESZ isztambuli csúcstétekezlete (1999 novemberében) elfogadott egy olyan határozatot, miszerint a csecsen probléma nem kizárólagos belügye Oroszországnak, bár tényleges beleszólást az események alakulásába a nemzetközi szervezet nem kapott.

Az Egyesült Államok ellen végrehajtott terrorista akció azonban új megvilágításba helyezte a csecsen problémakört is. Már korábban is közismert volt a tálib rendszer és a csecsen felkelők kapcsolata, most pedig egyértelműen bebizonyosodott, hogy a tálibok egyidejűleg az al-Kaida szálláscsinálói is. Kézenfekvő a következtetés, hogy a csecsen felkelők is közvetve-közvetlenül kapcsolatban vannak az al-Kaidával, végző soron tehát a nemzetközi terrorizmus egyik alkotórészét képezik. Az Egyesült Államok ezt a nézetet kénytelen volt elfogadni.

Moszkva tehát egy csapásra bebizonyíthatta, hogy jogos a fellépése az Oroszországi Föderáció hivatalos nyilatkozataiban mindig is csecsen terroristáknak nevezett felkelőkkel szemben. A NATO–orosz kapcsolatok határozott javulásnak indultak, ami – mindössze két évvel a NATO Jugoszlávia elleni légitápasait követően – mindenképpen váratlan pozitív fejlemény volt.

Ugyanakkor az összkép még Moszkva szempontjából sem olyan biztató, mint a fentiek alapján gondolhatnánk. Egyrészt hosszabb távon jelentkezik a már említett amerikai befolyás hatása a Kaszpi-tenger térségében, ahol az olajkincs körül kiélezett küzdelem folyik. Itt Oroszország és az Egyesült Államok egyértelműen ellenérdekeltek. Másrészt az Egyesült Államok – annak függvényében, ahogy a terroristaellenes

küzdelem súlypontja távolodik Afganisztántól – fokozatosan felülvizsgálja a Moszkvának adott „jogosítványokat”.

Különösen figyelemre méltó, *hogy megjelent egy új szereplő a játszmában: Grúzia.* 2002 tavaszától a csecsen válsággal kapcsolatban egyre gyakrabban jelent meg a híradásokban a Pankiszi-szoros neve, amely a független Grúzia területén, a grúz–orosz (grúz–csecsen) határhoz közel ideális utánpótlási útvonalat és rejtekhelyet biztosít a szakadár csecsen erőeknek.

Moszkva ismételten követelte, hogy Tbiliszi akadályozza meg a közös határszakasz felhasználását a csecsenek részéről az utánpótlásra és az erők átcsoportosítására. A grúz fél azonban nem hajlott és nem is volt képes hathatós intézkedésekre, viszont – Moszkva legnagyobb bosszúságára – meghívott 200 amerikai szakértőt a terrorizmus elleni harc támogatása (főként tanácsadás) céljából. 2002 augusztusában aztán – grúz állítás szerint orosz – harci repülőgépek támadták a szorosban lévő néhány falut, veszteséget okozva a lakosságnak is. Egyes grúz politikai erők a Független Államok Közösségéből való kiválást javasolták. Sevardnadze elnök elutasította a javaslatot, viszont kijelentette, hogy Grúzia stratégiai partnerségre törekszik az Egyesült Államokkal (és a NATO-val).³

Fentiek tehát egy újabb amerikai–orosz frontvonal megnyitását jelentik, ezúttal a Kaukázusban. Újabb repedés a terrorizmus elleni nemzetközi koalíció struktúrájában.

Ma még az sem látható világosan, hogy milyen szintig fejlődnek a NATO–orosz kapcsolatok. Hivatalosan Oroszország kiemelt stratégiai partner, a vétőjog kivételével beleszólást nyert a szövetség döntéshozatali folyamataiba is (nemhivatalosan a „húszak” tagja, vagyis huszadikként hozzátartozik a 19 tagországhoz). Ugyanakkor érdekei sokszor ellentétesek a szövetség érdekeivel (ez megmutatkozott Jugoszlávia esetében 1999-ben, de Irak megítélésében is 2002–2003-ban). Megmutatkoznak ezek a nézeteltérések a NATO 2002 novemberében tartott prágai csúcstalálkozója kapcsán is, ahol döntés született a szövetség következő kibővítésének részleteiről.

Következtetések

Másfél év telt el az Egyesült Államok ellen elkövetett példátlan terrorakciók óta. Ez az időszak radikális változásokat hozott a nemzetközi biztonságpolitikai környezetben, de különösen a nemzetközi terrorizmus megítélésében, kezelésében. Tekintsük át a legfontosabb módosulásokat.

Mindenekelőtt arra kell felhívni a figyelmet, hogy a biztonságot fenyegető kockázati tényezők között a terrorizmus gyakorlatilag az első helyre került. Az ellene folytatott, az Egyesült Államok által vezetett globális küzdelemben a világpolitika minden tényezőjének egyértelműen állást kellett foglalnia (az amerikai elnök szavai szerint „aki nincs velünk, az a terrorizmus oldalán áll”). Valóban ki is alakult és közel egy éven át létezett egy példátlan egységfront ebben a hadüzenet nélküli háborúban.

3 Lásd többek között: Népszabadság 2002. 8. 30-i számát. Grúzia egyébként 2002 novemberében, a NATO prágai csúcstalálkozója alkalmával bejelentette csatlakozási szándékát a szövetséghez.

Nem szabad túlbecsülnünk, de szemet sem húnyhatunk azon tény fölött, hogy a NATO tagországai – amerikai nyomásra – érvénybe léptették a washingtoni szerződés 5. cikkelyét, azaz a Szövetség egésze ellen indított támadásnak minősítették a terrorakciót.

Oroszország többszörösen is hasznot húzott az Egyesült Államok ellen elkövetett merényletből. Fontosságának, tekintélyének megerősödésén túl ez mindenekelőtt abban konkretizálódott, hogy ezúttal maradéktalanul elfogadtatta a nemzetközi élet szereplőivel saját álláspontját a csecsenföldi eseményekkel kapcsolatban. Moszkva gyakorlatilag szabad kezet kapott arra, hogy a nemzetközi terrorizmus elleni globális küzdelem keretében, abszolút belügyként kezelje Csecsenföld problémáját.

Az Egyesült Államok is sokat profitált a terroristaellenes nemzetközi küzdelemből, mindenekelőtt tartósan megvetette a lábát Közép-Ázsiában, beleértve a kőolajban és földgázban gazdag Kaszpi-tengeri térséget. Az amerikai katonai jelenlét mostantól hosszú időn keresztül az egyik meghatározó tényező lesz a térség politikai (és gazdasági) helyzetének alakulásában. Ez a tény természetesen az Oroszországi Föderáció befolyásának egyik korlátját jelenti, egyúttal pedig az amerikai–orosz kapcsolatok egyik törésvonalát. A másik, Grúziával kapcsolatos új törésvonal csak közvetve kapcsolódik a 2001 szeptemberi merényletkez, de annál közvetlenebbül a csecsen problémakörhöz.

Más vonatkozásban azonban az Egyesült Államok vezetése túlbecsülte saját mindenhatóságát: Oszama bin Laden kézre kerítését nem sikerült „tálalni” az amerikai társadalomnak, ennek a félsiker-félkudarnak a kompenzálására viszont célkeresztbe vette Szaddam Huszeint. Minden jel szerint Washington elszánta magát az Irak elleni katonai fellépésre, mégpedig a terrorizmus elleni globális fellépés keretében.⁴ Meggyőző bizonyítékok azonban nem állnak rendelkezésre sem Irak és az al-Kaida kapcsolataira, sem Irak nukleáris fegyverkezési programjának előrehaladott voltára vonatkozóan. Éppen ez a tény okozta a korábban oly imponáló egységfront széthullását, egy mély törésvonal kialakulását éppen az Egyesült Államok és néhány európai NATO-szövetségese között. Akár azt is mondhatnánk, hogy az Irak elleni katonai fellépés erőltetésével Washington eltékozolta a 2001 szeptemberi tragédia legfontosabb hozadékát: az összefogást, a szolidaritást.

A makacs amerikai politika hosszú távra szóló eredménye a tragédia évfordulója táján elkészült dokumentum, az Egyesült Államok nemzeti biztonsági stratégiája, amely a következő megállapítással kezdődik: „Az Egyesült Államok a világban mind ez ideig példátlan és összehasonlíthatatlan mértékű erőfölénnyel és befolyással rendelkezik.” Innen pedig csak egy lépés az új stratégia legfontosabb újításáig, a „preventív intervenció” (megelőző beavatkozás) elvének elfogadásáig, ami gyakorlatilag korlátlan jogot jelentene az Egyesült Államok számára.⁵

Nyugat-Európa éppen azt a szemléletet utasítja el, amely szerint az Egyesült Államoknak a Biztonsági Tanács felhatalmazására, mandátumára sincs szüksége ahhoz, hogy háborút indítson ott és akkor, ahol és amikor azt szükségesnek tartja.

Az amerikai–európai törésvonal elmélyülése viszont közvetve felértékeli Moszkvát Washington szemében (ez az értéktétel túlmutat a konkrét iraki problémán). Erő-

4 A cikk lezárásának időpontja 2003. március 10-e, ezért nem konkrétabb a fogalmazás.

5 Lásd részletesebben Gömöri Endre „A 2001. 9. 11. csapdaja”, Népszabadság, 2002. 10. 18.

sődik a két hatalom egymásra utaltsága. Ennek tragikus példáját szolgáltatta két újabb terrorakció.

2002 október második felében – az előző év szeptembere óta első alkalommal – újra a rettegés kerítette hatalmába az amerikai fővárost. Sorozatgyilkos szedte áldozatait (11 ember halála és négy súlyos sebesülés van a számláján), és terrorizálta Washington és környéke lakosságát. A gyilkost és segítőjét – példátlanul intenzív nyomozás eredményeképpen – október 24-én sikerült a rendőrségnek letartóztatnia.

Még ennél is „terroristább” akció dermesztette meg az orosz fővárost október 23-án, amikor csecsen fegyveresek egy színházat, annak színészeit, dolgozóit és több száz nézőjét ejtették túsul. A terroristacsoport az épület és a túsok elpusztításával fenyegetőzött, ha nem teljesítik követelésüket: az orosz csapatok kivonását Csecsenföldről.

A válsághelyzetet a legelitebb alakulatok közé tartozó Alfa kommandó oldotta meg, közel százharminc tús és ötven terrorista élete árán. Nem oldották meg azonban a terrort kiváltó problémát, a csecsenföldi válságot, amely minden bizonnyal a jövőben is szolgál majd tragikus következményekkel. *Oroszországnak megoldást kell találnia.* (És a csecseneknek is, mégpedig a terrorakciók helyett más megoldást, hiszen a színházfoglalás kimondottan ártott ügyük nemzetközi megítélésének.)

Putyin elnök egyébként remek politikai érzékkel használta ki a moszkvai terroristaakciót saját álláspontjának alátámasztására: az első pillanattól azt a verziót hangsúlyozta, miszerint a merényletet külföldön tervezték ki – ez egyértelmű utalás a terrorizmus nemzetközi jellegére. Az elnök hozzátette: Oroszországot nem lehet térdre kényszeríteni. A történelem azonban arra tanít, hogy másokat sem könnyű. Félő, hogy a csecseneket sem...

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Brzezinski, Zbigniew: *The Geostrategy for Euroasia*; Foreign Affairs, 1997 szeptember–október.
- Huntington, Samuel: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*; Európa Kiadó, Budapest, 1998.
- Jakus János, Kálló László: *Terrortámadás az Egyesült Államok ellen*; Új Honvédségi Szemle, 2002 július, augusztus és szeptember.
- Heller, Mihail, Nyekrics Alekszandr: *Oroszország története I–II*; Osiris kiadó, 2000.
- Nanovfszky György (szerk.): *Oroszország. Tények és adatok 1995*; Teleki László Alapítvány, 1995.
- Józsa László: *Globális terrorizmus. A terrorizmus elleni küzdelem, a hadviselés új formája*; Budapest, 2001.
- Informacionnŭj szbornik o szituacii na Szevernom Kavkaze; Moszkva, 1999.
- Johnson's Russia List 6191, Special Issue on the Situation in Chechnya 18 April 2002; www.cdi.org
- Russia – a country study (Federal Research Division Library of Congress); Edited by Glenn E. Curtis
- MTI közlemények és napilapok

Deák János

A nukleáris fegyver a 21. században

Bár századunk elején jelentősen csökkent a nukleáris konfliktusok veszélye, mégis fennáll annak a lehetősége, hogy a világ belesodródjon egy nukleáris válságba, illetve konfliktusba. A világ meghatározott katonai erői az atomfegyvert, mint a biztonság legfőbb garanciáját ma még szinte beláthatatlan ideig fenntartják és fejlesztik, ugyanekkor nő azon országok száma amelyek a nukleáris fegyverek kifejlesztésére, megszerzésére töreksenek. Továbbra is fennáll az atomfegyverekkel kapcsolatos üzemzavarok, balesetek, katasztrófák lehetősége, valamint a véletlen alkalmazás lehetősége. Állíthatjuk: a nukleáris fegyverek általi fenyegetés napjainkban reálisabb, kiszámíthatatlanabb, esetenként veszélyesebb lehet, mint a hidegháború időszakában volt. A szerző bemutatja: a nukleáris fegyverek szerepét a NATO stratégiai koncepciójában és Oroszország védelmi politikájában; sorra véve azokat a tényezőket, amelyek elősegítik az atomfegyver elterjedését, felvázol egy jövőképet a nukleáris fegyverek alkalmazásának a veszélyeiről.

Az első atombombát 1945 júliusában próbálták ki New Mexikóban. A második és harmadik bombát néhány nappal később dobták le Hirosimára és Nagaszakira. Ezt követően nukleáris fegyvert nem alkalmaztak, bár a világban e fegyverek tízezreit halmozták fel. A hidegháborút követően a nagyhatalmak közötti megállapodások alapján lényegesen csökkent ugyan a meglévő atomeszközök mennyisége, mégis jelentős számban rendelkezésre állnak ma is.

A katonai nagyhatalmak, szövetségek napjainkban is hadrendben tartják, sőt állandóan fejlesztik nukleáris arzenáljaikat (minden jel arra mutat, hogy az Egyesült Államok fel kívánja újítani a kísérleti atomrobbantásokat, melynek célja, a kis hatóerejű, új elveken alapuló nukleáris fejrészek kifejlesztése, valamint a régebbi harceszközök korszerűsítése lenne), naprakész nukleáris stratégiákkal rendelkeznek. Néhány katonai középhatalom – mint India, Pakisztán, Izrael – bevethető atomeszközökkel rendelkezik. Több állam feltételezhetően dolgozik a nukleáris fegyver előállításán. Ilyen körülmények között – mind a hidegháború, mind az azt követő időszak tanulságait is figyelembe véve – szükségesnek látszik ismételten foglalkozni azzal a kihívással, ami napjainkban a nukleáris fegyver létéből, illetve további elterjedéséből adódik.

A hidegháború befejezését követően a politikusok és szakértők egy csoportja feltételezte, hogy a katonai szembenállás csökkentésével együtt fog járni az atomeszközök szerepének fokozatos és gyors ártértékelése, illetve mennyiségileg jelentős csökkentése. Az „atommentes zónáktól az atommentes világig” elnevezésű kezde-

ményezés feltételezte, hogy a nukleáris fegyverektől mentes zónák fokozatos kiszélesítésével el lehet jutni a teljes atomfegyver-mentes világig. Gorbacsov elnök ismert programja 1986-ban célul tűzte ki a nukleáris fegyverek teljes megsemmisítését 2000-ig. Bár ez a program már meghirdetésekor is teljességgel irreális volt, a nukleáris fegyverek csökkentése terén mégis jelentős események zajlottak le. A hadászati támadófegyverek csökkentéséről szóló első egyezmény (START-1) végrehajtásra került, ratifikálták a START-2 megállapodást¹; a közepes és kis hatótávolságú rakéták megsemmisítéséről szóló megállapodást végrehajtották; egyoldalú kezdeményezések következtében lényegesen csökkent az Amerikai Egyesült Államok, illetve az Oroszországi Föderáció atomfegyverkészlete. Ugyanakkor a jelenleg is rendszerben tartott nukleáris fegyverek mennyisége többszörösen elegendő nemcsak a potenciálisan szemben álló felek kölcsönös megsemmisítéséhez, de alkalmazásuk végzetes lehet a földi életre is.

A hidegháborút követő időszak azt mutatja, hogy a *nukleáris fegyver megtartja jelentőségét, ha szerepe változik is*. Az eltelt évek azt bizonyítják, hogy az atomeszközök fejlesztésének, illetve gyártásának folyamata folytatódik és elterjedésüket nehezen lehet megállítani.

A mai – feszültségektől terhes – világban a nukleáris fegyverek szerepét és jelentőségét vizsgálva mindenekelőtt arra a kérdésre célszerű választ adni, hogy *milyen szerepe maradt mára az atomfegyvernek a katonai visszatartás terén?* Ezt vizsgálva arra a következtetésre kellene jutnunk, hogy a hidegháború befejezését követően jelentős változásnak kellett volna végbemennie a nukleáris fegyverek funkcióiban. A katonai funkciónak, amely a közvetlen katonai célokat szolgálja, háttérbe kellett volna szorulnia. Ma elsődlegesnek a politikai funkciónak kellene dominálnia, minthogy az atomfegyver mára – a hidegháborús katonai szembenállás megszűntével – elsősorban mint a politikai nyomásgyakorlás eszközeként értelmezhető.

Amennyiben a nukleáris fegyvert a politika, illetve a katonai stratégia közös problematikájaként vizsgáljuk, akkor olyan katonai eszköznek értelmezhetjük, amely mindenekelőtt a politika érdekében, a politika döntése alapján, a politika elsődleges felelősségével kerülhet alkalmazásra. Mindez nemcsak feltételezi, de meg is követeli, hogy az atomfegyver, a politika, az aktuális állami vezetés szigorú kontrollja alatt legyen. Ez nem mond ellent annak, hogy a fegyver alkalmazásának katonai stratégiai (műveleti), illetve katonai technikai kérdéseit a katonai szakemberek kezelik és tartják a szükséges szinten.

A nukleáris fegyverek fejlődéstörténetét, illetve a hidegháború különböző időszakainak nukleáris stratégiáit ismerve – különös tekintettel a fegyver harcászati-hadszíntéri alkalmazásának elveire – fel sem merülhet, hogy jelen időszakban ne lennének naprakész stratégiák és tervek e fegyverrendszerek alkalmazását illetően.

A nukleáris fegyverekkel kapcsolatos katonai-stratégiai, katonatechnikai viták hiánya – ami különösen szembetűnő a hazai hadtudományi életben – nem jelentheti azt, hogy ez a terület a hadtudománynak ne képezne ma is fontos részét. Az töb-

1 A hadászati támadófegyverek csökkentésének folyamatát és legfontosabb számadatait lásd: Szentesi György: START-szerződések, Hadtudomány, 2000/3., pp. 68–76.

bé-kevésbé érthető, hogy napjainkban a stratégiai támadófegyverekkel – jelentőségükhöz képest – a katonai szakirodalom viszonylag keveset foglalkozik, hiszen a hidegháború utáni időszakban egyre kisebb ezen fegyverrendszerek alkalmazásának valószínűsége. Minden felelős politikai tényező tudatában van annak, hogy a stratégiai támadófegyverek bevetése katasztrofális következményekkel járna.

Napjainkban ugyanakkor egyre több figyelemnek kellene irányulnia a harcászati-hadszíntéri nukleáris fegyverekre.² A jelenlegi időszakban nem kerülheti el figyelmünket a harcászati rendeltetésű atomeszközök jelentőségének, illetve szerepének ártértékelődése. Ez mindenekelőtt abból következik, hogy a *nukleáris fegyverek – elsősorban a harcászati atomeszközök – alkalmazása a jövőben regionális, sőt helyi háborúkban is realitás lehet*. Ezt a lehetőségét sem Oroszország, sem a NATO nem zárja ki.

Igaz ugyan, hogy az Egyesült Államok, illetve Oroszország 1991-ben egyoldalúan kinyilvánította a harcászati nukleáris eszközök csökkentését – ami részben meg is valósult –, de ez a lépés jogilag egyik felet sem kötelezi. Elvileg bármelyik fél eltekinthet korábbi döntésének jövőbeni érvényesítésétől.

Mindemellett a legutóbbi időkben elsősorban a terrorizmus elleni harc jegyében – az agresszív, a terrorizmust is támogató ún. „látor” országok katonai visszatartására – kialakulóban van olyan politikai-katonai felfogás, hogy ilyen célból adott esetben az atomfegyver bevetése egy lehetséges, megelőző lépés lehetne.

A nukleáris fegyver jelenlegi és jövőbeni szerepének vizsgálata során érdemes áttekinteni a nukleáris eszközök rendszerben tartásával, illetve alkalmazásával kapcsolatos NATO-, valamint orosz álláspontok lényegét.

A nukleáris fegyver szerepe a NATO stratégiai koncepciója alapján

A hidegháború időszakában a NATO nukleáris fegyverei alapvetően katonai-stratégiai funkciót tölthettek be, amennyiben rendeltetésük szerint a Szovjetunió és a Varsói Szerződés tagállamainak katonai visszatartását szolgálták.

A hidegháború befejezésekor az Észak-atlanti Tanács 1990. évi, Londonban megtartott ülésén a nukleáris fegyvert, mint a biztonság garantálásának legvégső eszközét határozták meg. A NATO 1991. évi stratégiai koncepciójában megfogalmazódott ugyan, hogy a nukleáris fenyegetés a világban jelentősen csökkent, de ezzel együtt az atomfegyver jelentőségét is hangsúlyozták. A NATO nukleáristervező-csoportja 1992 októberében új konzultációs, illetve tervezési elveket hagyott jóvá, melyek értelmében a NATO atomeszközei attól kezdve nem irányulnak valamely meghatározott fenyegetés ellen. 1996-ban bejelentették, hogy a szövetség stratégiai erői nincsenek egy meghatározott ország ellen sem irányítva.

2 A *harcászati* (tactical) atomfegyverek fogalma elvileg vitatható, a *hadszíntéri* (theater) terminológiát általában elfogadták, de ez inkább a fegyverek elhelyezését, semmint szerepét jelölte. Az Egyesült Államokban 1981-ben bevezették a *közbeeső* (intermediate) nukleáris erők fogalmát. A szakirodalom leginkább a *harc-téri* (battlefield) terminológiát használja. A „keleti” szakirodalom következetesen a *harcászati*, *hadműveleti-harcászati*, *hadszíntéri*, illetve a *stratégiai* terminológiát használja, de ez is leginkább egy alárendeltségi helyzetet tükröz. Ma egyre inkább elfogadott terminológia a *stratégiai* (strategic), illetve a *nem-stratégiai* (non-strategic).

Az Észak-atlanti Tanács 1999. évi, washingtoni ülésén elfogadott stratégiai koncepció a szövetség nukleáris politikáját a 21. századi európai biztonság szemszögéből vizsgálja. A koncepció figyelembe vette ugyan, hogy a hidegháború befejezését követően végbement a stratégiai támadóeszközök jelentős csökkenése, ugyanakkor a NATO továbbra is nagy jelentőséget tulajdonít a nukleáris erőknél, minthogy „a szövetségesek biztonságának legfőbb garanciáját a szövetség, különösen az Egyesült Államok nukleáris ereje adja”.³

A NATO nukleáris politikáját alapvetően a nukleáristervező-csoport dolgozza ki és koordinálja, melyben Franciaország kivételével minden NATO-ország részt vesz (Izland megfigyelői státuszban). A nukleáristervező-csoport alapfunkcióján kívül folyamatosan foglalkozik a nukleáris fegyverzet ellenőrzésével, az elterjedéssel kapcsolatos problémákkal, de mindemellett a Szövetségnek kívüli nukleáris erővel is.⁴

A NATO nukleáris politikájában markánsan jelen van a nukleáris visszatartás elve, amelyet (ha nem is mindig nyíltan) Oroszország nukleáris fegyverekkel kapcsolatos kiszámíthatatlanságával is indokolnak. A legutóbbi időben a szaksajtóban olvasni lehetett arról, hogy a NATO 2002. évi egyik hadgyakorlatán megelőző atomcsapásokat is terveztek, melyek célpontjai az Oroszországi föderális területén a Volga folyótól keletre voltak kijelölve. (Dr. Pirityi Sándor: NATO-csúcstalálkozó; Új Honvédségi Szemle 2003/1. szám, 87. old.)

A jelenlegi időszakban a NATO harcászati nukleáris eszközei Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Hollandia, Görögország, Törökország, Olaszország és Németország területén vannak elhelyezve. Dánia⁵, Norvégia, Luxemburg, Portugália és Spanyolország nem járult hozzá a nukleáris eszközök elhelyezéséhez országaik területén. Az 1999-ben felvételt nyert országok – a Cseh Köztársaság, Magyarország és Lengyelország – területén a NATO nem igényelte a nukleáris eszközök elhelyezését. Minthogy azonban mindez békeállapot időszakára – illetve a jelenlegi helyzetre – vonatkozik, semmi kétség nem lehet a tekintetben, hogy egy esetleges katonai konfliktushelyzetben a NATO fenti korlátozásokat nem feltétlen tartaná be.

Az amerikai nukleáris erők európai állomásoztatása mind az Egyesült Államoknak, mind a NATO európai tagállamainak egyaránt fontos érdeke. A szövetség nukleáris erőinek zömét képező amerikai erők egyben az Egyesült Államoknak a NATO-n belüli helyét, szerepét, illetve Európára és a csatlakozó térségekre való hatását is meghatározzák. Más szavakkal a kontinensen tárolt (állomásoztatott) amerikai harcászati-hadszíntéri nukleáris fegyvereket az Egyesült Államok Európa iránti elkötelezettsége békeidőbeli szimbólumának is tekinthetjük, továbbá eltökéltségének jelzésére háború esetére.

3 A szövetség stratégiai koncepciója, NATO-tükör, dokumentáció, 1999. Nyár, D-10.

4 A nukleáristervező-csoport ülését a NATO-főtitkár vezeti. A csoporton belül, amerikai elnöklettel egy magas szintű, kormányzati szakértőkből álló munkabizottság foglalkozik a nukleáris tervezéssel és a nukleáris erők alkalmazásának katonai-stratégiai kimunkálásával. Az európai hadszíntérre vonatkozóan a NATO nukleáris erők alkalmazásának konkrét megtervezése és formába öntése a NATO egyesített erők európai főparancsnokságának (SHAPE) kompetenciájába tartozik, gyakorlatilag úgyszintén amerikai vezetéssel.

5 Külön értelmezendő a Dániához tartozó Grönland területén elhelyezhető eszközök kérdése.

Az elmúlt évek során különböző – egymásnak is ellentmondó – vélemények voltak az amerikai nukleáris eszközök európai állomásoztatását illetően mind Európában, mind az Egyesült Államokban. Érdemes példaként megemlíteni, hogy miután 1999 novemberében a francia hírügynökség (AFP) közleményt adott ki arról, hogy az Egyesült Államok kész kivonni minden, Európában állomásoztatott (tárolt) atomeszközt, a Pentagon szóvivője ezt határozottan cáfolta.

Figyelembe véve a NATO 1999. évi stratégiai koncepciójában foglaltakat, illetve a szövetség európai fegyveres erőinek jelenlegi helyzetét, tanulmányozva a mértékadó hazai és külföldi szakirodalmat, *összegzőképpen megállapítható, hogy a NATO biztonságának legfőbb garanciáját továbbra is a nukleáris erő – mindenekelőtt az amerikai nukleáris védőpajzs – jelenti.* Álláspontom szerint a NATO nukleáris erői még napjainkban is mindenekelőtt az oroszországi nukleáris erők visszatartására szolgálnak. Ugyanakkor a szövetség nukleáris ereje egyre inkább az agresszív, terrorizmust támogató országok elrettentésének egyik fontos tényezője már ma is.

A nukleáris fegyver szerepe Oroszország védelmi politikájában

Az Oroszországi Föderáció politikájában a nukleáris visszatartás a hidegháború befejezését követően alapelveként maradt meg, ugyanakkor tartalmilag lényegesen megváltozott. Az oroszországi nukleáris erők rendeltetését és jelentőségét vizsgálva a föderáció hivatalos dokumentumaiban a katonai funkció kiterjesztését tapasztaljuk. Ez mindenekelőtt abból adódhat, hogy át kellett rendezni az orosz fegyveres erők feladatainak jó részét, melyeket korábban az általános rendeltetésű erők hajtottak volna végre.

Az orosz nukleáris erők katonai funkcióiban a hidegháború időszakához képest egy sor, nagyon lényeges változás következett be. Oroszország hivatalosan is elismerte, elfogadta a nukleáris eszközök elsőként történő alkalmazásának elvét, válaszként hagyományos fegyverekkel végrehajtott agresszióra az Oroszországi Föderáció nemzetbiztonságának kritikus helyzeteiben. Oroszország úgyszintén kész nukleáris fegyvert alkalmazni válaszként, ha ellene vagy szövetségesei ellen atomfegyvert, illetve a tömegpusztító fegyverek más fajtáit bevetették. A legfontosabb változás, úgy vélem, mégis abban van, hogy az orosz nukleáris erők ma már a visszatartás funkcióját nemcsak stratégiai, hanem regionális és helyi szinten is feladatuk kapták. Ily módon megnőtt annak a valószínűsége, hogy Oroszország nukleáris fegyvereket alkalmazna akár regionális, sőt helyi fegyveres konfliktusokban is. Ezzel kapcsolatban a stratégiai rendeltetésű rakétacsapatok korábbi főparancsnoka, Vlagyimir Jakovlev tábornok a következőket nyilatkozta: „Oroszország fegyveres erői jelenlegi fejlesztésének az a sajátossága, hogy a potenciálisan veszélyes országok és szövetségek az általános rendeltetésű erőket illetően döntő fölénybe kerültek. A stratégiai nukleáris erők képesek a visszatartás garanciájaként szolgálni nemcsak nagyméretű agresszió esetén, de a regionális fenyegetésekkel szemben is...⁶ A tábornok hangsúlyozta, hogy objektív okok miatt Oroszországnak a visszatartásba be kell vonnia a stratégiai rendeltetésű

6 Nyezaviszimoje Voennoje Obozrenyje, 1999 december 17.

rakétacsapatokat és egészében a stratégiai nukleáris erőket nemcsak a nukleáris és hagyományos eszközökkel vívott nagyméretű háborúban, hanem a regionális, illetve a helyi háborúban is.

Az orosz nukleáris fegyver szerepét és jelentőségét illetően mindenekelőtt szembetűnőek az orosz belpolitikában – különösen választások időszakaiban – elhangzó, és a különböző platformon lévő pártok részéről is egybehangzó vélemények, melyek egyértelműen *nagy fontosságot tulajdonítanak az orosz „birodalmi” nukleáris erőnek*. Ezt azzal a helyzettel is indokolják, amely a NATO kibővítésével jött létre, illetve az Egyesült Államok hegemoniára való törekvésével, valamint (nem utolsósorban) az 1999. évi, Jugoszláviával szembeni katonai fellépéssel. Az orosz közvélemény a pártok álláspontjával egyetértésben azt igényli, hogy Oroszország, mint nagyhatalom magas fokú készenlétben tartsa fenn nukleáris erőit.

Ebben az összefüggésben sem véletlen, hogy Vlagyimir Putyin, Oroszország elnöke már hivatalba lépése előtt néhány hónappal, amikor az Oroszországi Föderáció Nemzetbiztonsági Tanácsában – első alkalommal nyilvánosan – felszólalt, szintén a nukleáris visszatartás fontosságáról, illetve a nukleáris arzenál modernizációjáról beszélt. Figyelemmel kísérve az oroszországi fegyveres erők átalakítását és fejlesztését – ami nem nélkülözheti az elnök akaratát, illetve döntéseit –, arra a következtetésre juthatunk, hogy Putyin elnök következetes és „kemény” politikai akaratot fog képviselni a jövőben is az orosz nukleáris erők magas szintű készenlétben tartása és a nukleáris visszatartás terén. Oroszország nukleáris politikájára nem lehet hatással az, hogy a legutóbbi időben, különösen a terrorizmus elleni harc jegyében Moszkva támogatja a nyugati hatalmakat és a NATO-t.

A NATO keleti irányú bővítését az orosz közvélemény – és leginkább a katonai vezetés – nehezen fogadta és fogadja el, nem kis részben azért, mert a szövetség harcászati-hadszíntéri fegyverei egyre közelebb kerülhetnek az orosz területekhez, amennyiben azokat mégis Lengyelország, Magyarország, illetve a Cseh Köztársaság területén helyeznék el, nem is szólva a balti, illetve a Fekete-tenger melletti országok jövőbeni NATO-tagságából adódó lehetőségekről. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy 1996 áprilisában, amikor Moszkvában a „hetek” és Oroszország vezetői tárgyaltak a nukleáris biztonságról, Jelcin akkori elnök javaslatot tett a NATO további bővítésének és a nukleáris fegyverek további elterjedésének összekapcsolására és együttes tárgyalására. Az akkori orosz atomenergiaügyi miniszter Viktor Mihajlov kijelentette, hogy amennyiben az új NATO-tagok területén a szövetség harcászati nukleáris fegyvert helyezne el, úgy ez megfelelő választ követelne Oroszország részéről.

A fentiekkel kapcsolatban az orosz vezetés lehetséges lépésként kilátásba helyezte az olyan államközi szerződések felmondását, mint a CFE szerződés, az atomeszközök kísérleti robbantásainak betiltásáról szóló egyezmény, illetve a vegyi fegyverek betiltásáról szóló konvenció. Úgyisntén bejelentették, hogy esetleges válaszlépésként tovább modernizálnák a stratégiai nukleáris erőket; harcászati nukleáris fegyvereket telepítenének Beloruszban és a kalinyingrádi területen, valamint felújítanák a közepes és kis hatótávolságú rakéták gyártását, illetve mintegy ezer új harcászati nukleáris robbanófejet állítanának rendszerbe.

Egyébiránt a NATO által adott válasz arra a kérdésre, hogy szándékoznak-e atomeszközöket telepíteni az új tagországok területére – egyértelműen nemleges

volt. (A három „nem”: „nincs ilyen szándék, nincs erre ok, nincsenek ilyen tervek.”) Fentieket kiegészítve az Egyesült Államok akkori külügyminisztere Madeleine Albright kijelentette, hogy a szövetség új tagjainak katonai repülőgépvezetőit nem készítik fel a feladatok nukleáris eszközökkel történő végrehajtására, illetve az új tagállamok repülőgépeit sem a nukleáris fegyver alkalmazásához. Mindez egyrészt bizonyos fokig megnyugtatta Oroszországban a közvéleményt – az új NATO-tagországokban nem kevésbé –, illetve elősegítette „A NATO és az Oroszországi Föderáció közti kölcsönös kapcsolatok, együttműködés és biztonság alapokmányá”-nak aláírását 1997 májusában. Ugyanakkor – orosz vélemény szerint – ez a megállapodás sem jelent garanciát arra vonatkozóan, hogy krízishelyzetben a szövetség nem helyezne-e el nukleáris fegyvert az újonnan felvett országok területén.⁷

A NATO keleti bővítése, illetve a szövetség 1999. évi, Jugoszlávia elleni fegyveres fellépése az orosz közvélemény jó részében katonai fenyegetésként, illetve veszélyként tudatosult, aminek egyik következménye az orosz nukleáris erők szerepének újbóli átgondolása lett. Az 1999. évi, koszovói válság kapcsán Jelcin elnök vezetésével soron kívüli zárt ülést tartott az Oroszországi Föderáció Nemzetbiztonsági Tanácsa, amelyen alapvetően a nukleáris fegyverek korszerűsítéséről volt szó, azon belül – többek között – a kis hatóerejű nukleáris robbanóeszközök létrehozásáról. Megvitaták a harcászati nukleáris fegyverek Beloruszia területére visszatelepítésének lehetőségét, a kalinyingrádi különleges katonai kerület megerősítését, valamint a közepes hatótávolságú rakéták gyártásának újraindítását.

Minthogy Oroszország nemzeti érdekeinek védelméhez a rendelkezésre álló hagyományos erők – orosz értékelés szerint – egyértelműen nem elegendőek, ezért felerősödött a harcászati nukleáris fegyver iránti érdeklődés. A nukleáris fegyverek regionális szintű alkalmazásának ma már nemcsak a orosz katonák között vannak támogatói, hanem a politikusok között is. Figyelemre méltó, hogy olyan liberális politikus, mint Vlagyimir Lukin, válaszolva arra a kérdésre, hogy mit lehet adott helyzetben szembeállítani egy Oroszországra veszélyes fenyegetéssel, elsősorban a nukleáris tényezőt nevezte meg.⁸

A harcászati nukleáris fegyver felhasználásának lehetősége – egy „balkáni típusú fenyegetés” esetére – megfogalmazásra került az Oroszországi Föderáció katonai doktrínájában. Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemel az orosz és részben a világsajtó által tárgyalt megállapítás az atomküzőb leszállításáról. Az atomküzőb leszállításának ténye egyértelműen tükröződik az Oroszországi Föderáció nemzetbiztonsági koncepciójában. Ebben az okmányban a nukleáris fegyver alkalmazása jogszerűnek van deklarálva „fegyveres agresszió elhárítása során, amennyiben a krízishelyzet megoldásának minden más eszköze kimerült vagy hatástalannak bizonyult”. Csak emlékeztetőül és összehasonlítás-

7 Az Oroszországi Föderáció akkori védelmi minisztere, Rogyionov 1996 decemberében Brüsszelben a következőket mondta: „A szándékok megváltozhatnak, az absztrakt kategória, ugyanakkor a katonai potenciál állandó és mérhető faktor ... A történelem azt mutatja, hogy a politikai szándékok változnak, a hangzatos deklarációk elfelejtődnek.”

8 Lukin, V.: Moszkvának el kell kerülnie az ellenséges bekerítést; Dipkurrier – NG. 2000. február 3.

képpen: az 1997-es nemzetbiztonsági koncepció értelmében az atomeszközök alkalmazására csak abban az esetben került volna sor, ha az Oroszországi Föderációnak, mint szuverén államnak a léte veszélybe kerülhetett volna.

A jelenleg érvényes orosz katonai doktrínában a nukleáris fegyver alkalmazásának alapfeltételei a következőkben fogalmazódnak meg: „Az Orosz Föderáció fenntartja magának a jogot a nukleáris fegyver alkalmazására az ellene és szövetségesei ellen irányuló atom- és más tömegpusztító fegyver használata esetén, illetve – saját vagy szövetségesei nemzeti biztonsága szempontjából kritikus helyzetekben – hagyományos fegyverekkel történő jelentős agresszióra válaszként.”⁹

A fenti doktrinális tézist – és az orosz katonai doktrína kemény hangvételét – annak egyik kidolgozója, Vlagyimir Dvorkin tábornok a következőképpen kommentálta: „Ma a NATO a hagyományos erők tekintetében egyértelmű fölényben van, azonkívül szándékában áll a szövetség felelősségi körzetét kiszélesíteni. Ezért Oroszország álláspontja ebben a kérdésben teljességgel jogszerű és indokolt”.¹⁰ Ez a nukleáris stratégiai koncepció nagyon is emlékeztet az 50-es évek nyugati (elsősorban amerikai) gondolkodására, mely szerint amikor elég nagy számban állnak rendelkezésre nukleáris eszközök, azokkal teljes mértékben ellensúlyozható a másik fél mozgósítható (rendelkezésre álló) erőben és földrajzi helyzetben fennálló erőfölénye.

Napjaink orosz gondolkodásában hasonlóan tetten érhető az a korábban (ellenkező előjeltű) nyugati elv, miszerint a katonai kiadások racionális felhasználása érdekében – a hagyományos erők nagy költségei miatt – végiggondolandó, hogy a kiadások csökkentésének egyik (egyetlen) módja a nukleáris fegyverek körüli gátlásuk feloldása, vagyis a *hagyományos tűzerő helyettesítése nukleáris robbanóerővel*. Az Egyesült Államok hasonló katonapolitikai megfontolás alapján csökkentette a fegyveres erőkkel kapcsolatos követelményeket, az általános háborúra vonatkozó szabályok (Rules of Engagement) megváltoztatásával, a Nemzetbiztonsági Tanács 1953. október 30-án kiadott, „Az alapvető nemzetbiztonsági politika áttekintése” című döntésével. Hasonlóan a brit kormány 1952-ben arra a következtetésre jutott, hogy a Nyugat számára a legjobb megoldás, ha Kelettel konfrontálódva a nukleáris elrettentésre támaszkodik. Slessor légi marsall ezzel kapcsolatban a következőket írta: „A nukleáris elrettentés ellenfenyegetést jelent potenciális ellenségünk túlerejű hadseregével és légierijével szemben.”¹¹ Mint ismert, az itt példaként említett nyugati nukleáris stratégiák már a hidegháború időszakában úgyszólván elavultak. Ám a mai helyzetben, az európai és általában a globális katonai biztonsággal foglalkozó politikusoknak és katonáknak mindez nagyon is tanulságos lehet. Különösen olyan helyzetben, amikor az Észak-atlanti Szövetség, azon belül az Egyesült Államok valóban túlerővel rendelkezik a hagyományos modern erők tekintetében.

Összességében megállapítható, hogy az orosz nukleáris erők katonai funkciója és szerepe napjainkban is jelentős. A nukleáris fegyvert az Oroszországi Föderáció

⁹ Oroszország nemzeti biztonsági koncepciója és katonai doktrínája. Új Honvédségi Szemle 2000/5. füzet, 25. p.

¹⁰ Nyezaviszimaja Gazeta, 2000. február 19.

¹¹ International Affairs, 1953. július, pp. 302–303.

nemzetbiztonsága legfontosabb tényezőjeként értelmezik. A nukleáris fegyver – akár elsőként történő – alkalmazásának jogát az Oroszországi Föderáció háborús válsághelyzetben magának tartja fenn. A leginkább elgondolkodtató – meglátásom szerint – az, hogy az orosz nukleáris stratégia az atomfegyver alkalmazását regionális konfliktusokban sem zárja ki.

A nukleáris fegyver alkalmazásának veszélyei a 21. században

Azt a felfogást, hogy a nukleáris fegyver alkalmazásának veszélye a hidegháborút követően megszűnt, az elmúlt évtized nem tudta igazolni. A hadászati támadó fegyverrendszerek lényeges csökkentése ellenére – melynek elsősorban politikai jelentősége van – a katonai nagyhatalmak még ma is olyan mennyiségű és hatású nukleáris fegyverrel rendelkeznek, hogy katonai értelemben egy esetleges általános nukleáris háború esetén gyakorlatilag ugyanazt a hatást érnék el, mint a korábbi készletekkel. Katonatechnikailag ma is biztosított lenne mind az első tömeges csapások – azon belül több indítássorozat –, mind a válaszcsepások, mind pedig a második és azt követő csapások lehetősége.

A 90-es évek második felében az atomfegyverrel rendelkező országok sorába lépett India és Pakisztán. Irán és Észak-Korea közép-hatótávolságú rakétákkal kísérletsorozatot hajtott végre. Irak rendelkezik kis- és közép-hatótávolságú rakétákkal, az ENSZ fegyverzetellenőrzési csoportja napjainkban (2003. márc. 14-e!) vizsgálja, hogy ez az ország rendelkezik-e tömegpusztító fegyverekkel, illetve dolgozik-e azok előállításán. A folyamatot – meglátásom szerint – nem lehet megállítani, bár a nemzetközi közösség minden erőfeszítésének arra kellene irányulnia, hogy legalábbis lassítsa azt.

*A napjainkban rendelkezésre álló, katonailag is alkalmazható atomeszközök feltételezhető mennyisége és megoszlása a világ atomhatalmai között az alábbi táblázatban foglalható össze:*¹²

<i>Ország</i>	<i>Stratégiai nukleáris eszköz</i>	<i>Nem-stratégiai nukleáris eszköz</i>	<i>Összes nukleáris eszköz</i>
Oroszország	6000	4000	10 000
Egyesült Államok	7200	3300	10 500
Kína	20–30	390	410–420
Egyesült Királyság	185	–	185
Franciaország	384	80	464
India	–	minimum 70	minimum 70
Pakisztán	–	15–25	15–25
Izrael	–	minimum 200	minimum 200

12 Stephen J. Cimbala: Nuclear Proliferation and „Realistic Deterrence”; in a New Century, European Security, Volume 11, Summer 2002, Number 2, p. 38.

A nukleáris fegyverekkel rendelkező államok, szövetségek a rendelkezésükre álló atomeszközöket – feltételezhetően – az alábbi helyzetekben vethetnék be:

- valamely nukleáris fegyverrel rendelkező állam politikai döntéséből következő katonai stratégiai céljai érdekében;
- megelőző (figyelmeztető), illetve megsemmisítő csapásként valamely agresszív („látor”) ország ellen;
- válaszként nukleáris fegyver vagy más tömegpusztító fegyver alkalmazására;
- fegyveres konfliktus esetén, illetőleg háborús helyzetben, a stratégiai helyzet kedvezőtlen alakulása következtében;
- valamely nukleáris fegyverrel rendelkező agresszív ország fenyegetettségi helyzetében, állami létért – illetve a regnáló rezsim megtartásáért – való küzdelemében;
- a nukleáris fegyverrendszerek technikai hibáiból, illetve a stratégiai előrejelző-figyelmeztető rendszerekben bekövetkező rendellenességek következtében – véletlen indításokból adódóan.

A nukleáris fegyverek alkalmazásának fentebb felvázolt – és itt fel sem sorolt – esetei, illetve veszélyei annál is inkább realitásként foghatók fel, minthogy *napjainkban egyre erősebben láthatóak azok a tényezők, amelyek elősegítik az atomfegyver elterjedését a világban.* Ezek közül itt néhányra hívom fel a figyelmet.

A legutóbbi években a katonai stratégia, illetve a fegyveres küzdelem elmélete és gyakorlata a legjelentősebb változásokon ment és megy keresztül. A gazdaságilag legfejlettebb országok haderői új technológiákat és fegyverrendszereket kaptak és alkalmazhatnak. A legmodernebb nagy pontosságú fegyverrendszerek, az informatikai rendszerek teljes körű alkalmazása kiemelkedő hatékonyságú, amit az elmúlt időszak regionális konfliktusai – az Öböl-háború 1991-ben, illetve a jugoszláviai katonai műveletek 1999-ben – meggyőzően bizonyítottak.

Ugyanakkor gazdaságilag ma az államok többsége hasonló technológiák és fegyverrendszerek előállítására, de beszerzésére sem képes. Ehhez kimagaslóan fejlett iparra, illetve óriási kiadásokra lenne szükség. Ebből adódóan az államok egy része olcsóbb megoldásként is a nukleáris fegyver – és más tömegpusztító fegyver – előállításával, illetve beszerzésével törekszik növelni katonai erejét.

Az előttünk álló időszakban feltételezhetően tovább erősödhet a legfejlettebb országok törekvése a Föld alapvető nyersanyag- és energiaforrásainak ellenőrzésére és megszerzésére. Regionális szinten fokozott küzdelem várható a gazdasági-politikai vezető szerep érvényre juttatásáért, folytatódnak a vallási és etnikai konfliktusok, a határok felülvizsgálatára irányuló kísérletek, amelyek tovább növelhetik a geopolitikai bizonytalanságot. Nem zárható ki, hogy a fenti folyamat – a Föld egyes térségeiben, régióiban – fegyveres konfliktusokban is tetet ölthet.

Mindehhez az is hozzájárul, hogy ma a világ új nukleáris hatalmainak nincsenek tapasztalatai az egymás közötti nukleáris viszonyok szabályozásában, de jártaságuk is hiányzik a atomfegyver alkalmazása terén. *Ez az állapot növeli a katasztrófák és zavarok bekövetkeztének veszélyét és valószínűségét.* A nukleáris fegyverrel rendelkező országok egy részének ma nincsenek birtokában olyan technológiák és technikai rendszerek, amelyek előre figyelmeztetnék őket a nukleáris fejrüsszel szerelt rakéták (és egyáltalán: a rakéták) más államok általi indításáról. Mindez az egyes államok

részéről – mások tevékenységének esetleges téves értékelése következtében – különös kockázatok és veszélyek forrása lehet. A ballisztikus rakéták továbbterjedésének meggátolását szolgáló nemzetközi magatartási szabályokról szóló, 2000. évi (nov. 25-én kelt) hágai megállapodást – Kína, India, Pakisztán, Irán, Szíria, Izrael, Észak-Korea mellett az Egyesült Államok sem írta alá, arra hivatkozva, hogy háború esetén fenntartja magának a jogot, hogy ne értesítse rakétaindításairól és a katonai kozmikus eszközeinek felbocsátásáról más államokat.

A legutóbbi – a cikk 2003. január 30-i zárásakor – sajtóhírek szerint az amerikai vezetés atomfegyver bevetését tervezi az Irak elleni katonai fellépés esetére. A feltehetően kis hatóerejű nukleáris töltet alkalmazását – a hírek szerint – többek között azzal indokolják, hogy az ilyen fegyver rendkívül hatékony lehet az állami-katonai vezetési pontok és más védett objektumok ellen.

Az atomfegyverrel való nyomásgyakorlás (fenyegetés) ebben az esetben is elsősorban a politika eszköze. Katonai indokai lehetnek ugyan a leghatékonyabb fegyverek bevetésének minden katonai konfliktusban és a vezérkarok javaslatot tehetnek végső soron az atomfegyver bevetésére is. Ugyanakkor a döntéshozó állami-politikai vezetőknek tudniuk kell, hogy a nukleáris fegyvert nem lehet úgy alkalmazni, mint ha hagyományos fegyver lenne. Rombolási körzete, hatása túl nagy, alkalmazása utáni hatások túl áthatóak ahhoz, hogy a tervezők pontosan prognosztizálhassák a következményeket.

Az atomfegyver bevetésére utasítást adóknak mindenekelőtt számolniuk kellene mind a nemzetközi politikai, mind a honi társadalompolitikai következményekkel. A nukleáris fegyver az iraki vagy hasonló regionális konfliktusban történő bevetése, ami *elsőként történő alkalmazást is jelentene* az adott helyzetben, feltétlen precedens lenne. Ezt követően más atomhatalmak is viszonylag, „szabadabb” katonai-politikai döntéssel vethetnének be a nukleáris fegyvert. Mindez valóban elindíthatna egy visszafordíthatatlan és megállíthatatlan folyamatot.

Fentiekből azt a következtetést lehet levonni, hogy a 21. század elején, bár jelentősen csökkent a globális nukleáris konfliktus veszélye, mégis lehetséges a világ beleesodródása egy nukleáris válságba, illetve konfliktusba. A nukleáris fegyver bevetése a Föld legnyugtalanabb régióiban realitás lehet. A 21. században továbbra is fennáll az atomfegyverekkel kapcsolatos üzemzavarok és katasztrófák lehetősége, valamint a véletlen alkalmazás veszélye. *A mai világhelyzetben közel járunk ahhoz, hogy olyan következtetést vonjunk le, miszerint a nukleáris fegyver általi fenyegetés reálisabb, kiszámíthatatlanabb, és esetenként veszélyesebb lehet, mint az a hidegháború időszakájában volt.*

* * *

A hidegháború befejezését és a kétpólusú világ szétesését követően mindamelllett, hogy a hadászati támadófegyverek mennyisége – az Egyesült Államok és Oroszország között létrejött megállapodások értelmében – jelentősen csökkent, *a nukleáris fegyverek jelentősége mind az európai, mind a világ egyetemes biztonsága szempontjából jelentős maradt.* Ezen belül kiemelendő, hogy a NATO 1999-es stratégiai koncepciója értel-

13 A cikket 2003. január 30-án zártam.

mében a nukleáris fegyver a szövetség biztonságának garanciájaként továbbra is alapvető jelentőségű bír. Másrészt Oroszország számára a mai politikai és gazdasági helyzetben – a hagyományos erők jelenlegi helyzetét is figyelembe véve – a nukleáris fegyverrendszerek jelentik a legfontosabb nemzetbiztonsági garanciáit. A stratégiai támadófegyverek jelenleg is rendszerben és alkalmazáshoz kész állapotban vannak. A világ meghatározó katonai erői a nukleáris fegyvert, mint a biztonság legfőbb garanciáját, ma még beláthatatlan ideig fenntartják és fejlesztik. A nukleáris fegyvert több atomhatalom a regionális visszatartás fontos eszközének tartja.

Ugyanakkor az új évezred első éveiben, több mint fél évszázaddal Hiroshima és Nagaszaki megsemmisítése után, a nukleáris stratégiáknak még mindig nem sikerült előállniuk bármiféle meggyőző érvrendszerrel a nukleáris fegyver esetleges alkalmazásának szükségessége mellett. Ellenkezőleg: *az atomfegyver alkalmazása teljesen ellentmondana a józan észnek.*

A nukleáris fegyverek alapvető dilemmája tehát ugyanolyan megoldatlan maradt, mint bármikor korábban. A hidegháború befejezését követő második évtizedben a jövőnk-ről felelősen gondolkodó erőknél a célja és törekvése nem lehet más, mint oda-hatni, hogy a rendelkezésre álló nukleáris fegyverek általános nemzetközi felügye-let alá kerüljenek, folytatódjon fokozatos és jelentős csökkentésük, határozottan meg legyen akadályozva további elterjedésük, és végső soron ki legyenek vonva a katonai fegyverrendszerekből és meg legyenek semmisítve.

Mindaddig azonban, amíg együtt kell élnünk azzal a fenyegetettséggel, amit a nukleáris fegyverek jelentenek, addig ezzel a veszéllyel és annak minden konzek-venciáival számolnunk kell.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Az Észak-atlanti Szerződés; Washington D.C., 1949. április 4.
 A Szövetség stratégiai koncepciója. NATO-tükör, Dokumentáció, 1999. nyár
 Oroszország nemzeti biztonsági koncepciója és katonai doktrínája; Új Honvédségi Szemle, 2000/5. füzet
 Stephen J. Cimbala: Nuclear Proliferation and „Realistic Deterrence”; in a New Century, European Security, Volume 11, Summer 2002, Number 2, 33–47. pp.
 Szentesi György: START-szerződések; Hadtudomány, 2000/3., 68–76 pp.
 Rosszija i osznavnüje insztituti bezopasznoszti v Jevrope: Vsztupaja v XXI vek. Szerk.: D. Trenin, Carnegie Endowment for International Peace; Moszkva, 2000, ISBN 5–94043–001–5

Pekó József

A honvédelem alkotmányi és politika-stratégiai modernizációja

Ebben a módosuló biztonsági helyzetünkben és védelmi modernizációs folyamatban a honvédelem alkotmányi és politika-stratégiai meghatározásának kulcsszerepe van. Erre a stratégiai szabályozásra épülve határozható meg realisan a nemzeti katonai stratégia dokumentuma, általa meghatározottan pedig a honvédelem korszerű szavatolása, szervezése és feltételeinek a biztosítása. Ehhez azonban mindenképp korszerűsíteni szükséges a honvédelem alkotmányi és politika-stratégiai szabályozását. Alapkövetelmény, hogy a honvédelmet meghatározó stratégiai célok és elvek: a NATO-tag Magyarország új biztonsági környezetéhez és helyzetéhez, potenciális fenyegetettségéhez és adottságaihoz adekvátak, nemzeti értékeink és érdekeink megvédését kifejezőek, a gyakorlatban pedig alkalmazhatóak legyenek, biztosítva az állam honvédelmet irányító szerepének érvényesülését. Ennek a követelménynek a honvédelem jelenlegi szabályozása csak részben felel meg. További módosítást igényelnek az alkotmány honvédelmet meghatározó alappillérei és azzal összhangban a honvédelmi törvény, de új törvényekre is szükség van. Indokolt tehát módosítani és egyértelművé tenni az állam – csak „politikai charta” jelleggel kinyilvánított – honvédelmi politikai stratégiáját, majd arra alapozva okmányba foglalni, illetve korszerűsíteni a nemzeti biztonsági stratégiát és a katonai stratégia tervezetét. Mindezekre épülve újra kell gondolni a haza katonai védelmének stratégiai koncepcióját és korszerűsíteni az ország fegyveres védelmének a tervét. Az ehhez szükséges munkálatok lényegét igyekszik a szerző megvilágítani cikkében.

Magyarország honvédelme – Közép-Európában elfoglalt sajátos geopolitikai és geostratégiai helyzetéből, többször megváltozott térségi viszonyaiból is adódóan – történelme során mindvégig a nemzet, az ország és az állam biztonságának és védelmének nélkülözhetetlen garanciája volt és marad a jövőben is. Számunkra a honvédelem szükségszerűen nemzeti ügy, államunknak pedig alkotmányos kötelezettsége, hogy mindenkor szavatolja annak – lehetőségek szerinti – optimális feltételeit. Európában a közelmúltban végbement és a várható újabb stratégiai léptékű biztonsági változások – mindenképp hazánk NATO- és közelségbe került EU-tagsága, a biztonsági veszélytényezők jelentős változásai, az Egyesült Államok, a szövetség és az unió biztonságstratégiájának módosulásai és preventív jellegű védelmi gyakorlata, nemkülönben a további szövetségi és uniós bővítések – új és módosuló biztonsági környezetbe és feltételek közé helyezték, illetve helyezik honvédelmünk szavatolását és szervezését. Ez a körülmény kikényszeríti a honvédelem – szükség szerinti – újragondolását és átfogó modernizációját.

A honvédelem – további – stratégiai modernizációjának szükségessége a kialakult és módosuló biztonsági helyzetünkben nyilvánvaló. A honvédelem politikai kiindulási alapjainak, ebből adódóan pedig több tartalmi kérdésének és katonai megoldási módjának reális meghatározása azonban korántsem ilyen egyértelmű. A honvédelem további alkotmányi és politika-stratégiai modernizációjának sikere, mindezekelőtt az alábbi kérdések tisztázását és megválaszolását igényelheti:

- milyen helyzetben van a honvédelem stratégiai szabályozási rendszere és hogyan célszerű azt továbbfejleszteni;
- mit kell tenni a honvédelem alkotmányi alappilléreinek modernizációja érdekében;
- hogyan célszerű újraszabályozni: a honvédelem alkotmány-stratégiai célját és szavatolását; az állam viszonyát a háborúhoz, a fegyveres agresszió- és veszélyformákhoz; a Magyar Honvédség és a Határőrség státusát és rendeltetését; a rendkívüli helyzetekhez adekvát alkotmány szerinti védelmi helyzeteket és állapotokat;
- milyen elvi alapvetésre épülve célszerű korszerűsíteni a honvédelem politikai stratégiáját és mely alapokmányban, illetve okmányokban célszerű azt továbbfejleszteni;
- mi képezheti a honvédelem politikai stratégiájának tartalmát és főbb alapelveit;
- betöltheti-e a hatályos nemzeti biztonsági stratégia a nemzeti katonai stratégiát meghatározó, honvédelmet szabályozó szerepét és mit kell tenni továbbfejlesztése érdekében.

Mivel a honvédelem az alkotmányra épül, ezért annak átfogó megújítását is az alkotmány honvédelmi alappilléreinek modernizációjával szükséges kezdeni. A honvédelmi politika stratégiájának szükség szerinti újragondolása és összegzése stratégiai alapokmány(-ok)ban pedig előfeltétele a nemzeti katonai stratégia(tervezet) továbbfejlesztésének, a honvédelem szavatolásának és hosszabb távú építésének.

A honvédelem alkotmányi alapjainak modernizációjához

A honvédelmet legfelsőbb szinten és történelmi távlatokra szólóan az alkotmány szabályozza, és erejénél fogva szavatolja annak állami feltételeit. Alapelveinek korszerűsége a honvédelmet részletesebben szabályozó törvények, határozatok és stratégiák korszerűségének, általuk meghatározottan pedig a sikeres védelmi gyakorlat nélkülözhetetlen előfeltétele. Az alkotmány honvédelmet meghatározó alapelveinek elemzése azonban azt mutatja, hogy azok jelentős része – a már korábban bekövetkezett változások (elsősorban) NATO-tagságunk és a honvédelmet meghatározó fegyveres veszélytényezők megváltozása, de a szelektív alkotmánymódosítások korlátai és hiányosságai miatt is – korrekciót, illetve újraalkotást igényel.

A honvédelem alkotmányi meghatározásának megítélésekor mindeneselőtt azt célszerű megválaszolni, hogy: a szabályozás érvényre juttatja-e a Magyar Köztársaság honvédelmi érdekeit, biztosítja-e a honvédelem – szövetség keretei közötti – szavatolásának feltételeit; megfelelő kiindulási alapokat biztosít-e a védelmi törvénykezés, a stratégiaalkotás és a honvédelmi rendszer működtetése és hosszabb távú építése számára, rendkívüli helyzetek eseteire pedig garantálja-e a hatékony ve-

szélymegelőzést és elhárítást. Ebből kiindulva és figyelembe véve a hatályos szabályozást, az alkotmányreform irányába mutató módosításokkal szükség szerint korszerűsíteni, majd új alkotmányalkotással újraszabályozni szükséges a következőket:

- a honvédelem általános célját és szavatolását, valamint az állam viszonyát a háborúhoz, a fegyveres agresszió- és veszélyformákhoz;
- a Magyar Honvédség – a Határőrségtől, mint alapvető rendvédelmi szervezettől elkülönült – státusát, rendeltetését és állami irányítását rendkívüli helyzetekben;
- a rendkívüli helyzetek teljes körét és annak központi részeként a honvédelmet meghatározó védelmi helyzetek és állapotok alapeseteit, valamint az ezekkel kapcsolatos hatásköröket;
- a honvédség alkalmazását, illetve felhasználását és igénybevételét az országon belül és külföldön; a haderő részeinek határátlépését, külföldi állomásoztatását és tevékenységét békében és rendkívüli helyzetekben, valamint az ezekre vonatkozó hatásköröket;
- NATO és más haderők csapatainak az átlépését az országhatáron, tartózkodását, működését és alkalmazását az ország területén, illetve átvonulását békében és rendkívüli helyzetekben;
- az ország honvédelmi felkészítésének és mozgósításának, valamint a honvédelmi kötelezettségek alkotmányi alapjait.

A honvédelem alkotmányi alapelvei egy részének – döntően a szövetségi kötelezettségeinket figyelembe vevő – módosítása már megtörtént, többségük átfogó modernizációja és szükség szerinti kiegészítése azonban még várat magára. A további módosítások sikere érdekében célszerű figyelembe venni a következőket.

A honvédelem általános céljának és külső fegyveres veszélyekkel szembeni szavatolásának alkotmányi meghatározása adja meg a kiindulási alapját a további stratégiai szabályozásnak. Erre szolgál az alkotmány 5. §-a,¹ amely kisebb korrekcióval és kiegészítéssel továbbra is megfelel rendeltetésének. A korrekciónak ki kellene fejeznie a honvédelem szavatolásának szövetségi keretét is. Ennek megfelelően alkotmányos célként és alapelvként célszerű kinyilvánítani: *a Magyar Köztársaság védi a nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét és területi épségét. Az állam a honvédelmet az euroatlanti államok biztonsági rendszerének keretében szavatolja.*

A honvédelem szavatolásának lényeges kérdése a honvédség jellegére vonatkozó alkotmányi szabályozás. A honvédelem továbbra is megköveteli a honvédelmi kötelezettség fenntartását, vagyis annak a kimondását, hogy „A haza védelme a Magyar Köztársaság minden állampolgárának kötelessége”.² Mivel a honvédség a közeljövőben hivatásos-szerződéses véderővé alakul át, a haderő katonállományát – jellegének megfelelően – a honvédelmi kötelezettség alkotmányi alapelvére épülve célszerű szavatolni, és a honvédelmi törvényben részletezni.

1 A Magyar Köztársaság alkotmánya 5. §: „A Magyar Köztársaság állama védi a nép szabadságát és hatalmát, az ország függetlenségét és területi épségét, valamint a nemzetközi szerződésekben rögzített határait”.

2 A Magyar Köztársaság alkotmánya 70/H. § (1) pont.

A honvédelem alkotmányi korszerűsítésének egyik kulcsfeladata a honvédség státusának és rendeltetésének Határőrségtől elkülönült meghatározása. Alkotmánymódosítás a fegyveres erőket érintően utoljára a 2000. évi XCI. törvény hatályba helyezésével történt.³ Ez a szabályozás nem teszi egyértelművé a magyar fegyveres erőt, de egyenlőségi jelet von a katonai erő és a jellegében attól alapjaiban eltérő rendvédelmi szerv, a Határőrség közé is. A magyar fegyveres erő, a Magyar Honvédség ilyen megosztott és rendvédelmi szervezettel összevont szabályozása az új alkotmányban már nem tartható. Az újraszabályozáskor kifejezésre kell juttatni: a Magyar Köztársaság fegyveres ereje a Magyar Honvédség, melynek rendeltetése a haza katonai védelme, valamint a nemzetközi szerződésből eredő kollektív védelmi feladatok ellátása.

A honvédelem szavatolásának és szervezésének nélkülözhetetlen előfeltétele, a *külső fegyveres típusú rendkívüli helyzetek*⁴ állami kezelését biztosító védelmi helyzetek és állapotok korszerű alkotmányi meghatározása. Az alkotmány ma ezt a rendkívüli állapothoz és a külső fegyveres csoportok váratlan betörésének elhárításához kötve szabályozza. A rendkívüli állapot kihirdetésére és országos méretű bevezetésére – az Országgyűlés hatáskörében – a „...hadiállapot vagy idegen hatalom fegyveres támadásának közvetlen veszélye (háborús veszély) esetén” ad lehetőséget [19. § (3) h., pont és a 19/A. §]. Ez a szabályozás – az előzőekben vizsgált 6. §-sal összhangban – csak a háborúra vonatkozik, így az nem alkalmazható a háborús szint alatti fegyveres fenyegetettségi, válság- és konfliktushelyzetek kezelésére.

A külső fegyveres típusú rendkívüli helyzetek alkotmányi szabályozásának elemzése azt mutatja, hogy annak gyökeres megújítására, az alapvető külső fegyveres veszélyformákhoz és rendkívüli helyzetekhez adekvát újraszabályozására van szükség. Ez pedig feltételezi ezen fegyveres veszélyformák és helyzetek teljes körének számbavételét, és az azoknak megfelelő védelmi helyzetek és állapotok alkotmányban történő meghatározását. Ennek során meghatározó módon szükséges figyelembe venni: az adott veszélyforma és hatására az országban kialakult rendkívüli helyzet a minősített helyzettel és állapottal történő kezelése nem választható szét. Az együvé tartozó – a veszélyforma által meghatározott – rendkívüli helyzetet a

3 Az alkotmány – módosított – 40/A. § (1) pontja szerint: „A fegyveres erők (Magyar Honvédség, Határőrség alapvető kötelessége a haza katonai védelme, valamint nemzetközi szerződésből eredő kollektív védelmi feladatok ellátása. A Határőrség rendészeti feladatkörében ellátja az államhatár őrzését, a határforgalom ellenőrzését és a határrend fenntartását.” Erre az ellentmondásos szabályozásra épül a honvédelmi törvény 24. § (1) bekezdése, miszerint: „Rendkívüli állapot idején a határőrség védelmi tervben meghatározott egységeinek vezetése a Honvéd Vezérkar főnökének hatáskörébe kerül. A Határőrség katonai védelmi feladatokra való felkészítésének követelményeit a Honvéd Vezérkar főnöke határozza meg.”

4 Rendkívüli helyzet: az országnak a fegyveres, civilizációs vagy természeti veszély hatására kialakult különleges helyzete és állapota, olyan létezési módja, amikor a védelmi rendszer szükség szerinti alkalmazása, valamint rendkívüli hatalomgyakorlás (rendeleti kormányzás) érvényesül. A veszélyek jellegüknek és nagyságuknak megfelelő fenyegetettségi, veszély- és konfliktushelyzeteket (gyűjtőnéven rendkívüli helyzet) okozhatnak helyi, térségi vagy országos méretben. Állami kezelésük céljából az ilyen helyzeteknek megfelelő védelmi helyzeteket és állapotokat szükséges az alkotmányban meghatározni, melynek kinyilvánítása és kihirdetése adja meg a jogalapot, „alkotmányi engedélyt” az országban kialakult rendkívüli helyzet kezeléséhez, így a honvédség alkalmazásához is.

neki megfelelő, az alkotmányban meghatározott védelmi helyzettel és állapottal szükséges kezelni⁵. Ez pedig csak úgy biztosítható, ha a bevezetendő védelmi helyzet esetei teljes egészében lefedik a lehetséges rendkívüli helyzeteket, a védelmi helyzet egyes eseteihez pedig megfelelő védelmi állapot mint minősített fokozat társul. Az első fokozat a megelőző védelmi helyzet rendszabályainak életbeléptetését és a konkrét felkészülést – például a harccselekmények közvetlen előkészítését és a vonatkozó rendkívüli intézkedések bevezetését –, a második fokozat pedig a fegyveres védelmi helyzet feladatainak végrehajtását biztosítja. Ennek megfelelően az új alkotmányban szabályozást igényel:

Először: az időszakos külső fegyveres fenyegetettség és veszélyhelyzet. Ilyen helyzet rendszerint az ország határ menti térségében alakulhat ki akkor, amikor valamely szomszédos országban folyó harccselekmények országunkba való – véletlenszerű vagy szándékos – áttevődésének közvetlen veszélye áll fenn, vagy az esetenként – külső fegyveres csoportok, harci repülő és más fegyverek alkalmazásával, terület és légtér időszakos igénybevételével – be is következett. De sor kerülhet erre akkor is, amikor jelentős terrorcselekményekkel lehet számolni, és szükség van a katonai védelem korlátozott rendszabályainak bevezetésére.

Másodszor: az ország ellen szervezett külső fegyveres konfliktus, illetve annak közvetlen veszélye esetén, az államhatár térségében kialakult korlátozott fegyveres fenyegetettség helyzet, bekövetkezésekor pedig a fegyveres konfliktushelyzet (korlátozott hadihelyzet). Ilyen helyzet alakulhat ki az időszakos fegyveres fenyegetettség és veszélyhelyzet eszkáliciójaként is. Védelmi kezelését a kormány hatáskörébe utalt minősített állapot, az úgynevezett „korlátozott védelmi állapot”⁶ alkalmazása garantálhatja.

Harmadszor: a háború, illetve az azt megelőző háborús fenyegetettség helyzet, bekövetkezésekor a háborús helyzet (hadihelyzet). Állami kezelése a hatályos rendkívüli állapot pontosításával is biztosítható, melynek fokozatai a háborús veszélyállapot és a háborús állapot (hadiállapot) lehetnek. Bevezetésüket – garanciális okok miatt – az Országgyűlés hatáskörébe célszerű utalni, egyidejűleg a kormánynak széles körű rendeletalkotási és intézkedési jogkört szükséges adni.

5 Védelmi helyzet: a rendkívüli helyzetnek az alkotmányban meghatározott azon formája, amelyet az országot ért külső fegyveres fenyegetettség vagy támadás esetén nyilvánítanak ki, és az állam védelmi állapotot hirdet ki, majd az egyéni és a kollektív védelem keretében megteszi a szükséges ellenintézkedéseket. Fokozatai: a megelőző védelmi helyzet és a fegyveres védelmi helyzet. A megelőző védelmi helyzet a védelmi helyzetnek az a formája, amikor az országot a szomszédos országban folyó vagy országok közötti fegyveres konfliktus (vagy háború), továbbá valamely NATO-tagállamot ért támadás fegyveres hatásai közvetlenül fenyegetik, vagy fennáll az ország elleni fegyveres támadás veszélye. Fegyveres védelmi helyzet: a védelmi helyzetnek az a formája, amikor az országot a szomszédos országban folyó vagy országok közötti fegyveres konfliktus (vagy háború), továbbá valamely NATO-tagállamot ért támadás fegyveres hatásai, illetve idegen hatalom korlátozott vagy átfogó katonai támadása éri, és az országban fegyveres válság- vagy konfliktushelyzet, illetve háborús helyzet alakul ki.

6 Korlátozott védelmi állapot: az alkotmány szerinti olyan minősített védelmi állapot, amelynek bevezetése az ország ellen szervezett külső fegyveres konfliktus közvetlen veszélye (korlátozott fegyveres fenyegetettség) vagy a korlátozott fegyveres agresszió (fegyveres konfliktushelyzet) esetén a szükséges állami és katonai intézkedések életbeléptetését biztosítja.

Negyedszer: valamely NATO-országot ért külső fegyveres fenyegetettség vagy támadás eseteiben, az országban kialakulható, vagy kialakult rendkívüli helyzet (korlátozott fegyveres fenyegetettségi vagy háborús fenyegetettségi helyzet). Ilyen helyzetben a szövetség tagállamai a washingtoni szerződés 5. és 6. cikkelye és a vállalt kollektív védelmi kötelezettségek szerint, megteszik a szükséges katonai intézkedéseket. (A korszerűsített alkotmány szerinti védelmi helyzetek és állapotok elvi vázlatát a cikk végén lévő ábra szemlélteti.)

A külső fegyveres típusú rendkívüli helyzetek szabályozásának újragondolását figyelembe véve célszerű az új alkotmányban meghatározni: az ország honvédelmi felkészítésére és mozgósítására, a honvédség irányítására és a haza katonai védelmére történő alkalmazására, valamint az idegen haderőkre vonatkozó hatásköröket. Mindenképpen hangsúlyozandó: a honvédelem korszerű alkotmányi szabályozása, előfeltétele a vonatkozó törvények és stratégiák korszerűségének, általuk meghatározottan pedig a katonai védelem és a haderő hosszabb távú építésének.

A honvédelem politikai stratégiája, mint a katonai stratégia kiindulópontja

A honvédelem szavatolása és az Észak-atlanti Szerződésből eredő kollektív védelmi feladatok ellátása a Magyar Köztársaság alkotmányos kötelezettsége. Ennek gyakorlatban érvényrejuttatását, megvalósítását szolgálják a honvédelmet meghatározó törvények és a stratégiai jellegű országgyűlési határozatok, a kormányprogram, valamint a kormány hatáskörébe utalt nemzeti biztonsági stratégia és a katonai stratégia. A honvédelem állami feltételeinek garantálásában a politikai stratégia, a katonai védelem megoldási módjának és az ehhez szükséges haderő és más stratégiai feltételek meghatározásában pedig a katonai stratégia játssza a fő szerepet. Államunk honvédelmi politikai stratégiáját jelenleg „Az Országgyűlés 94/1998. (XII.9.) OGY határozata a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről” (a továbbiakban: biztonság- és védelempolitika alapelvei) alapokmány „politikai charta” jelleggel, általános formában összegzi, ugyanakkor a nemzeti biztonsági stratégia érdemben – vagyis a nemzeti katonai stratégiát meghatározó módon – nem foglalkozik a honvédelemmel. Ily módon mindenképpen indokolt a honvédelmi politikai stratégia – mint a katonai stratégia kiindulópontja – újragondolása és továbbfejlesztése. Ehhez pedig mindenekelőtt – vitatottsága miatt is – egységesen célszerű értelmezni a honvédelmi politika stratégiájának elvi alapjait.

A honvédelem politikai stratégiájának elvi alapjai

A honvédelem szavatolása, szervezése és feltételeinek biztosítása megköveteli, hogy az állam egyértelművé tegye és meghatározza a honvédelmi politikai alapelveit, céljait és követelményeit, mégpedig oly módon, hogy azok együttese a Magyar Köztársaság honvédelmi politikai stratégiáját képezze⁷. Ehhez olyan átfogó jellegű elvek

7 Általános elvi értelemben számunkra a honvédelem politikai stratégiája: a Magyar Köztársaság honvédelmi politikai koncepciója, a honvédelem – szövetség keretei közötti – szavatolását, szervezését és építését meghatározó állami célok, alapelvek és követelmények összessége.

rögzítésére van szükség, amelyek – az alkotmányra és a washingtoni szerződésre épülve – a honvédelem alapjaira vonatkoznak, meghatározzák a honvédelmi politika jellegét, lényegét és az ezeket kifejező célokat, az ország katonai biztonsága és védelme állami szavatolásának módját és legfontosabb előfeltételeit.

A honvédelmi politika stratégiája az állam honvédelmi politikáját (politikai doktrínáját) összegzi és sűríti egy stratégiai koncepcióba, a honvédelem meghatározásához és állami garantálásához. Ennek megfelelően a politikai stratégia a honvédelmi törvénykezés, a nemzeti katonai stratégiaalkotás és az állami stratégiai tervezés általános meghatározója szerepét tölti be. Ebből következően rendeltetése: az állam honvédelmi politikai koncepciójának meghatározása, iránymutatás a honvédelem állami és katonai stratégiai szavatolásának megszervezéséhez.

A honvédelmi politikai stratégia meghatározásának és továbbfejlesztésének fontos elvi és gyakorlati kérdése a lehetséges tartalmának tisztázása. Ehhez általános elvi kiindulási alapul szolgál: a honvédelem lényege és tartalma, illetve ezek rendszerbe foglalása.

Számunkra a honvédelem lényege a haza külső fegyveres veszélyekkel szembeni, NATO-szövetségben megvalósuló katonai védelme, melyet az állam – alkotmányban, törvényben és stratégiákban szabályozott – politikája határoz meg. Tartalmát pedig, ezen lényegi részen túl, a katonai védelem feltételrendszere, mindazon honvédelmi képesség és azt biztosító potenciálok, elvek, szervezetek és tevékenységek rendszert alkotó összessége képezi, amelyek szavatolják a haza – szövetségben megvalósuló – katonai védelmét. Ez utóbbi a haza katonai védelme pedig megköveteli a honvédelmi képesség szükség szerinti összpontosítását, az erők és eszközök összehangolt, hatékony és veszéllyel arányos alkalmazását, illetve igénybevételét. Ebből a célból az állam, az ország honvédelmi potenciálját rendszerbe szervezi, felkészíti és védelmi helyzetekben alkalmazza.⁸ Külön is kiemelendő: az országban a külső fegyveres veszélyek következtében kialakult rendkívüli helyzetekben a honvédelem fő feladata a honvédségre és annak – szövetségi keretek között megvalósuló – katonai védelmére hárul, feltételeinek biztosítása pedig a honvédelmi rendszer többi elemének és a közreműködőknek a feladata. Mindebből pedig szükségszerűen következik, hogy a honvédelem politikai stratégiája is ezen védelmi rendszerre és azon belül döntően a haza katonai védelmére és a haderőre kell hogy vonatkozzon.

Mivel a honvédelem NATO-keretek között valósul meg, és az alapjaiban érinti a haza katonai védelmét és feltételeinek szavatolását, a politikai stratégia szükségszerűen tartalmazza a kollektív védelemből eredő kötelezettségek teljesítésének, valamint a magyar haderőrészek külföldön végrehajtott védelmi tevékenységeinek politikai elveit és követelményeit is.

8 Általános értelmezésben a honvédelem rendszere: az ország honvédelmi potenciáljának rendszerbe foglalt belső garanciaeszköze az alkotmány szerinti védelmi helyzetek állami kezelésére. Az állam az ország védelmi potenciálját: a fegyveres erőt (honvédséget), a védelemgazdaságot, a polgári védelem szervezeteit és a lakosságot, valamint a honvédelmi vezetést és a közigazgatást – mint a honvédelmi rendszer elemeit – a védelem céljából összpontosítja és alkalmazza, illetve igénybe veszi. Ezt a rendszert támogatják közreműködésükkel a rendvédelmi és más szervek, szervezetek is az alkotmány szerinti védelmi helyzetekben.

Mindezt figyelembe véve, a honvédelem politikai stratégiájának elvi tartalma magában foglalhatja:

- az új európai és térségi biztonsági környezet honvédelem-politikai értékelésének következtetéseit, a honvédelmi politika jellegének, lényegének és céljainak meghatározását;
- a haza katonai védelmének és a nemzetközi szerződésből eredő kollektív védelmi kötelezettségek teljesítésének a szavatolását, valamint a konfliktusmegelőző és válságkezelő műveletekben való magyar részvételt meghatározó állami politikai célokat, alapelveket és követelményeket;
- a Magyar Honvédség jellegét és lényegét, szervezetét és feladatait, működtetését, alkalmazását és építését meghatározó általános politikai elveket és követelményeket, különös tekintettel a haderő átalakítására és modernizációjára;
- a honvédelem rendszere nem katonai területei – a védelemgazdaság, a polgári védelem és a lakosság, a honvédelmi államvezetés és közigazgatás – védelmi felkészültségének és mozgósításának politika-stratégiai követelményeit;
- a magyar hadiipar fejlesztésének elveit és a haditechnikai eszközök beszerzésével szemben támasztott állami követelményeket;
- az ország területrészei és infrastruktúrája honvédelmi előkészítésének általános politikai elveit és követelményeit;
- a honvédelmi politikai kapcsolatok irányelveit.

Az ilyen tartalmú szabályozás az állam honvédelmi stratégiai alappillére lehet, alkalmazásával érvényesítheti irányító szerepét a honvédelem felső szintű gyakorlatában. Egyidejűleg kiinduló alapját képezheti a további katonai és más állami stratégiai szabályozásnak.

A politikai stratégia továbbfejlesztésének néhány főbb kérdése

A honvédelmi politika középpontjába – a honvédelem lényegéből és tartalmából következően, összhangban az alkotmánnyal – a haza szövetségben megvalósuló katonai védelmét és az ehhez szükséges haderő és más stratégiai feltételek állami szavatolását szükséges állítani. Ennek megfelelően célszerű módosítani a stratégia „alapelvegyűttését” is, miszerint: a Magyar Köztársaság honvédelmi politikája a haza, a szövetség és a védelem alapelveinek egymást erősítő egységén és egymásra épülésén alapul.

A stratégia továbbfejlesztésekor a honvédelmi politika célját indokolt külön is meghatározni, mert a stratégiát ezek a célok összegzik a legtömörebben a honvédelem gyakorlata számára. A honvédelmi politika általános céljainak – prioritásuk sorrendjében – az alábbiak ajánlhatók:

- szavatolni és szükség esetén katonai erővel is megvédeni Magyarország nemzeti értékeit és érdekeit minden lehetséges fegyveres fenyegetéssel és veszéllyel szemben, melyet az állam a NATO-tagállamok kollektív védelmének keretei között valósít meg;
- hozzájárulni a NATO-tagállamok katonai biztonságához és közös védelméhez, szavatolni a vállalt szövetségi kötelezettségek teljesítését;

- elősegíteni Európa és térségünk biztonságát, a fegyveres válságok és konfliktusok megelőzését és elhárítását.

A politikai stratégia meghatározásának és továbbfejlesztésének központi kérdése, a honvédelem alapját képező katonai védelem és az ehhez szükséges haderőképeség szavatolása.

A honvédelem nemzeti ügy, amelyet államunk a szövetséggel egyeztetve, a nemzeti és a szövetség kollektív véderejére épülve szavatol. Ehhez garanciális alapokat ad a szövetségi tagságunknak is megfelelő – módosított – alkotmány és az Észak-atlanti Szerződés, mint a „szövetség alkotmánya”. A szövetségi szerződés nem vállalja de nem is vállalhatja magára egyes tagállamai védelmi képességének fenntartását és fejlesztését, így a védelem kizárólagos, az adott tagállamtól független szavatolását sem.⁹ Mivel a hatályos szabályozás a honvédelem stratégiai szavatolásával adós maradt, legalább a vonatkozó biztonságpolitikai alapelvet célszerű úgy módosítani, hogy az a honvédelemre is vonatkozzék. Ennek megfelelően egyértelművé célszerű tenni: a Magyar Köztársaság az ország biztonságát és a honvédelmét két alappillére építi: egyfelől nemzeti önerejére, másfelől az euroatlanti integrációra és a nemzetközi együttműködésre.

A katonai védelem politika-stratégiai szabályozásának továbbfejlesztésekor, összhangban az alkotmánnyal, a haza katonai védelmének – szövetség keretei közötti – szavatolását és a szövetség kollektív védelméhez való hozzájárulást célszerű a fegyveres erő fő feladataként meghatározni. A hatályos szabályozás ugyanis ezt a feladatot – ránk vonatkoztatva – „Magyarország szuverenitásának és területi épségének” védelmére szűkíti le, így abból kimarad olyan értékek védelme, mint például az ország lakossága, szellemi és anyagi javai. A haza katonai védelme magában foglalja mindazt az értéket és érdeket, amit fegyveres válság- és a konfliktushelyzetekben és hadiállapot idején a haderő alkalmazásával meg lehet és kell védeni. De nem maradhat ki a fő feladat meghatározásából a haza katonai védelmének szövetségi kerete sem, mert abban a szövetség katonai ereje valamilyen formában mindig is jelen lesz.

A fegyveres erő további feladatainak és magának a Magyar Honvédségnek általános irányelvyszerű szabályozása időállónak bizonyult, továbbfejlesztését a különböző konfliktusmegelőző és válságkezelő műveletek jellegének változásai és azokban való részvételünk elveinek tisztázása, valamint a honvédség átalakítása és modernizációja indokolja.

A politikai stratégiának számolnia kell a magyar haderőrészek külföldi harc- és harccal kapcsolatos tevékenységeivel, különböző műveletekben, akciókban való részvételével, illetve közreműködésével. Ezek lehetnek:

- a szövetség kollektív védelméhez való katonai hozzájárulás az érintett NATO-országban a washingtoni szerződés 5. és 6. cikkelye és a vállalt szövetségi kötelezettségek szerint;

9 Az Észak-atlanti Szerződés 3. cikkelye: „A jelen szerződésben kitűzött célok hatékonyabb elérése érdekében a Felek külön-külön és együttesen, folyamatos és hathatós önszegély és kölcsönös segítség útján fenntartják és fejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességüket fegyveres támadással szemben.” A szerződés az 5. cikkelyében rögzíti a külső támadással szembeni kollektív védelmi garanciát.

- az „euroatlanti biztonság” érdekében, a „NATO-területen kívül” („out of area”) végrehajtott konfliktusmegelőző és válságkezelő NATO- és EU-katonai műveletekben való részvétel;
- a nemzetközi szervezetek (ENSZ, EBESZ) felkérésére a NATO és az EU szervezésében végrehajtott béketámogató és humanitárius akciókban, valamint különböző katasztrófák elhárításában való részvétel.

Az ilyen NATO- és EU-műveletekben való – nemzeti érdekeinknek megfelelő – feladatvállalásunk céljából, célszerű meghatározni a szükséges, illetve lehetséges részvételünk általános politika-stratégiai elveit. A kialakult rendkívüli helyzetben, az alkalmazható módon meghatározott politikai elvek, megfelelő mozgási keretet adhatnak és irányt mutathatnak a magyar álláspont és a követendő állami koncepció meghatározásához és annak szövetségben való képviseléséhez, hiánya pedig veszélyeztetheti nemzeti érdekeink érvényesítését.

Magyarországnak a szövetség kollektív védelméhez való katonai hozzájárulását a vonatkozó nemzetközi szerződések és megállapodások rögzítik. Ugyanakkor *nincs szabályozva a szövetség területén kívül végrehajtott NATO katonai műveleteiben való részvételünk, pedig az nemzeti hatáskörű döntést igényel.* A politikai stratégia továbbfejlesztésekor elvekbe foglalva célszerű szabályozni a NATO ilyen típusú katonai műveleteiben való szerepvállalásunkat. Különös tekintettel, hosszabb távú nemzeti érdekeinket is figyelembe véve szükséges meghatározni a *szomszédságunkban vagy térségünkben lehetséges konfliktusmegelőző és válságkezelő katonai műveletekben való feladatvállalásunkat.* Az ilyen műveletek ugyanis az adott térségben élő magyarságot is érintik, korábbi országrészeink lakosságát, anyagi és szellemi javait létükben veszélyeztetik, de hazánk stratégiai biztonságát is alapvetően érinthetik. Ez a körülmény erős korlátokat állít az úgynevezett „békekikényszerítő” műveletekben való fegyveres részvételünkkel, sőt esetenként támogatásunkkal szemben is.

A *honvédelmi politika stratégiájának továbbfejlesztésekor* eldöntendő kérdés az is, hogy mely stratégiai alapokmányban vagy okmányokban célszerű a korszerűsített szabályozást elvégezni. A politika-stratégiai szabályozás lehetőségeit figyelembe véve erre ma három alapváltozat kínálkozik. Ezek:

- a biztonság- és védelempolitikai alapelvekre épülve, annak átfogó közép- és hosszabb távra szóló honvédelem politika-stratégiai modernizációja és – szükség szerinti – korrekciója. Ebben az esetben a nemzeti biztonsági stratégia – mint ahogy ezt a jelenlegi koncepció is teszi – a honvédelemmel, de a biztonság többi területével sem foglalkozna érdemben. Szabályozó szerepe arra korlátozódna, hogy „megjelölje a politikai prioritásokat és azonosítsa a középtávon várható veszélyformákat.” A honvédelem szinte teljes körű stratégiai szabályozása, a nemzeti katonai stratégiára – mint az „egyik ágazati stratégiára” – hárulna;
- a nemzeti biztonsági stratégia koncepcionális újragondolása és honvédelmi részének politika-stratégiai koncepcióvá átalakítása. Ebben a változatban a biztonsági stratégia alapidokumentumát – garanciális okok miatt – az Országgyűlés hatáskörébe kellene utalni, a biztonság- és védelempolitikai alapelvek dokumentuma pedig hatályát veszítené;
- a biztonság- és védelempolitikai alapelvek honvédelmi részének hosszabb távra szóló politika-stratégiai továbbfejlesztése és nemzeti biztonsági stratégiában tör-

ténő középtávú – kormányciklusok szerinti – részletezése. E változat szerint a honvédelem politika-stratégiai szabályozása az Országgyűlés hatáskörében továbbra is döntően a biztonság- és védelempolitikai alapelvek dokumentumára épülne. A nemzeti biztonsági stratégia dokumentuma is – a kormány hatáskörében – érdemi szabályozást látna el a végrehajtás aktuális területein.

* * *

A honvédelem megújításának nélkülözhetetlen előfeltétele alkotmányi, politika- és katonastratégiai modernizációja. Mivel a honvédelem – lényegét tekintve – a haza katonai védelme és feltételeinek állami szavatolása, ez kell hogy képezze stratégiai modernizációjának fő irányát és alapvető tartalmát. A honvédelem alkotmányi és politika-stratégiai modernizációja, előfeltétele a nemzeti biztonsági és katonai stratégia továbbfejlesztésének, általuk meghatározottan pedig a honvédelem megújításának, korszerű szavatolásának és hosszabb távú építésének.

A Magyar Honvédség politika-stratégiai szabályozásának továbbfejlesztésekor, alkotmány szerinti fő és a további feladataiból szükséges kiindulni, döntő módon figyelembe véve annak NATO-konform honvédelmi szervezetté alakítását és hosszabb távú építését. A honvédelem rendszerét meghatározó elveknek át kell fogadniuk a rendszer minden lényeges területét és állami döntést igénylő kérdéskörét, alapokat adva a további állami és katonastratégiai szabályozás számára. A honvédelmi politikai koncepciót – a realitásokból kiindulva – hosszabb távra szólóan a biztonság- és védelempolitikai alapelvek dokumentumában, középtávra konkretizáltan pedig a nemzeti biztonsági stratégiában célszerű továbbfejlesztteni. Ilyen megoldás esetén a honvédelem politika-stratégiai szabályozása – az Országgyűlés hatáskörében – továbbra is a honvédelmi alapelvekre épülne oly módon, hogy a középtávú, a végrehajtás aktuális területeire vonatkozó stratégiai szabályozás – kormányhatáskörben – a nemzeti biztonsági stratégiára hárulna.

IRODALOMJEGYZÉK

A Magyar Köztársaság alkotmánya és új alkotmánytervezete (AEB/2/ 1998).

1993. évi CX törvény a honvédelemről.

Az Országgyűlés 94/1998. (XII. 29.) OGY határozata a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről.

61/2000. (VI. 21.) OGY határozat a Magyar Honvédség hosszú távú átalakításának irányairól.

A nemzeti közép, a demokratikus koalíció kormányának programja; Magyarország 2002–2006.

NATO Dokumentumok 1994–1999; (Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet Budapest, NATO információs és sajtóiroda Brüsszel, 1999).

Ajánlások a Magyar Köztársaság katonai stratégiájához (az MHTT tudományos konferenciájának vitanyaga); Hadtudomány, 1998/1.sz.

A katonai védelem stratégiai alapkérdéseiről; Hadtudomány, 2000/1. sz.

A honvédelem és szabályozásának újragondolásához; Tanulmányok 1999.HM kiadvány

Szövetségben a NATO-val a XXI. századi magyar biztonságpolitika; Magyar Országgyűlés 2001.

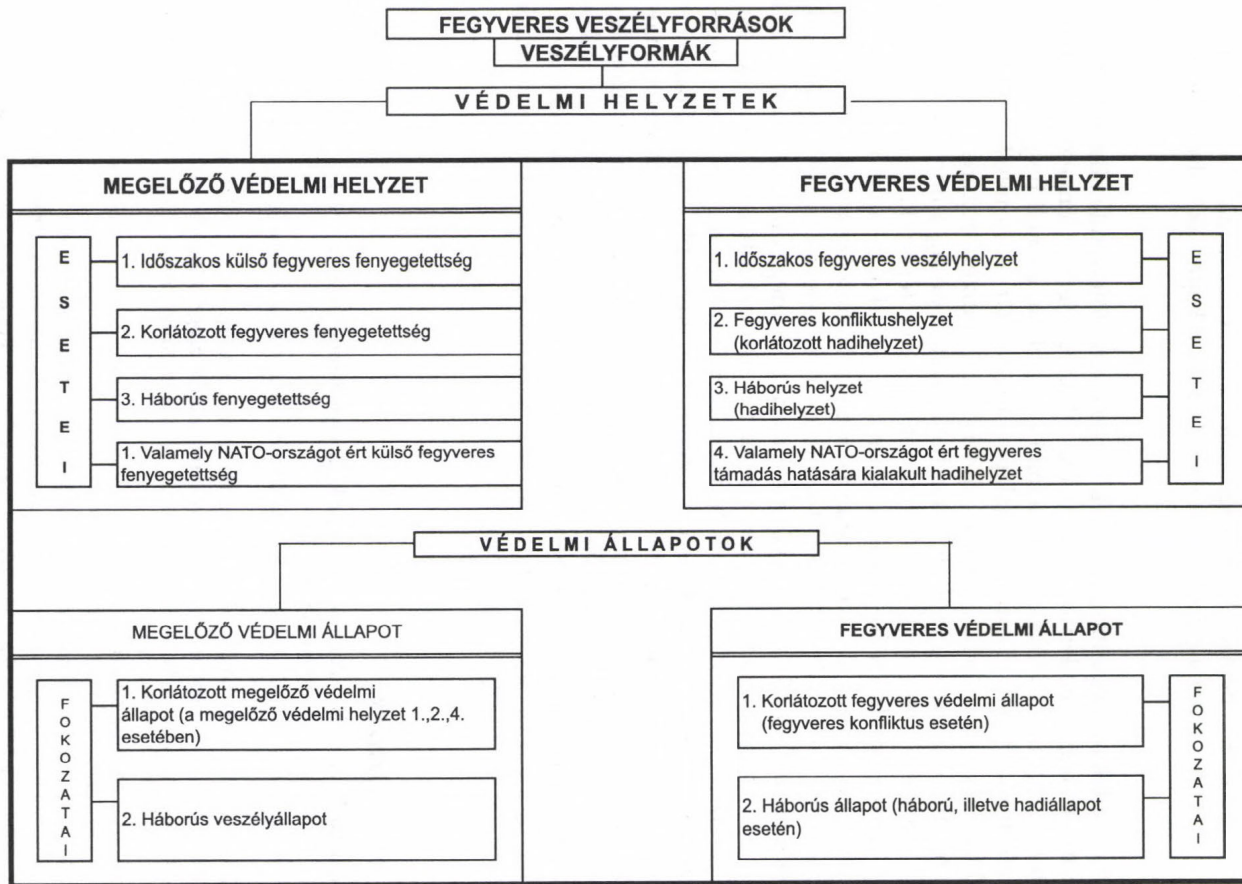
Biztonság az új évezred küszöbén: A Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája 2002.

A haderőreform alapkérdései; Hadtudomány 2001/1.

A haza katonai védelme modernizációjának alapkérdései; Hadtudomány 2002/1.

A KORSZERŰSÍTETT ALKOTMÁNY SZERINTI VÉDELMI HELYZETEK ÉS ÁLLAPOTOK RENDSZERBE FOGLALÁSA

(Elvi változat)

Varga László

A légvédelmi rakétadandár strukturális kérdései

A szakirodalom eléggé egységes abban, hogy minden katonai szervezet – így a légvédelmi rakétadandár NATO integrált légvédelmi rendszerébe való beillesztése is – három fő területen elvégzendő feladathalmazra osztható, úgymint a szellemi, a strukturális és az alkalmazási kompatibilitás megteremtésének teendőire. A fegyvernemmel ilyen értelemben foglalkozó írások az integrációs prioritások legfontosabbikaként, az integrációs stratégia első lépéseként a szellemi kompatibilitás kérdéseit jelölik meg. A dolgozat a másik két területe egyikének, a strukturális kompatibilitás néhány kérdésének vizsgálatára vállalkozik a légvédelmi rakétadandár szemszögéből.

A légvédelmi rakétadandár integrációjának, integrált légvédelmi rendszerbe illesztésének a szellemi kompatibilitás szintje tulajdonképpen talán már nem akadály, vagy enyhébb megfogalmazásban: sokkal kevésbé akadály, mint a másik két területen (strukturális és alkalmazási kompatibilitás) fennálló helyzet. Szerencsés – vagy inkább előre látható – módon a dandárnál a strukturális kompatibilitás megteremtésének kérdésköre nem volt előzmények nélkül. Nem haszontalan talán ebből a nézőpontból is áttekinteni a dandár és jogelődj szervezete elmúlt öt éves történetét.

A vegyes légvédelmi rakétaezred létrehozását megalapozó állománytábla-kidolgozó munkának (1996-ban) volt egy érdekes mozzanata. Az előjáró lehetőséget adott mindhárom jogelődj szervezet (a 7., a 14. Rába és a 15. Kalocsa légvédelmi rakétaezred) vezetésének arra, hogy saját változatát előterjessze és megvédje. A részletek felidézése nélkül e helyütt csak annyit, hogy a volt 7. légvédelmi rakétaezred (Keszthely) változata bizonyult a legjobbnak, így ez lett elfogadva és az előjáró lényegtelen módosításoktól eltekintve ezt a változatot vezette be 1997. szeptember 1-jével. A változat – amely szerencsésen találkozott az alkalmazást megalapozó tudományos munkával – *legfőbb értékeként az alábbiak jelölhetők meg.*

A változat a NATO-tagállamok hadseregiben megszokott törzsstrukturákat hozott létre (S1–S4), amelyet még a logisztika sorsát kísérő bizonytalanság (miszerint az parancsnokhelyettes vagy nem parancsnokhelyettes vezetése alatt áll) sem kérdőjelezett meg. Bizonyítéka, hogy végül is attól függetlenül, hogy a logisztika sorsát meghatározó döntés nem az előremutató változat elfogadása lett, a szervezet működését ez nem befolyásolta. Mindössze annyi problémát okozott, hogy az egyébként logisz-

tikai területen szükséges változásokat időben elodázta és már akkor lépéshátrányba hozta a logisztikai területen dolgozó – nagyon tehetséges, hozzáértő és az akkori forráshiányos időszak legnagyobb terheit hordozó – tiszteket, tiszthelyetteseket. A megállapítás hitelül talán szabadjon megengedni egy személyes példát. Ebben az időszakban váltam ki magam is – 18 évi logisztikai területen eltöltött és egy ezrednél betölthető összes logisztikai beosztásban szerzett tapasztalat után, ezredparancsnok anyagi-technikai (logisztikai) helyetteseként, alapvetően ezt a lépéshátrányt elkerülendő – a szolgálat állományából.

A törzsstruktúrák mellett *másik nagy előnye volt a javaslatnak*, hogy megoldást adott a már említett, nagyon fontos és általában a Szovjetunióban megszerzett szak tudás átmentésére azzal, hogy korrekt megoldást kínált a javítómérnöki állomány megtartására.

Harmadszor pedig minden elemnél *békében is működőképes szervezeteket hozott létre*, aminek bizonyítására legyen elég a végrehajtott éleslövészetek és a délszláv válság kezelése kapcsán kapott feladatok teljesítésének tapasztalata. Emellett a szervezet ilyen felépítése azzal az előnnyel is járt, hogy a vegyes légvédelmi rakétaezred már 1998-ban gyakorolhatta a vegyes légvédelmi rakétatűzcsoporthoz alkalmazási elveit. Ennek jelentősége akkor érthető igazán, ha ezt a CLUSTER (egy meghatározott feladat végrehajtása céljából vegyesen telepített és összehangoltan alkalmazott különböző típusú rakétafegyverek és az azok működését biztosító más elemek csoportja) elődjének tekintem, és összevetem az alkalmazási kompatibilitás problémáival.

Végezetül pedig meg kell említeni azt a tényt az akkori szervezettel kapcsolatban, hogy – ugyan bizonyos létszám-gazdálkodási megfontolások miatt is – a létszámviszonyok lehetővé tették a szervezet békefeladatainak ellátását még olyan körülmények között is, amikor a nyelvképzés és a szakmai tanfolyamok igénye óhatatlanul nagyon sok távolléttel járt az érintettek számára és érthető módon sokkal nagyobb terhet rakott az éppen maradókra (akik személye egyébként állandóan változott).

Összegezve a vegyes légvédelmi rakétaezred időszakát, megállapítható, hogy nagyon jó kezdet volt még akkor is, ha az állománytábla kidolgozásában akkor még csak az euroatlanti integrációs munkacsoport ilyen tárgyú kiadványa és a saját tapasztalataink álltak rendelkezésre.

A *szervezetépítés második szakasza* a stratégiai felülvizsgálat kapcsán beindított állománytábla-kidolgozó munkával vette kezdetét 1999 késő nyarán, őszén. A folyamat elejét kísérő kapkodás és huzavona okairól nincs tudomásom, mindenesetre a munka formai keretei 1999 végére kialakultak és – véleményem szerint nagyon helyesen – a dandár (akkor ezred) állománya lehetőséget kapott a CUBIC-csoporttal és a haderő-tervezési szervezetekkel (A5, J5) való egyeztetésre.

A kidolgozó munka szellemi hátterét tovább erősítette, hogy akkorra már a rendelkezésre álltak a NATO haderőszervezéssel kapcsolatos dokumentumai (ACE FS)¹,

1 ACE FS – ACE Forces Standards NR: Haderőtervezési szabványok; Vol. I ACE FS General (Change 1); Általános előírások; Vol. III Standards for Air Forces: A Légierő szabványai; Vol. VI SHAPE Tactical Evaluation Manual: Harcászati értékelési szabályzat (Kézikönyv).

amelyek különösebb probléma nélkül összeegyeztethetők voltak az időközben megszületett egyéb döntésekkel (melyek szerint például a logisztika az általunk már 1997-ben javasolt módon kerül átalakításra, bevezetésre kerül a vezénylő zászlósok és szakasz tiszthelyettesek intézménye). Eredeti javaslatként a dandár szervezete, három fegyverrendszerrel felszerelt három légvédelmi rakétazászlóaljából (osztályból) állt volna (SA-4 KRUG, SA-6 KUB, MISTRAL) a szükséges vezetési és támogató elemekkel. A MISTRAL zászlóalj (osztály) problémája hamar eldőlt, miszerint az nem kerül a légierő (és így a dandár) alárendeltségébe. Ilyenformán az átalakítás tervezett kezdetére (2000. március) a dandár olyan állománytábla-javaslattal rendelkezett, amelynek legfőbb értékeként az alábbiakat jelölöm meg (anélkül, hogy a konkrét létszámadatokra kitérnék).

A kétségkívül már akkor is érezhető „létszámnyomás” ellenére teljesen NATO-szabványú (strukturájú) törzseket hozott létre (S1–S4) a dandár és a zászlóaljak (osztályok) szintjén. Ezzel együtt a szabványoknak megfelelő strukturájú és létszámú alegységeket (szervezeteket) hozott létre. Nem hallgatható el, hogy ugyanakkor nem volt egy egységes előjárói álláspont arra nézve, hogy a dandár egyes szervezeti elemeit milyen készenléti helyzetbe (RSC)² kell besorolni, ami természetesen hatást gyakorol a békére és háborúra (BR/HR) rendszeresített létszámok arányára. Következésképpen a létszámokat a már említett „létszámprés” és az általunk elképzelhetőnek tartott és javasolt alkalmazási változat szerint százalékos követelményeinek megfelelően alakítottuk ki.

Mindezek mellett a javaslat a legmesszemenő mértékben tekintetbe vette a megkövetelt tiszti-tiszthelyettesi létszamarányokat, a rendfokozati megoszlást (a tervezett rendfokozati „piramist”).

A szervezeteket (alegységeket) érintő legfontosabb eredmény az volt, hogy (a végrehajtók személyében is) különválasztásra kerültek a harcvezetési és tűzirányítási funkciók, más szóval: dandár-, zászlóalj- (osztály) és ütegszinten is rendszerezítve lettek parancsnoki struktúrák mellé (alá) a tűzelosztó (tűzirányító) tisztek. Természetesen a kezelőváltások száma is megfelelt az ACE FS követelményeinek, ezzel megoldva a műveletek fenntarthatóságának problémáját a tűzirányítás (Engagement Operations vagy Fire Control) területén. Ugyanilyen módon a vezetési struktúrák kialakítása úgy történt meg, hogy lehetővé tegye azok megosztását műveleti (Operations – OPS), logisztikai (Logistics – LOG) és túlélőképesség (Survive to Operate – STO) területekre. Dandárszinten emellett megoldásra került az is, hogy a műveleti (OPS) terület felosztható legyen tervezési és végrehajtási (folyó műveletek) funkciókra (S3a és S3b). Mindezt természetesen ugyancsak az ACE FS által megkövetelt váltási számban (fenntarthatóság). A százalékos követelményeknek való megfeleltetés során a dandár teljesítette azt a követelményt is, hogy a logisztikai elemek (LOG) béke/hadi rendszeresített százalékos aránya nem lehet alacsonyabb a műveleti (OPS) elemeknél.

A javaslat megteremtette a honvédség szervezeteiben ilyen módon korábban nem létezett (vagy nem így kifejezett) túlélési (STO) képességeket azzal, hogy a földi

2 RSC – Readiness Status Category – Készenléti helyzet.

védelem (őrzés-védelem), a közvetlen légvédelem (oltalmazás), a műszaki, vegyi-védelmi és egészségügyi feladatok ellátására képes szervezeteket hozott létre minden szinten (a vonatkozó követelmények szerint ezeknek a túlélőképességi funkcióknak van szervezeti vonzata). Emellett az alegységek felderítőszervezeteit megerősítette műszaki és vegyi (sugár) felderítőképessegekkel. Ezzel egy időben – ha a javaslat nem is találkozott egyöntetű helyesléssel – kísérletet tettünk arra, hogy a dandár- és a zászlóalj-(osztály) törzsek S2 szervezeteit képessé tegyük a klasszikus felderítőfunkciók mellett a biztonsági (Security) funkciók ellátására is, ahogy ez már más NATO-államok fegyveres erőiben elfogadott.

Sikerült megoldani a volt Szovjetunióban végzett javítómérnökök helyzetét is. Hogy ez a kérdés minden alkalommal előkerül és a dandárnak külön erőfeszítést jelent a megoldás megtalálása, annak legfontosabb oka, hogy a nómenklatúrák készítői nem érzik át ennek a csoportnak a fontosságát a dandár működésében, speciális helyzetüket (miszerint képzés nem lévén, a rendelkezésre álló szürkeállományt kell megtartani mindenáron a fegyverrendszer kivonásának időbeli határáig). Minden javaslatot a rendszer felpuhításának értelmeznek, meg nem értve azt, hogy az érintettek (10–12 fő/dandár összesen) létszámarányuknál messze nagyobb értéket képviselnek nemcsak a dandár, de az egész honvédség számára.

Nem kellett vállalhatatlan kompromisszumokat kötni a kidolgozás során. A rajparancsnoki beosztások törzsőrmesteri rendfokozathoz kötésével befértek a rendszerbe a hivatásos (szerződéses) tiszthelyettesi képesítést igénylő beosztású főkezelők, kezelők (egy szóval: rajbeosztottak). Ennél gyengébben sikerült az üteg tűzirányító tisztek ügyét megoldani. A szakaszparancsnoki beosztások hadnagyi (az általunk javasolt főhadnagyi helyett) rendfokozathoz rendszerbe illesztésük felemásan sikerült. Egyébként javaslatunk megalapozottságát mutatja az, hogy a 2002. januárban életbe léptetett törvény és a benne megfogalmazott karriermodell is inkább ezt a megoldást igényelte volna.

Sokkal nagyobb károkat okozott a rendszerben az a féléves időszak, amivel a bevezetés 2000. márciusról 2000. októberre halasztódott, ami alatt a következők történtek.

A javasolt SA–4 KRUG zászlóalj (osztály) helyett egy másik SA–6 KUB fegyverzetű zászlóalj (osztály) került rendszeresítésre, aminek egyfajta következményéről már esett szó, ugyanakkor legfontosabb hatása az alkalmazási kompatibilitás területére esik, melynek vizsgálata nem képezi jelen dolgozat tárgyát.

A logisztikai szervezetek struktúráját az állománytábla bevezetése előtti utolsó pillanatban „vissarendezték”, újra elodázva ezzel a szükséges átalakításokat. A dandár életében ez a tény azt jelentette, hogy csak a létszámkorlátokat tekintetbe vevő (egyébként a dandár megkérdése nélkül és annak teljes kizárásával „kidolgozott”) javaslat egy olyan logisztikai zászlóalj – ágazati logisztika struktúrárt hozott létre, aminek működtetése mintegy egy évig (2001) csak problémát okozott. Például a logisztikai zászlóaljnak nem volt (nem maradt) törzse. Emellett a logisztikai állományt olyan helyzetbe hozta, hogy beosztásában megmaradva (közben a többi területen folyt az átalakítás) nagy biztonsággal számíthatott arra, hogy a többi szakmákultúrával szemben hátrányos helyzetbe kerül. Mint ahogy ez be is következett azzal, hogy a 2002. januárban kiadott állománytábla-módosítás (egyébként teljesen

logikusan) bevezette azt a struktúrát, amit a dandár javasolt. A dandár vezetése a probléma súlyát azzal tudta csökkenteni, hogy – (joggal) bízva a javasolt változat előbb-utóbb megtörténő bevezetésében – a legfontosabb lépéseket a 2000. októberi átszervezéskor megtette (mint a funkcionális jellegű logisztika „kvázi” kialakítása és a beosztások zászlósi, tiszthelyettesi állománnyal való feltöltése, de legalábbis azok kijelölése a beosztásokra való felkészülés céljából). A tapasztalat igazolta a döntés helyességét, mindazonáltal az elemzésből világosan kivehető az a meggyőződés, hogy a logisztikai szakterület állapotát az egyéb objektív nehézségek mellett a történetek csak tovább súlyosbították. Ebben az ügyben sok minden elkerülhető lett volna előrelátóbb tervezéssel.

Valószínűsítem, hogy bizonyos lobbierdekek miatt az egészségügyi század szervezete kiemelésre került a logisztikai zászlóalj állományából, ami túl azon, hogy az állomány értékítéletével sem találkozott, alkalmazási problémákat is felvetett, mivel a rendszeresített egészségügyi központ csak a logisztikai zászlóalj szervezetében alkalmazható (nem lévén C2 struktúrája, LOG és STO szervezetei).

Végezetül a *legnagyobb módosítás a létszámok területén következett be*. Az engedélyezett (tervezett) békelétszám több mint 15%-ának elvonása azt okozta, hogy a szervezetek létszámukban már nem feleltek, felelhetek meg (még ha a határérték közelében is maradtak) a javasolt készenléti helyzet követelményeinek, aminek máig ható következményei vannak.

A strukturális kompatibilitást érintő eddigi legutolsó esemény a 2002. januárban bevezetett állománytábla-módosítás volt. Mint az a fentiekből is látható – mivel a dandár struktúrája tulajdonképpen már régen „készen” volt –: maga a jogállásról szóló új törvény bevezetéséhez köthető módosítás semmiféle változást nem kellett volna hogy jelentsen. Sajnos nem így történt. Ennek jellemzésére megemlítem a – megítélésem szerint legfontosabb – *három negatív következményt*.

Újra majdnem „sikerült” lehetetlenné tenni a javítómérnöki állomány helyzetét, annak megtartását. A dandár vezetése nem kis kompromisszumkésztségről tanúságot téve tudta megmenteni a helyzetet, aminek következtében ez az állomány jelenleg is szolgálatot teljesít a honvédségben.

Újabb létszámcsökkenést szenvedett el a dandár, a békére rendszeresített tiszthelyettesi beosztások mintegy 10%-os csökkentésével, amit az ismert okok miatti beosztási zárlat csak tovább súlyosbított.

Ezzel függött össze a harmadik következmény is, melynek lényege az volt, hogy bizonyos – általam ismeretlen – szervezéselméleti megfontolásokból és a talán túlzottan is erőszakos egységesítési törekvések hatására összességében az a helyzet alakult ki, hogy a rajparancsnok alatt csak egy rajbeosztott tiszthelyettesi rendfokozatú katonát tűr meg a jelenlegi rendszer (a rajparancsnok-helyettes). Ennek folyományaként az addig célszerűen kialakított kezelőváltások helyzete jelenleg legalábbis kaotikus.

Hogy a 2002. januári változások elemzését egy pozitív hatású ténnyel fejezhetem be, annak oka az, hogy sok-sok kitérő és zsákutca után a logisztikai területen bevezetésre került a működőképesnek tűnő funkcionális rendszer. Csak megjegyzem, hogy a logisztika átalakításának ez a lépése is hű maradt a korábbi történetekhez azzal, hogy sem a légierő, sem az Összhaderőnemi Logisztikai és Támogató Parancsnokság szintjén nem beszélhetünk jelenleg sem funkcionális logisztikáról.

Személyes véleményem szerint az 1991-ben létrehozott struktúra él tovább jelentéktelen – elsősorban az elnevezésekben megtestesülő – változásokkal. Mivel a dolgozatnak nem tárgya a kérdéskör további vizsgálata, a továbbiakat és a logisztikai átalakítás történetének megítélését az olvasóra bízom. Ebben az esetben feledkezzünk el arról, hogy a szakmai felkészültségben ez az állomány mennyivel előbbre tartana, mennyivel NATO-kompatibilisebb ismeretekkel bírna, esetleg a logisztika működésében is felfedezhetők lennének a kompatibilitás jelei, ha ez az általunk 1999-ben javasoltak szerint, már akkor (2000-ben) megtörténik.

Összegezve a dandár állapotát a strukturális kompatibilitás szempontjából az alábbi következtetéseket bátorkodom megfogalmazni.

A dandár szervezeti elemei struktúrájukat tekintve kompatibilisek, megfelelnek az ACE FS követelményeinek. Lehetővé teszik a harcvezetési és tűzirányítási funkciók ellátását, az OPS, LOG és STO területeken jelentkező követelmények kielégítését. A századszintű szervezetek struktúrája – az alkalmazott fegyverrendszerek és harci-technikai eszközök sajátosságait figyelembe véve – megfelel a fenntartható műveletek követelményeinek is.

A dandár strukturális szempontból egységes képet mutat, elkerülve azt a csapdát, ami a kompatibilis (elit) és a nem kompatibilis (maradék) csoportokra való bomlásban rejlik. Egyébként ezt (mármint a többé-kevésbé homogén kezelést) a légvédelmi rakétafegyverzet alkalmazási módja, az integrált légvédelmi rendszerbe való beillesztés kényszere is indokolja.

A dandár békelétszámait tekintve nem felel meg az ACE FS követelményeinek (azért az egyértelmű megfogalmazás, mert légvédelmi rakétacsapatok esetében értelmezhető legalacsonyabb készenléti helyzet ugyanolyan béke/hadi rendszerezített százalékos követelményt támaszt, mint a javasolt). Megítélésem szerint ez azonban nem akkora probléma, mint amekkorának látszik, mert egyrészt a továbbiakban orvosolható (például az új technikai eszközök beszerzése során felszabaduló létszámokból vagy egyéb módon), másrészt a megoldásra váró alkalmazási kompatibilitási problémák hátterében ez csak a fennálló akadályok közül egy és nem is a legnagyobb.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Gróf Albert: Törzsek és parancsnokságok felépítése; HVK Euro-atlanti IMCS Bp. 1996.
- Tatorján István: A Magyar Légierő NATO-integrációból fakadó feladatai; ZMNE Egyetemi Közlemények, 2000. 2. sz.
- Sorosy Tamás – Mikó Lénárd – Horváth Mihály: A vegyes légvédelmi rakétaezred alkalmazása; ZMNE, Bp. 1998.
- Ruttai László – Krajnc Zoltán – Koós Gábor – Bunkóczi Sándor – Papp Tamás: A légvédelmi rakéta- és tűzércsapatok alkalmazásának alapjai; (Kézirat, Szerk.: Ruttai László) ZMNE, Bp., 2002
- Varga László: A légvédelmi rakétadandár Észak-atlanti Szerződés Szervezete integrált légvédelmi rendszerbe való beillesztésének lehetőségei (Záródolgozat, ZMNE VKT–12 Budapest, 2002.)

Pataky Iván

Lakosságvédelem az aszimmetrikus hadviselés kihívásainak tükrében

A lakosság háború esetén, háborús helyzetben, de egyre inkább békés körülmények között is számos olyan veszéllyel találkozhatja szembe magát, amelyek kivédésére, elhárítására fel kell készülnie, és ehhez az aktív és a passzív védekezés olyan eljárásait, eszközeit és módszereit kell kialakítania, amelyek adott esetben hatékonyan szolgálják, biztosítják a védelmét. A szerző A lakosságvédelem új kérdései az aszimmetrikus kihívások tükrében című szerződéses pályamunkájának egy rövidített, szerkesztett változatban vázolja a lakosságvédelem helyzetét és fejlesztésének főbb irányait az új kihívások figyelembevételével.

Az Észak-atlanti Tanács 1999. április 23–24-én Washingtonban tartott ülésén elfogadott új stratégiai koncepció leszögezi, hogy „A szövetség biztonságát sokféle katonai és nem katonai kockázat befolyásolja, amelyek többirányúak és gyakran nehezen befolyásolhatóak”.

A 2001. szeptember 11-i New-York-i-washingtoni terrorista merényletsorozat – úgy tűnik – minden korábbtól gyökeresen eltérő helyzetet teremtett mind a politika, mind a hadviselés területén. Ez meghatározó módon állította előtérbe a terrorizmus elleni határozott fellépést. Elodázhatatlannak váltak azok a politikai döntések, amelyek gyökerei a hidegháború befejeződésével a bipoláris világrendszer széthullásával már kialakultak, azóta is minden érdemi NATO-, EU-csúcstalálkozón megfogalmazódtak, sőt a NATO felkészítési, kiképzési rendszerébe is beépültek, de a kinyilatkoztatásokon túl e napig érdemi lépést egyetlen hatalom sem tett a jelentkező új veszélyhelyzetek elkerülésére, ha szükséges: katonai erőkkkel való megszüntetésére.

Nagy valószínűséggel állítható, hogy jelenleg a *legvalószínűbb veszélyhelyzetet a NATO európai országaira, így hazánk számára is az aszimmetrikus kihívások jelentik*. A 2000-ben kiadott katonai kislexikon szerint az aszimmetrikus hadviselés (assimetric warfare) a fegyveres konfliktus megvívásának új formája, amelynek alapja az, hogy a nemzetközi szinten jelenlevő fegyveres erők, csoportok jelentősen különböznek egymástól méreteikben, felszereltségükben és képességeikben. Amíg az államok nagy része szervezett, modern erőkkkel ellátott haderőt tart fenn, egyes államok és nem állami csoportosulások céljait terrorista akciók, bűncselekmények elkövetése útján akarják elérni. Ezek az államok ott támadják meg ellenfeleiket, ahol azokat a legsebezhetőbbeknek vélik. A modern haderő és a terrorista erőkkkel, módszerekkel

működő fegyveres csoportok között óriási aránytalanság van, ennek ellenére – a fejlett technológiájú fegyverek bekerülési költségei miatt – az aszimmetrikus hadviselés valószínűsége növekvő tendenciát mutat.

Az ilyen támadásokat jellemzi, hogy mind a támadás végrehajtói, mind a várható támadási céljaik előzetesen ismeretlenek. A terrorista csoportok elsődrendű törekvése – bizonyos politikai, nacionalista, vallási vagy más célból –: meglepetésszerűen lecsapni a kiválasztott célokra, és erőteljes sokkhatást elérve megtörni a lakosság erkölcsi ellenálló képességét, és ezzel nyomást gyakorolni a politikai vezetésre.

A csoportok eszköztárában egyaránt megtalálhatók a legkorszerűbb és a legprimitívebb fegyverek. Töreksenek a tömegpusztító harceszközök megszerzésére (különösen a viszonylag olcsón előállítható, könnyen szállítható, bevethető, a kívánt pszichológiai hatás kiváltására elsődrendűen alkalmas vegyi, mérgező és biológiai harcanyagok megszerzésére, felhasználására). Nemcsak a vezetők, hanem a beosztottak között is bőven találhatók magasan képzett, az említett harci anyagokat és harceszközöket kiválóan alkalmazó férfiak és nők egyaránt.

Mivel tökéletesen tisztában vannak azzal, hogy lehetőségeik nem állnak arányban a megtámadott ország fegyveres erőinek, rendőrségének, elhárításának képességeivel, lehetőségeivel, fő törekvésük folyamatos akciókkal, feszültség fenntartással fellazítani a szilárd társadalmi alapokat, elbizonytalanítani, megingatni a lakosság ellenállóerejét, állandó bizonytalanságban tartani a védelmi és kárfelszámoló, mentő erőket. Végül uralomra juttatni a félelemérzetet és megingatni, megbuktatni a kormányzatot. Hosszú – esetleg évekig, évtizedekig elhúzódó – konfliktusokkal számolnak, terveznek.

Mi vonatkozik a leírtakból Magyarországra? Hazánk a NATO periferiáján helyezkedik el. Nem elhanyagolható tényező, hogy közvetlen közelünkben találhatók terroristákkal „fertőzött” országok (pl. Bosznia, Macedónia, Albánia), sőt kifejezetten terroristafészeknek számító területek is. Viszonylag nagy az országot érintő illegális migráció. A legális közlekedés is könnyebb és jóval nagyobb arányú, mint másfél évtizeddel korábban. Feltételezhető tehát, hogy egyes terrorista csoportok korábbi kapcsolataikat felhasználva országunkat „első átmenő állomásnak”, pihenő vagy búvóhelynek használják. Ez a megnyugtatónak tűnő kép azonban csak az érem egyik oldala. A másik: hazánkban a Balkán és Közel-Kelet szempontjából kiemelkedően fontos amerikai légi és logisztikai támaszpont van. Mind nagyobb szerepet kapunk és vállalunk a NATO és az Egyesült Államok béketeremtő és -fenntartó akcióiból. Komoly amerikai és izraeli politikai, gazdasági, társadalmi stb. kapcsolataink vannak. Politikai szerepünk itt, Közép-Európában jelentős, mondhatni példamutató. Az ország geostratégiai helyzete éppen megkerülhetetlensége miatt kiemelkedően jelentős. Ezért – és más okok következtében – veszélyeztetettségünk nem zárható ki.

A terrorizmus lehetséges eszközei közül a legnagyobb veszélyt minden valószínűség szerint a biológiai fegyverek fogják jelenteni. „A biológiai fegyver olyan tömegpusztító harceszköz, amely az emberi, állati, növényi szervezetek és anyagok megbetegítésére vagy elpusztítására szolgál, élő kórokozók, alkotórészeik vagy azok anyagcseretermékeik, mint biológiai harcanyagok felhasználásával.” A biológiai fegyver hatalmas előnye, hogy olcsó, könnyen szállítható, hiszen rejtve szinte észrevétlenül lehet a legjobban őrzött határon is átcsempészni a kis helyen is elférő fiolákba rejtve a kór-

okozó tényezéseket, majd a célországban a termelés akár lakásokban, kis helyen és viszonylag kevés ember bevonásával, tehát nehezen felderíthetően is megvalósítható. A bioterrorizmus létező veszély. „A XX. század ABV terrorista akciói fegyverfajtánként: biológiai 95, vegyi 65, nukleáris 5, radiológiai 5, ismeretlen 5” – mutatta be dr. Faludi Gábor o. ezredes a téma ismert kutatója előadásában. A számok pontosan szemléltetik a veszélyek arányait is. A leírtakból egyértelműen kitűnik, hogy a legnagyobb „eredményt” a legkisebb befektetéssel a biológiai fegyverek alkalmazásával tudják elérni a terroristák, ehhez még számoljuk hozzá a járványoktól való félelem pánikeltető és bénító hatását. Az amerikai szakirodalom szerint elsősorban lépfene, fekete himlő, botulizmus, tularémia, pestis alkalmazásával lehet számolni, mint potenciális terrorista biológiai fegyverrel.

Komoly veszélyt jelent az *információs terrorizmus*. Elég utalni a fejlett információs ipari társadalmakban „digitális Pearl Harbor szindrómaként” emlegetett veszélyhelyzetre, amikor a támadó államok, csoportok, terroristák célja a megtámadott fél elektronikai vagy informatikai összeomlásának elérése. Saját mindennapi életünkben kiindulva gondoljuk át, mit jelentene számunkra a bankrendszer, a hírközlés, a kereskedelem, a közlekedés, az energiaellátás csődje. Gyakorlatilag leállna életvitelünk egész rendszere.

A tömegpusztító fegyverként felhasználható eszközök tárháza szinte áttekinthetetlen. Gyakorlatilag bármilyen felhasználható terrorista célra. Több mint másfél évtizede Katalónia egyik kempingje mellett karambolozott és felrobban egy üzemanyag-szállító kamion, az áldozatok száma megközelítette a kétszázat. Elképzelhető, miként hatványozódna e szám egy nagyváros szűk utcái közé szorított, telített piacon. A többi csak fantázia kérdése. Az ilyen eszközök hatalmas veszélye abban rejlik, hogy teljesen legális szállítóeszközből, hétköznapi körülmények között lesz tömegpusztító fegyver. Mivel szinte megakadályozhatatlan egy ilyen támadás, ezért is ez egyike a legjelentősebb veszélytényezőknek.

És végül – bár nem tömegpusztító fegyver – de semmiképpen nem szabad figyelmen kívül hagyni a „*hagyományos*” robbanóanyagokat és fegyvereket sem, a leggyakrabban használt eszközöket a terroristáknak.

A külföldi szakirodalom szerint legkisebb a valószínűsége a nukleáris fegyverek alkalmazásának, több a vegyi fegyvereké, a legnagyobb veszélyt pedig a bioterrorizmus és az információs rendszerek elleni támadás jelenti. Hatalmas pusztítást okozhatnak a tömegpusztító fegyverként felhasználható – elsősorban nagy rakterű – szállítóeszközök, valamint a hagyományos robbanóanyagok és fegyverek.

Ez kötelezővé teszi számunkra, hogy folytonosan keressük azokat a módszereket, amelyek a terrorizmus elleni küzdelemben – ezen belül a lakosság védelmében – hatékonyan alkalmazhatók.

A lakosság védelme fegyveres konfliktusok, háborúk esetén az ellenség légi támadó- és más harceszközeinek romboló, illetve az emberi életet, a lakosság javait és környezetét veszélyeztető hatásai ellen, továbbá a túlélés feltételeinek biztosítása alapvetően a polgári védelem keretében valósul meg.

A lakosságvédelem alapvető módszerei, feladatai a következők: a lakosság riasztása és tájékoztatása; az óvóhelyvédelem; a kitelepítés; – a lakosság ellátása EGYÉNI védőeszközökkel, fényálcázás, elsötétítés, a lakosság felkészítése, kiképzése.

Itt meg kell jegyezni, hogy nem tartozik „lakosságvédelem” szorosan vett fogalomkörébe a polgári védelem másik alapvető feladatcsoportja: a katasztrófák, harcselekmények, légitámadások, terroristaakciók utáni mentés, mentesítés, fertőtlenítés, sürgősszerű – halaszthatatlan – helyreállítás. A megkülönböztetés azonban csupán módszertani. A két feladatkör valójában elválaszthatatlan. Mindkét feladatkör alapvető célja az emberek életének védelme, az emberek, javaik mentése.

A lakosságvédelem akkor hatékony, ha egységes, összehangolt rendszerben valósul meg. Egyik módszert sem szabad a másik rovására fejleszteni, vagy elhanyagolni. A feladatok szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Feltételezik a többi módszer meglétét és működőképeségét. Hiába van tökéletesen kiépített óvóhelyhálózatunk, ha a riasztás késése vagy teljes hiánya miatt az emberek nem tudják idejében elfoglalni a védőlétesítményeket, a felkészítés hiánya miatt nem tudják gázálarcaikat, védőruházataikat használni.

A lakosságvédelmi módszerek nagy része a „megelőző” feladatok körébe tartozik. Mondhatni: a „békeidőszakban” kell megtervezni, megszervezni, kiépíteni, megvalósítani többségüket. Veszélyhelyzetben már készen kell lenniük, mivel megvalósításukra akkor már nincs idő.

Az aszimmetrikus hadviselés, ezen belül is kiemelten a terroristatámadások körülményei meghatározzák, de legalábbis befolyásolják a lakosságvédelem feladatait, módszereinek érvényesülését. Ezek a körülmények a következők:

- a támadások teljesen váratlanul, meglepetésszerűen következnek be;
- ennek következtében előzetes riasztás nem figyelmezteti a lakosságot;
- a csapások, különösen a terroristák által végrehajtott támadások többnyire lokális jellegűek, egyedi célpontok ellen irányulnak és ha a későbbiekben ki is terebélyesednek – pl. a járványok – általában csak korlátozott számú mentőerő bevetését igénylik;
- a támadások végrehajtásában, a célpontok kiválasztásában nincs előre meghatározott és így kikövetkeztethető rendszer, e téren is teljes a váratlanság. A támadás végső célja az ország lakosságának és vezetésének kifárasztása, felőrlése;
- a mentő, mentesítő erők a támadás bekövetkeztekor – az ügyeletes szolgálatok és alakulatok kivételével – nincsenek készenlétben, felkészülésükre hosszabb időre van szükség, ez idő alatt a lakosság önmagára, a helyszínen található és felhasználható védelmi lehetőségekre, eszközökre van utalva.

A lakosságvédelem egyes módszereinek alkalmazhatóságai az alábbiakkal jellemezhetők.

A lakosság riasztásának és tájékoztatásának jelenlegi fejlesztési célkitűzési teljes mértékben megfelelnek az új helyzetnek. Figyelembe véve, hogy a terroristatámadások általában megelőzik a lakosság riasztását, azaz a sziréna csak a robbanások után fog megszólalni, és ezen a helyzeten érdemben nem lehet változtatni, megmarad a riasztás eredeti rendszere és rendeltetése. Az alapfeladat a lakosság riasztása természeti és civilizációs katasztrófák veszélyekor, hogy időben tudjanak az emberek védekezni, menekülni – alapvetően nem változott meg. A terroristaakció után megszólaló sziréna már nem a konkrétan veszélyeztetett – tehát a csapást már elszenvedett – lakosságot, hanem a csapásterületen kívül tartózkodó sértetlen lakosságot figyelmezteti,

hogy készüljön fel az esetleges másodlagos hatások elleni védekezésre. E riasztási funkció pedig már megegyezik a riasztás eredeti rendeltetésével. Semmi nem indokolja tehát a riasztási rendszer tervezett korszerűsítésének megváltoztatását. Feltétlenül szükséges azonban ismételten átgondolni a lakosság tájékoztatásának jelenlegi rendszerét és helyzetét. Jelenleg a tájékoztatás nagyrészt a közszolgálati médiára épül, és esetenként felhasználja a „magán” sajtót, televíziót is. Az elmúlt négy esztendő árvízi tapasztalatai bizonyítják, hogy az alkalmazott módszerek nem álltak a feladatok megkövetelte színvonalon, valamint nemhogy pontos, az időben való védekezéshez nélkülözhetetlen információkat sugároztak volna, hanem rendre lemaradtak az eseményekről.

Az *óvóhelyvédelem* – tekintettel arra, hogy a polgári védelem a rendszerváltás óta csak katasztrófavédelemmel foglalkozott – komoly gondot okoz. A védelmi létesítmények, felszerelések túlnyomó többsége tönkrement. Egy, a kilencvenes évek közepén készült becslés szerint a lakosság védelmét szolgáló óvóhely a települések 96,6%-ában egyáltalán nincs, és mindössze 0,9%-ában található úgynevezett osztályba sorolt – azaz jó védőképességű – óvóhely, összesen 450 db, amelyekben az összlakosság 2,3%-a (mintegy 230 000 fő) helyezhető el. Ebben a számban a fővárosi METRO mélyvezetetésű szakaszaiban elhelyezhető, közel 200 000 ember is benne foglaltatik. Ezzel az adattal viszont az a probléma, hogy mivel a korábbi hat évtized lakosságvédelmi koncepciói alapján épített óvóhelyekről van szó, a teljes mennyiség Budapesten, néhány nagyvárosban és ipari létesítményben található, ennek megfelelően nincs összhangban a veszélyeztetettséggel. Gyengébb védőképességű – osztályba nem sorolt – óvóhelyből 5100 db volt. Ezekben az összlakosság 7,1%-a helyezhető el. E kategóriánál azonban számításba kell venni, hogy nagyobb részüket óvóhelykénti használatbavétel előtt meg kell erősíteni, és be kell rendezni. Mindent összeszámolva az ország lakosságának mintegy 9%-a helyezhető el védőlétesítményben. A védőlétesítmények többsége „kettős célú”. Békében polgári célokra hasznosított. Így csak kiürítés és berendezés után, azaz a készenléthez helyezéstől számított 24–48 óra múlva lehet óvóhelyként felhasználni. A továbblépés kiindulóalapként feltétlenül szükséges egy teljesen új, napjaink kihívásaival összhangban lévő távlati az egész lakosságvédelem összes kérdését feldolgozó, az elveket tisztázó elgondolást kialakítani és a nemzeti védelmi irányelvek részeként az Országgyűlés elé előterjeszteni.

Célszerű megvizsgálni annak lehetőségét is, miként lehetne holt tőke helyett hasznót hajtóvá változtatni, gazdaságilag hasznosítani a jelenleg üresen álló, kihasználatlan védőlétesítményeket. Szerintem az aszimmetrikus hadviselés egyetlen tényezője sem indokolja új minősített óvóhelyek építését, telepítését, kialakítását az elkövetkező 10–15 esztendőben. Sokkal célszerűbb a lakosság elzárkózását vagy kitelepítését, a várható szennyezés, kiszóródás területéről történő kivonását megtervezni, megszervezni és megvalósítani. Ennek kitűnő módszere a magyar polgári védelem által már közel egy évtizede szorgalmazott „védett otthon”-ok kialakítása., azaz a hermetizált helységekben történő elzárkózást megvalósítani.

Célszerű megvizsgálni annak az Európai Unió több országában elterjedt gyakorlatnak hazai adaptálási feltételeit, hogy – ahol ez lehetséges – nem családokként, lakóházanként külön-külön, hanem az önkormányzatok nagy befogadóképességű

helyiségeiben – pl. tornatermekben, sportcsarnokokban, mozikban, színházakban, tanácstermekben stb. – maguk szervezik meg és valósítják meg az elzárkózást a helyi polgári védelmi szervezetek irányításával.

A kitelepítés a megváltozott feltételek mellett is az egyik legjelentősebb lakosság-védelmi módszer. Hasznosságát, hatékonyságát igazolták az árvizek idején elrendelt kisebb kitelepítések. Ezt a lakosság nagy többsége elfogadta. Az aszimmetrikus hadviselés, illetve a terroristatámadások esetében is jelentős szerep hárulhat a kitelepítésre. Egyrészt a harccselekmények színhelyéről, a várható támadás területéről célszerű előre kivonni a lakosságot. Másrészt a terroristaakciók után, a támadások következményei – pl. a tüzek terjedése, az rbv. kiszóródás, az újabb akciók lehetősége, illetve a romosodott építmények stb. – által fenyegetett területekről időlegesen vagy a lakhatatlanná vált, újjáépítésre váró területekről véglegesen, esetleg hosszabb időre. Az aszimmetrikus hadviselés esetében a védelem – ezen belül a kitelepítés – egyik jelentős nehézsége, hogy a támadás váratlansága miatt elsősorban utólagos kitelepítésről, kimenekítésről lehet szó.

A lakosság egyéni védőeszközökkel való ellátásához új védőeszköz-felhasználási filozófiára van szükség. Célszerű abból az alapelvből kiindulni, hogy a 21. század eleji hadviselésben – mivel nem számol a tömegpusztító fegyverek általános alkalmazásával – minden valószínűség szerint nem lesz szükség – (a vegyvédelmi szakcsapatok és a mentőerők egy részének kivételével) – a harcoló csapatok és a lakosság hosszú időtartamú radioaktív vagy vegyi szennyezett terepen való tartózkodására, ezért olyan egyéni légzés- és bőrvédő eszközöket kell rendszerbe állítani, amelyek lehetővé teszik a biztonságos mozgást és tevékenységet a szennyezett terepről történő kivonásuk idejére. Ezt az elvet célszerű érvényre juttatni a lakosság ellátása terén is, azzal a megszorítással, hogy teljes légzés- és bőrvédelmet csak azok számára kell biztosítani – állami, önkormányzati, vállalati költségfedezetből –, akik közvetlenül és várhatóan hosszabb ideig fognak dolgozni szennyezett, fertőzött területen. Ezek: polgári védelmi szakalegységek, szervezetek; tűzoltóság, mentők, rendőrség; a vezető és parancsnoki állomány. Továbbá azoknak a vállalatoknak a dolgozói, valamint az ottani lakosság (pl. Paks és környéke) számára, amelyek veszélyes radioaktív, vegyi, biológiai mérgező, szennyező anyagokkal dolgoznak, illetve használnak, tárolnak. Ezek készleteit működési helyeiken kell tárolni. Ezenkívül célszerű a lakosság 1–2 százalékának védelmére elegendő országos tartalékot képezni az előre nem látott veszélyhelyzetek esetére.

Az el nem látott lakosságot fel kell készíteni arra, hogy veszélyhelyzetben – radioaktív és vegyi kiszóródás esetén – képes legyen a rendelkezésére álló eszközökből olyan szükség-védőeszközöket készíteni saját és családja részére, amelyek megvédik a veszélyeztetett, szennyezett területről történő kivonás időtartama alatt.

Az elektronika jelenlegi szintjén és hatalmas fejlődési üteme mellett, az információs hadviselés időszakában az *elsötétítés*re általános értelemben valószínűleg már nem lesz szükség, de az álcázás helyet kaphat a lakosságvédelem és egyes objektumok rejtésében.

A lakosság felkészítése a veszélyhelyzeti magatartási szabályokra, a támadófegyverek hatásai elleni védekezésre mindig is a polgári védelem egyik legfontosabb feladata, a lakosságvédelem alapja volt. A történelmi tapasztalatok bizonyítják, ha a fel-

készítésben az egész társadalom részt vesz és minden lényeges kérdésre kiterjed az állampolgárok morális szilárdságától és fizikai állóképességétől kezdve a legfontosabb polgári védelmi, önvédelmi ismeretanyagig, fogásokig, módszerekig, akkor valóban a lakosságvédelem leghatékonyabb módszere és területe. A felkészítés végső célja az állampolgárok személyes, valamint hozzátartozóik, vagyonuk védelme, a túlélés biztosítása terroristámadások, harccselekmények időszakában. Olyan ismeretszint elérésére, morális szilárdság, fizikai állóképesség kialakítására van szükség, hogy az emberek bízzanak önmagukban, kreativitásukban, képességeikben, felkészültségükben.

Újjászervezésében első lépésként három évvel ezelőtt az általános iskolákban megkezdődött a tanulók katasztrófavédelmi felkészítése. Ezt kell általánossá tenni. Ennek érdekében nagyon pontosan meg kell határozni mind a szervezett oktatásba beépülő tananyag, mind a már nem tanuló felnőtt lakosság felkészítésének célját, tartalmát és ki kell dolgozni a tananyagokat.

A lakosságvédelem vázolt módszereiben felsoroltak megvalósításának mintegy 90%-a a prevenció, a megelőzés kategóriájába tartozik. Ez azt jelenti, hogy most „békeidőben” kell megtervezni, megszervezni, megépíteni, felkészíteni a szükséges létesítményeket ahhoz, hogy adott esetben rendelkezésre álljanak, felhasználhatók legyenek. Ahogy egy régi katonai mondás hirdette: „a háború kitörésekor csak az fog rendelkezésünkre állni, amit korábban beszereztünk, felhalmoztunk és aminek felhasználását begyakoroltuk”. Így lesz most is. Adott esetben csak arra lehet számítani, amit a megelőző munkák során megvalósítottunk. Nem túlzás kijelenteni a lakosságvédelem hatékonysága a megelőző feladatok megvalósításának eredményességén, színvonalán áll vagy bukik. Az eddig felsoroltak – függetlenül attól, hogy milyen vezetési szint vagy szervezet hatáskörbe utaltak – a közvetlen lakosságvédelmi feladatok körébe tartoznak. Nagyrészt a védelmi feladatokat irányító államhatalmi és közigazgatási intézmények, illetve a feladatok végrehajtására létrehozott állami, önkormányzati vagy önként létrejött társadalmi szervezetek valósítják meg. Ezenkívül meghatározó szerepe van a megelőző feladatok másik nagy csoportjának, amelyek nem közvetlenül, közvetlenül, hanem közvetetten beépülve valamelyik másik nagy feladatrendszerbe, mint várostervezési, rendezési előírások, építési, tűzvédelmi szabványok, közegészségügyi elvárások... szolgálják a lakosság védelmét (is). E prevenciók feladatok gyakorlatilag mindenkit érintenek valamilyen áttételes formában.

Az általános megelőző lakosságvédelmi előírások szintén a veszteségek, károk csökkentését szolgálják. Többnyire valamilyen követelményrendszer elemeként, állami (parlament, kormányzat, főhatóság) vagy önkormányzati szintek által jogilag szabályozott formába öntve támasztanak olyan követelményeket, amelyek elősegítik a lakosság hatékony védelmét mind katasztrófahelyzetekben, mind ellenséges támadások, csapások esetén.

E feladatok még „békeidőben”, azaz a veszélyhelyzet bekövetkezése előtt, a mindennapi élet részeként valósulnak meg. A legtöbbször megvalósítóik annak sincsenek tudatában, hogy munkájukkal polgári védelmi, lakosságvédelmi feladatot látnak el. Példa erre az ország közegészségügyi helyzetének javítása, a közhigiénia magas szintre emelése, a betegellátás, az orvosok, az egészségügyi személyzet magas szintű képzése, a fertőző betegségek elleni küzdelem kérdéseivel vagy a katasztrófamedicina kérdéseivel.

vel való megismertetése. Elmondható ugyanez az állat-egészségügyi, a növényvédelmi feladatok, előírások területeiről is. Ha leegyszerűsítetten fogalmazzuk meg e feladatokkal kapcsolatos elvárásokat, akkor gyakorlatilag arról van szó, hogy következetesen és maradéktalanul meg kell valósítani a meglévő és az e kérdésekről szóló, törvényekben és más jogszabályokban már megfogalmazott követelményeket, előírásokat. Ezek mind valamilyen mértékben a lakosságvédelmet is szolgálják. Hasonló a helyzet a gyógyszerellátás, a növényvédelem, a köztisztaság, a közrend, a megelőző tűzvédelem, a szociális biztonság, a szociális gondoskodás terén is.

A megelőző előírások másik nagy csoportját a *lakosságvédelem városrendezési és műszaki normáinak* nevezzük. Céljuk – összhangban a korszerű, az egészséges életet szolgáló városrendezési építési, ipartelepítési és építési elvekkel – olyan követelmények megvalósítása, amelyek elősegítik a lakosság védelmét, növelik a tűzbiztonságot, a radioaktív és a vegyi kiszóródás, a másodlagos hatások elleni védelem hatékonyságát, lehetővé teszik a lakosság gyors kitelepítését, kivonását és kimenekítését, a mentőerők zavartalan bevetését, gyors munkáját, a tűzoltást, a mentesítést és így tovább.

A lakosságvédelem városrendezési és műszaki normáinak valamilyen formában meg kell jelenniük a jogszabályokban, szabályzatokban, szabványokban. A nemzeti biztonsági stratégia és az előírásait „aprópénzre” váltó katasztrófavédelmi stratégia tartalmazni fogja az új kockázatokkal, kihívásokkal kapcsolatos alapvető védelmi elvárásokat, követelményeket, feladatokat. Ehhez kell majd igazítani az egész tervezési, felkészítési rendszert. Véleményem szerint e téren sincs szükség teljesen új tervezési rendszer létrehozására. Megfelelően átgondolt, a nemzetbiztonsági szolgálattal és a vezérkarral összehangolt veszély-helyzet értékelést, sorolást követően, a hadművelleti követelmények figyelembevételével a meglévő katasztrófavédelmi tervek alapul szolgálhatnak az új követelmények szerinti tervezéshez, szervezéshez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Kőszegvári Tibor–Szternák György: A XXI. századi hadviselés; ZMNE Doktori Iskola, jegyzet. Bp. 2000.
- A NATO Washingtonban elfogadott stratégiai koncepciója; 1999.
- Faludi Gábor o. ezds.: A biológiai fegyverek és biológiai harcanyagok a terrorizmus kezében; In: Konferencia, MHTT, Bp., 2001. nov. 29.
- Várhegyi István–Makkay Imre: Információs korszak, információs háború... OMIKK, Bp., 2000.
- Tájékoztató az újjászervezett Magyar Polgári Védelemről; BM PVOP 1996.
1999. évi LXXIV. törvény a katasztrófák elleni védekezés irányításáról.
- A PVOP által kiadott város és iparfejlesztési szabványok, normák, előírások.
- Az 1999. évi LXXIV. törvény a Polgári Védelemről.
- Endrődi István pv. ezds. ZMNE doktorandusz: A Magyar Köztársaság várható védelmi kiadásai... In: Katasztrófavédelmi Szemle. 2000. 1–2. sz.
- Dr Laurie Garrett: Nem készültünk fel a bioterorra; Népszabadság, 2001. 10. 27.
- Juhász Ferenc: Megfelelni a kihívásnak (interjú); In: Új Honvédségi Szemle. 2002. 8. sz.
- NATO–EAPC (C) D (2001) 15. Miniszteri irányelvek a polgári veszélyhelyzeti tervezés számára.

Gazda Pál–Medveczky Mihály

A gazdaságfelkészítés és -mozgósítás tervezésének egyes módszertani kérdései és azok elméleti vonatkozásai

A szerzők a követelményekből, a támasztott igényekből és a gazdaság teljesítőképességéből kiindulva a védelmi felkészítés és a mozgósítás rendszerváltás előtti és a jelenlegi tervezési rendszerét, modelljét áttekintve hangsúlyozzák: a gazdaságfelkészítés és a mozgósítás tervezése, szervezése és végrehajtása minden területén, a még nagyszámban meglevő statikus megoldások helyett a piaci viszonyokat jobban érzékelő dinamikus módszerek, lépések bevezetése szükséges. Ehhez a korábban jóváhagyott és alkalmazott, a védelemgazdasági alaptervnek nevezett módszertani útmutatót – érvényesítve abban az új koncepciónak és irányítási rendszernek megfelelő eljárásokat – módosítani kell.

A nemzetgazdaság minősített időszak felkészítésének tervezésére jelenleg még egy 1994. évi kormányhatározattal jóváhagyott Módszertani útmutató¹ előírásai vannak érvényben. A Gazdasági Minisztériumban a gazdaságmozgósítás új rendszerére 2000-ben elkészült koncepció² szerint a Módszertani útmutató (a továbbiakban: Módszertan) egyes tételei a végrehajtás során olykor komoly kritikát kaptak ugyan, egészében azonban a tervezési rendszer betöltötte feladatát. A követelménytámasztó szervek igényeinek összesítése és a kielégítési lehetőségek vizsgálata alapján használható képet adott a nemzetgazdaság minősített időszak teljesítőképességéről. Az általa előírt tevékenységeket (a minősített időszak igénybejelentés, az ágazati/területi igénykielégítés tervezése és visszaigazolása, az előszerződés megkötése stb.) a tervező szervek – többségükben – megfelelően hajtják végre. Sajnos, a Módszertan helyenként nem kellő részletezettsége, az egyéb előírásokkal való összhangjának hiánya, valamint az ágazati-területi szervek közti információcsere alacsony foka

1 1041/1994. (V. 31.) Korm. határozat a nemzetgazdaság védelmi felkészítése tervezéséről és a védelmi célú tartalékolási tevékenység szabályozásáról. 1. sz. melléklet: Módszertani útmutató a nemzetgazdaság védelmi felkészítése tervezéséhez.

2 ELŐTERJESZTÉS a kormánynak a nemzetgazdaság védelmi felkészítése és mozgósítása új rendszerének és irányítási rendjének kialakításáról, kormány-előterjesztés, lkt. sz.: III–3TK/30/1/2000. Gazdasági Minisztérium, 2000.

miatt a tervezési dokumentumok összesítése jelentős nehézségekkel jár. Ezzel együtt a Módszertan alapelvei helytállóak, a rendszer működőképes és továbbfejleszthető.

A védelmi felkészítési tervezést logisztikai rendszerként vizsgálva, részletesen szabályozni kell a területi és az ágazati tervezés szintjeit, kapcsolódási pontjait. A gazdaság minősített időszakai teljesítőképességét továbbra is a rendkívüli állapotra – mint a minden szempontból legsúlyosabb minősített időszak igényeire – kell méretezni, megfontolandó egy hosszabb és egy rövidebb lefolyású katasztrófaesemény erőforrás-tervezése, alapul véve a települések veszélyeztetettségi besorolását. Később – megfelelő informatikai támogatással – megvizsgálható az egyetlen minősített időszakai terv készítése helyett ún. szituációs tervekkel álló tervrendszer alkalmazásának lehetősége. A tervezési módszertant közelíteni kellene a szövetségi tervezés rendszeréhez. A Módszertant ezért pontosítani, javítani kell, időtálló elemeit eközben fel kell használni az új tervezési rend kialakításához.

Emellett konkrét megbízást is kapott a gazdasági tárca az éves védelmi felkészítési és országmozgósítási feladattervben, hogy a Módszertan bázisán készítse el az új koncepciónak és irányítási rendnek megfelelő tervezési előírást. A *Védelemgazdasági alaptervnek nevezett módszertani útmutató* tervezete elkészült, jelenleg a szakmai véleményezés fázisában van. Ha a tervezés jogi alapját megadó, a nemzetgazdaság felkészítése és mozgósítása feladatainak végrehajtásáról szóló kormányrendelet kiadásra kerül, a tervezet azonnal egyeztethető és véglegesíthető lesz.

Az új módszertani útmutató, a Védelemgazdasági alapterv (a továbbiakban: Alapterv), melyet a minisztérium miniszteri irányelv jogi formában tervez kiadni, nem tartalmaz radikális változásokat a korábbi Módszertanhoz képest. A megmaradó módszertani előírások jogi, elméleti alapjait viszont igyekeznek pontosítani, megszilárdítani, valamint végrehajtani az időközben történt – a tervezés környezetében végbement változások miatti szükségszerű – módosítások átvezetését. A kidolgozó munka során szembetalálkoztunk egy sor elméleti problémával, amelyek a tervezés tapasztalatai alapján, illetve a koncepció és a kormányrendelet egyeztetése során merültek fel; a továbbiakban e cikk keretében ilyen kérdésekkel és – helyenként – az azokra javasolt válaszokkal foglalkozunk.

A követelménytámasztók igényei és a gazdaság teljesítőképességének egyenszilárdsága

Komoly problémát vet fel, hogy *meddig mehetnek el a követelménytámasztók az igényeik felszólásánál?* A gyakorlat ugyanis az, hogy a minősített időszakai feladatok végrehajtásáért felelős fegyveres erők, rendvédelmi szervek (a követelménytámasztók) „megálmodják” az esetleges rendkívüli helyzet kezeléséhez szükséges speciális felszereléseiket, eszközeiket, amelyekből sok esetben még a kiképzéshez szükséges gyakorló példányok sincsenek meg, vagy olyan anyagokat szerepeltetnek a minősített időszakai igényeikben, amelyekből még a rendszeresített békenorma sincs feltöltve náluk. Más megfontolásból, de hasonlóan a túlzó igényekhez vezet, ha információhiány miatt a szükségletet a maximumra becslik az igénytervezők (abból nem lehet baj! – felkiáltással). E jelenségek következményeképpen a Módszertan szerint évente bejelentett minősített időszakai anyagi jellegű igények összértéke a HM esetében 1993 és 2002 között évről évre – a folyóáras GDP-hez viszonyítva –

folyamatosan nőtt, holott az igények manapság mintegy 50%-át betervező honvédség minősített időszakban tervezett létszáma ezalatt lepadt közel az ötödére.³

A BM igénye még meredekebben emelkedett 2000-ig, míg rövid stagnálás után 2002-ben a tárcánál jelentős importigény-csökkentést hajtottak végre.

Az Országgyűlés által 1998-ban elfogadott biztonság- és védelempolitikai alapelvek⁴ szerint „a nemzetgazdaságnak képesnek kell lennie arra, hogy a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai célkitűzései eléréséhez szükséges gazdasági alapokat biztosítsa” egyfelől, másfelől a minősített időszakban számba vehető többletforrások nem haladhatják meg a nemzetgazdaság lehetőségeit. Ehhez meg kell határozni a nemzetgazdaságból teljesíthető igények maximális szintjét, amelyet a minősített időszakban erőforrás-kielégítés tervezésénél nem szabad túllépni. Vagyis korlátozni kell a minősített időszakban tervezők óhajait. Döntési ellenőrzési pontokat kell beiktatni a tervezés folyamatába, amelyeken egyrészt a technikai realitás, másrészt a gazdasági-pénzügyi lehetőség, illetve hatékonyság szempontjából vizsgálat alá kell vetni az igényeket mind részleteiben, mind összességében. Hiszen a védelem által igényelt termékekre, szolgáltatásokra is igaz a közgazdaságtan két kulcsfontosságú axiómája: a termékek egyrészt szűkösen állnak rendelkezésre, másrészt a társadalomnak hatékonyan kell felhasználnia erőforrásait. A gazdaságfelkészítés és -mozgósítás tervezésénél is érvényes a samuelsoni idézet⁵: „A termékek korlátozottak, a szükségletek viszont határtalanok tűnnek. ... Ha minden igényt összegzünk, gyorsan rájövünk arra, hogy egyszerűen nincs kellő mennyiségű termék és szolgáltatás az összes fogyasztói szükséglet akár egy töredékének fedezéséhez. ... Mivel igényeink korlátlanok, fontos dolog, hogy a gazdaság legjobban hasznosítsa korlátozott erőforrásait.”

Ezzel elértünk a *védelem és a gazdaság egyenszilárdsága követelményéhez*. Mit értünk ezalatt? A probléma egyik oldalán áll a védelmi feladatot ellátó követelménytámasztó szerv igénye, amely védelmi helyzetben természetszerűleg a békeszinthez képest jelentős többletet mutat. Ez a többlet jelentkezhet egyes, békében is használt erőforrások esetében pusztán mennyiségi többletként, más esetekben egyes erőforrástípusok csak minősített időszakban jelentkező igényként. A minősített időszakban igény többletének tervezésénél célszerű megkülönböztetni a szervek békenormájának megfelelően számított készletéből esetleg hiányzó mennyiséget. Egy minősített időszakban feladat megkezdése előtt ezzel a hiánnyal is nyilván számolni kell, ezt a többletet azonban a szervek folyó költségvetéséből lenne indokolt fedezni. (Mindenesetre törekedni kell a követelménytámasztó szervek saját készleteinek – még békeidőszaki beszerzéssel történő – feltöltésére.)

A minősített időszakban szükséges erőforráshalmaz a követelménytámasztók részére egyrészt biztosítva van (a saját erőforrásaik, tartalékaik révén), másrészt a

3 Jelentés a kormány részére a nemzetgazdaság minősített időszakban teljesítőképességéről; Gazdasági Minisztérium, 2002. c. dokumentum alapján.

4 94/1998. OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiről.

5 Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D.: Közgazdaságtan; KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2000.

nemzetgazdaságtól igényelt erőforrásokból biztosítja azt az országot. Ez utóbbi résznek az összes igényelt erőforráshoz viszonyított hányadával jellemezhető az adott fegyveres erő vagy rendvédelmi szerv gazdasági függősége⁶.

Az egyes követelménytámasztó szervezeteknek a minősített időszakok különböző fajtáira gazdaságpolitikai alapon külön-külön meghatározott függőségi mutatók segítségével egyfajta egészséges korlát lenne állítható a minősített időszaki igények túlzó tervezhetőségével szemben. Ez a függőségi mutató képezhető lenne egy követelménytámasztó szervezeten belül szervezeti egységekre, szakszolgálatokra, igénykielégítési formákra is. Ezzel jellemezhetnénk az egyes szakterületek feltöltöttségét, felkészültségét.

Ha felülről korlátozzuk a nemzetgazdaság által egy minősített időszakban a követelménytámasztók számára nyújtható támogatás összértékét, akár értékben, akár a GDP százalékában, akkor ebből a már előre meghatározott függőségi mutatók alkalmazásával meghatározhatók az egyes szervezetek igénykorlátjai, amelyeken belül – a saját tervezési hatáskörben felállított rangsornak megfelelően – a követelménytámasztók maguk dönthetnek a konkuráló erőforrásigények sorsáról.

Elképzelhető, hogy ebben az esetben bizonyos igények nem teljesíthetővé válnak. Hasonló a helyzet, ha a kért szolgáltatást a gazdaság egyéb ok miatt nem tudja teljesíteni. Ekkor – mint azt a korábbi Módszertan is tartalmazta – vagy a kielégítési formát kell tovább változtatni (ha nincs hazai gyártás, akkor import stb.), vagy az igény specifikációján vagy az azt meghatározó szakfeladat megvalósítási tervén kell valamit változtatni.

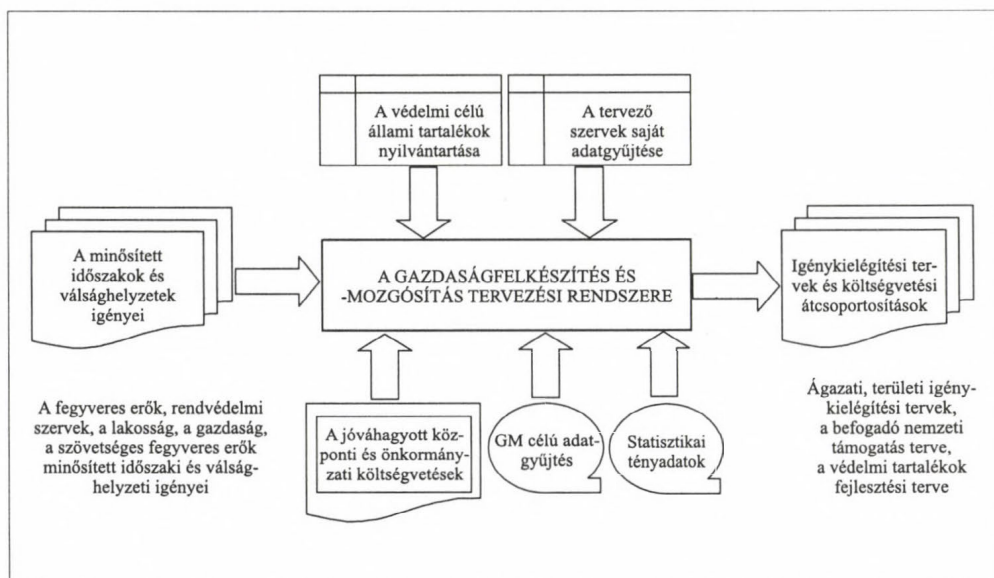
A gazdaságfelkészítés és -mozgósítás tervezésének modellje

A védelmi igények kielégíthetőségének tervezéséhez ismernünk kell a nemzetgazdaság lehetőségét, kapacitásait, a védelemgazdasági potenciált. Tekintsük kiindulópontnak a gazdaságmozgósítás korábbi és jelenlegi tervezési modelljét!

A rendszerváltás előtti tervezési modellben a Varsói Szerződés tagjaként az Országos Tervhivatal (OT) tervezési előírása alapján készültek a rendkívüli állapot tervdokumentumai. A direkt utasításos gazdaságirányítás korában nem hiányoltuk a tervezés jogszabályi feltételeit. A tervező szervek által elkészített címzett tervek kötelező érvényű rendkívüli időszaki feladatokat tartalmaztak a vállalatok számára. Az ún. mérleges termékek folyó időszaki forrás- és felhasználásadatairól a Központi Statisztikai Hivatal ágazati bontású mérlegeket készített, az OT pedig a rendkívüli állapot tervezés számára konvertálta azokat felügyeleti bontásúakká. A rendkívüli állapotra való tervezés alapját a népgazdasági tervezés dokumentumai adták.

A 1. ábra modellje mutatja a jelenlegi tervezési rendszert. A még érvényes Módszertan tartalmazza a tervezési előírást. A minősített időszaki (nemcsak a rendkívüli állapot) tervezés alapja a gazdaságmozgósítási célú adatgyűjtés, illetve a KSH statisztikai adatgyűjtéséből nyert tényadatok, amelyek alapján a követő tervezés mód-

6 Dr. Gazda Pál: A nemzetgazdaság védelmi célú felkészítésének követelményei, a minősített időszaki működés lehetséges modelljei; Előadás, ZMNE, Budapest, 1999.

A gazdaságfelkészítés és -mozgósítás jelenlegi modellje

1. ábra.

szerével – a követelménytámasztók igényeire – készülnek az igénykielégítési tervek. A pénzügyi tervezés kiinduló adatbázisa a központi és a területi tervező szervek költségvetése. Ebben a modellben – NATO-csatlakozásunk óta – megjelenik a szövetséges fegyveres erők igénye, a befogadó nemzeti támogatás terve is.

A statisztikai tényadatokra épülő követő tervezési módszer nem tökéletes, a tavalyi tárgyév (2002.) feldolgozott adatgyűjtésének segítségével ugyanis az idén csak a jövő évi (2004) tervezéshez tudunk bázisadatot szolgáltatni, ami – sajnos, a mai változó piaci környezetben – egyáltalán nem naprakész. Emellett igen munkaigényes és költséges az adatbázis begyűjtése, feldolgozása és karbantartása. Ezért manapság, békeidőben elég nehéz elfogadtatni ezt a szükséges rossz megoldást. Ez utóbbi miatt az adatgyűjtéseket eddig csak a páratlan években sikerült megszervezni a páros tárgyév adatairól (jóllehet a jogi felhatalmazás⁷ az éves gyakoriságra is megvan). Az adatok statikus voltát, a nem tökéletes naprakészséget a békeidei tervezéshez még el lehet fogadni, egy minősített helyzet elrendelésekor úgyis rendkívüli adatfelvételre, dinamikus kapcsolattartásra lesz szükség tervező és adatszolgáltató között. Egy rendkívüli állapot jelentős lökést adhat a gazdasági statisztikai adatok gyűjtésének és vezetésbeli felhasználásának, mint tette azt a II. világháború egyes országaiban, amikor is a materiális erőforrások felhasználására vonatkozó alapvető prioritási döntések meghozatalához a gazdaság alaposabb és pontosabb ismeretére volt szükség.⁸

7 A 20/1995. (VII. 25.) PM rendelet gazdaságmozgósítási célú adatgyűjtés elrendeléséről

8 A. S., Milward: Háború, gazdaság, társadalom 1939–1945. A II. világháború háttérében meghúzódo gazdasági események; AQUILA Könyvkiadó, 2000.

A gazdaságfelkészítési tervezéshez szükséges adatgyűjtések jelenleg két szinten folynak. Központi szinten rendelik el az ún. gazdaságmozgósítási célú adatgyűjtést, amelynek még érvényben lévő jogalapja a pénzügyminiszteri rendelet. A bevezetőben említett kormányrendelet jóváhagyása esetén az Alaptervvel egy időben a gazdaságmozgósítási célú adatgyűjtésről szóló, immár GKM-rendelet is kiadásra kerül, amely a központi adatgyűjtés szabályozásán kívül a védelmi bizottságok területi adatgyűjtési tevékenységét is egységesíteni fogja. A gazdaságmozgósítási célú adatgyűjtés az idén kiemelt szerepet kap, hiszen a 2003. év végére összeállítandó befogadó nemzeti támogatás (BNT) képességekatalógus alapját képező BNT központi adatbázis adatait is jórészt innen tudjuk majd feltölteni.

A gazdaságmozgósítás allokációs problémái a piacsabályozta vegyes gazdaság körülményei között

Mint arra korábban már utaltunk, hogy a tervutasításos rendszerben nem volt probléma az állam koordinációs szerepét érvényesíteni, ha azonban a megvalósítás minőségi vonatkozásait vizsgáljuk, meg kell állapítani, hogy a gazdaságmozgósítás lehetősége, annak mélysége, nagyságrendje, erőforrásigénye a társadalmi tulajdon formára épülő gazdaságban is korlátos volt. Ennek a korlátnak a működése azonban egészen más volt, mint a piacsabályozta vegyes gazdaságban. A gazdaságmozgósítás megvalósítása függő változóként, a gazdasági erőforrás allokáció megvalósításának nemcsak mennyiségi, hanem annak minőségi, illetve az allokáció dinamika (idő) függvényében is értelmezhető⁹. A piacsabályozta vegyes tulajdonú, immár nagyjából magántulajdonú gazdaságban ennek a tételnek megvalósítása előre vetíti azt a következtetést, hogy nagyságrenddel nagyobb problémával kell az államnak szembenéznie. A piaci szabályozás körülményei között az állam védelmi szerepvállalási kötelezettsége sokdimenziós közegbe kerül, ahol annak érdekében, hogy a tételben megfogalmazott igénynek eleget tegyen (ha kell?), új eszköztárat kell mozgósítania.

A piacsabályozta gazdaságban – észre kell vennünk – az állam ez irányú koordinációs lehetősége korlátozott. Ehhez még hozzátehető, hogy a piac értékítélete sok tekintetben változónak fogható fel. Elég, ha a világpiac, illetve a belső piaci vonatkozások sokrétű kombinációját említjük meg. Kicsit leegyszerűsítve az a következtetés vonható le, hogy például az anyagi és élőerő-allokáció fókuszait azok a termelő és szolgáltatóegységek (részvénytársaságok, vállalkozások, gazdálkodók stb.) képezik, amelyek a piaci értékítélettel a legszorosabb kapcsolatban vannak. Ebből az következik, hogy ezeknél a termelőegységeknél viszonylag jól behatárolható mennyiségű élőerő (munkaerő) „koncentrálódik”. Ez az élőerő az irányultságának megfelelő szakismeret birtokában van. A szakmai ismeret szélességi és mélységi összefüggései képezik az élőerő (munkaerő) minőségi mutatóit. A minőségi mutató ilyen felfogású értékelése a gazdaságmozgósítás adott területein – az adott esetben – szükséges konvertálási igényt is kiszolgálhatja. Ennek az utóbbinak a rendkívüli állapot idején fontos szerepe lehet.

9 E gondolat részletes kifejtését lásd Dr. Gazda Pál: A gazdaságmozgósítás (anyagi és élőerő) allokációs problémái; tanulmány, ZMKA, 1994.

Az anyagi erőforrások allokációja vonatkozásában megállapítható, hogy az anyagi erők (a készletek) összetétele, minőségi és mennyiségi adatai az állami koordináció korlátozott lehetőségei mellett alapvetően – teljesen jogosan – a prosperitás alárendelt szereplőivé váltak. Ebben a helyzetben az állam – ha a védelmi feladatának megfelelésénél el akar érni valamit – csak a prosperitást fenntartó piacokonform eszközökhöz nyúlhat. E kitétel fényében még inkább szembetűnő az a felismerés, hogy az így kialakuló, s folyamatosan formálódó piaci körülményekhez igazodó gazdaság – az állami eszköz ellenére – nem mindenben lesz egyenszilárd a minősített időszakai igényekkel, amit esetleg első közelítésben feltételezünk; sőt lehetnek olyan kritikus anyagi vagy élőerő-keresztmetszetek, amelyek egyszerűen nem képződnek, pedig valamely minősített időszak vagy válsághelyzet esetén nélkülözhetetlenek lennének.

Ezek alapján állíthatjuk, hogy a magántulajdon egyre szélesebb kiterjedése, piacszabályozó szerepe, a piac értéktétele a gazdaság szférájában olyan eredményeket produkál és már produkált, ami legjobb indulattal sem nevezhető az állam védelmi feladataiból fakadó gazdaságmozgósítást elősegítő, azzal egyenszilárdságban és barátságban levőnek. Ezért a gazdaságfelkészítés és -mozgósítás tervezése, szervezése és végrehajtása minden területén a még nagyszámban meglévő statikus megoldások helyett a piaci viszonyokat jobban érzékelő dinamikus módszerek, lépések bevezetését tartjuk indokoltnak.

A gazdaságfelkészítési tervezés egyik fő kérdése – az időtényező

Az időtényező a minősített időszakai tervezés nagy kérdőjele. Ahhoz, hogy érdemi megbízhatóságú erőforrás-tervezést tudjunk megvalósítani, szükség van egyfajta minősített időszakai szcenárióra. Azt feltételezve, hogy a minősített időszakai események közül a gazdaságra nézve is a háború, azaz a rendkívüli állapot a kritikus, a nevezett Módszertanban abból indultunk ki, hogy a minősített időszakai tervezést a legsúlyosabb, a háború időszakára végezzük el. Igen ám, de meddig tart egy korszerű háború? Érvényes lehet-e még az 1994-ben a tervezés kiinduló adatának felvett feltételezés, a 6 hónap veszélyeztetettségi időszak, max. 1 hónap háború és 6 hónap helyreállítási időszak? Nem kritikusabb-e az erőforrás-biztosítás szempontjából egy természeti katasztrófa, amelynél nincs veszélyeztetettségi időtartam, vagy legalábbis a nullához közelít? Lehet, hogy valamely anyagi vagy egyéb szolgáltatásból katasztrófa esetén nagyságrenddel többre lenne szükség, mint egy háború esetén? Megannyi elgondolkodtató kérdés, amelyekre egyelőre nincs megnyugtató válasz.

A közelmúlt délszláv háborús konfliktusait vizsgálva: a műveletek lefolyásának időgrafikonja jelentősen eltért a Módszertan sémájától. A konfliktusokat megelőző háborús feszültség ugyan még hasonló nagyságrendben, általában néhány hónapot elért, de a tényleges háború időszaka hosszabbra nyúlt, mint egy hónap, a helyreállítás időszaka pedig több évig is eltartott. Persze lehetne erre ellenkező példát is felsorolni a korszerű háborúk történelméből.

A gazdaságfelkészítés szempontjából a vizsgálat körébe bevont egyéb minősített helyzetek, a természeti és egyéb katasztrófák, különféle válsághelyzetek során viszont teljesen eltérő időgrafikonnal lehet számolni. Az ilyen helyzetekben a gyakor-

latilag nulla felkészülési idő (váratlansági tényező = nulla) után következik a tényleges katasztrófhelyzet, amely – a típusától függően – néhány naptól egészen néhány hónapig eltarthat, majd következik a helyreállítás időszaka, amely, az okozott kár függvényében, akár több évig is elhúzódhat.¹⁰

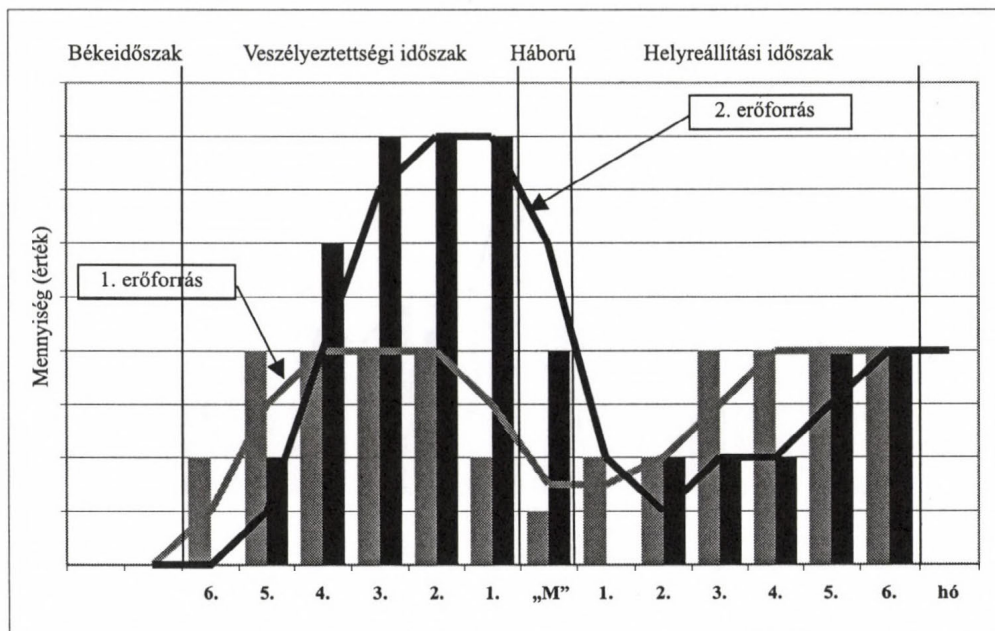
Fentiek miatt a védelemgazdasági tervezés jelenleg alkalmazott rendje túl általános, statikus, és ezért nem eléggé használható, hiszen valamennyi minősített és válsághelyzetre azonos algoritmus szerint irányozzuk elő az intézkedési tervekben meghatározott helyzethez az erőforrások igénybevételéhez szükséges igénykielégítési terveket.

Kínálkozik a javaslat, hogy a gazdaságfelkészítési tervezésnél a védelmi bizottságok által összeállított szituációs vagy típustervekből induljunk ki, amelyekben a feltételezett kiindulási adatok nagyobb részben már determináltak. Egy-egy megye vagy szomszédos megyékből álló, egyfajta azonos fenyegetettséggel sújtott földrajzi terület, régió célszerűen a rá jellemző típusú védelmi szcenárió szerinti intézkedési tervet készíti el, és ennek megfelelően a gazdaságfelkészítési tervezést ehhez az intézkedési tervhez tudja illeszteni. Ilyen típustervek kiindulási adatai alapján lennének elkészíthetők a gazdaságfelkészítési igénykielégítési tervek például a folyóparti megyékben az árvízi védekezésre, meghatározott régiókban a nukleáris ipari katasztrófa esetére, a földrengés által fenyegetett megyék esetében a természeti katasztrófa adott típusára, a veszélyes ipari üzemek körzetében természetesen, az ipari katasztrófa lehetséges következményeinek elhárítása.

Fontos lenne, hogy az egységes elvek alapján készülő tervek egymással kompatibilisek és ezáltal additívek legyenek, hogy a szomszédos megyék azonos szituációra készített terveit egy adott, nagyobb térséget érintő veszélyhelyzetben egyszerűen össze lehessen adni, együttesen lehessen alkalmazni. Ilyen típustervet egy-egy megye esetében akár többet is lehetne készíteni, hiszen ma már – a számítógépes tervezés időszakában – nem jelenthet komoly problémát az azonos felépítésű, de eltérő kiindulási adatokkal számoló intézkedési, illetve ezek alapján összeállított gazdaságfelkészítési igénykielégítési tervek előállítása.

Nem feledkezhetünk meg, természetesen, a gazdaságmozgósítási tervezés klasszikus alapfeladatáról, a háborús készültség erőforrás-biztosításának tervezéséről, amelynek kiinduló adatait immár a NATO tervezési előírásaival – ezen belül a befogadó nemzeti támogatás tervezési rendszerével – összhangban kell meghatározni. Tény azonban, hogy a nemzetközi politikai helyzet változásával a védelemnek újfajta kihívásokkal kell szembenéznie, amelyek a gazdaságfelkészítést és -mozgósítást is új módszerek kifejlesztésére készítetik. Ezeknek a módszereknek az új típusú fenyegetettségek következményeként esetleg előforduló válsághelyzetek kezelésében való alkalmazására – a jelenlegi ismereteink szerint – nagyobb valószínűséggel lesz szükség, mint a rendkívüli állapot gazdaságmozgósítási feladatainak

10 Ha a váratlansági tényező nulla, az azt jelenti, hogy a háború teljesen váratlan, akkor az ehhez tartozó gazdaságmozgósítási idő is nulla. Ez a gazdaságmozgósítás vonatkozásában azt jelenti, hogy a rendkívüli intézkedéseket a háború kitörésével egy időben kell foganatosítani (lásd a 9. lábjegyzetben hivatkozott irodalmat).

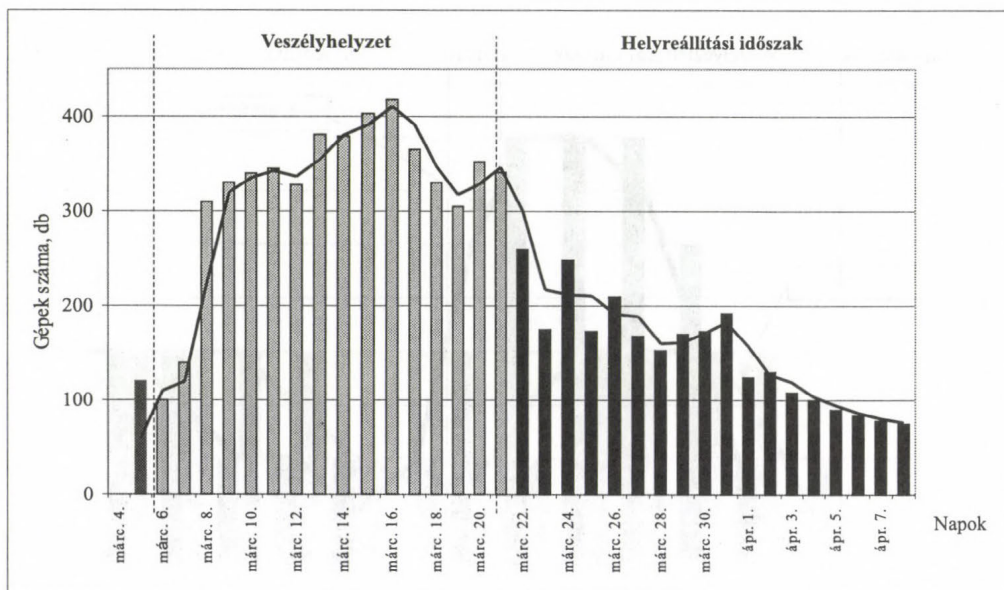
Két különböző erőforrásra vonatkozó mennyiség-idő-függvény a 2002. évi rendkívüli állapoti honvédségi anyagi igények alapján. 2. ábra.

(Az oszlopdiagramokra rajzolt görbék az adatsorok 2-időszakos mozgóátlag-trendvonalai.)

végrehajtására. A befogadó nemzeti támogatás keretében, illetve a nemzetközi együttműködés során jelentkező válságkezelő vagy béketámogató műveletek esetében a váratlansági tényező általában nagyobb, mint nulla, ami valamely felkészülési időt biztosít a tervek végrehajtása előtt.

A minősített időszaki feladatban érintett követelménytámasztó szervek a gazdaságfelkészítési tervezéshez benyújtott igénybejelentésükben, tulajdonképpen, megannyi mennyiség-idő-függvényt határoznak meg, amelyek független változó tengelyen a feltételezett esemény lefolyásának időpontjai szerepelnek. A 2. ábrán a 2002. évi honvédségi rendkívüli állapoti igényből vett két különböző erőforrásigény-függvény képét mutatjuk be. A függőleges tengelyen az igényelt termék vagy szolgáltatás havi mennyiségét vagy értékét, a vízszintes tengelyen a hónapok számát jelöljük. Érdekes megfigyelni, hogy az „M” jelölésű háború időszakára általában már kisebb az igény, hiszen a tervezett időpontra már rendelkeznie kell a követelménytámasztónak a feladatok végrehajtásához szükséges anyagi javakkal.

Összehasonlításul vizsgáljunk meg egy veszélyhelyzeti tényadatokra épített függvényt. A 3. ábrán a 2001. évi beregi árvíz-védekezési veszélyhelyzetben a naponta ténylegesen igénybe vett különböző gépek (aggregátorok, szivattyúk, építőipari gépek, világító berendezések, szádfalverők, daruk stb.) darabszáma van megadva a Közlekedési és Vízügyi Minisztérium 2001. évi honlapjáról vett adatok felhasználásával. Hasonló képet mutatott az árvíz-védekezési veszélyhelyzet időfüggvényében a vízügyi finanszírozásban védekező létszám és a védekezésben

A 2001. évi beregi árvíz-védekezési veszélyhelyzetben igénybe vett különböző gépek száma

3. ábra.

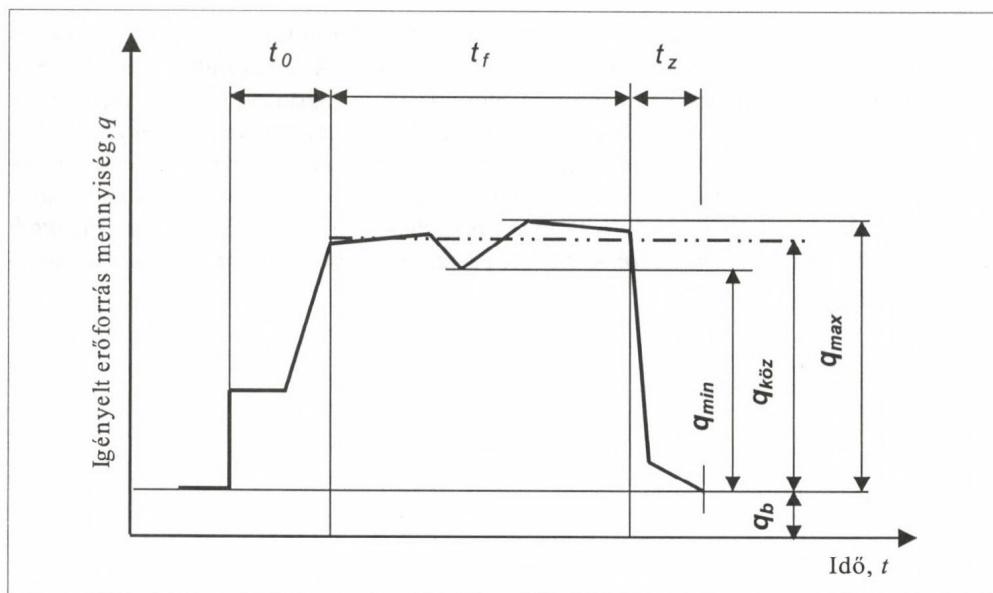
alkalmazott szállító járművek (teherautók, terepjárók, vízi járművek, traktorok, helikopterek stb.) grafikonja¹¹ is.

A gazdaságfelkészítési tervezéshez szükséges időtényező meghatározása a különböző szituációk tervezésénél – a válsághelyzet lefolyási idejétől függően – két megfontoláson alapulhat¹²:

- Ha rövid lefolyású (max. 1–2 hónap várható időtartamú) válsághelyzetre tervezünk, akkor az egész időszakra előirányzott szükséges erőforrások teljes mennyiségét biztosítani kell valamilyen, azonnal igénybe vehető igénykielégítési formában (tartalék a védekező szervnél, védelmi célú állami tartalék, kereskedelmi beszerzés, folyó termelés). Ilyenkor a pénzügyi forrásokról is rövid távon kell dönteni.
- A hosszabb lefolyású, elhúzódó válsághelyzet tervezésénél igénybe kell venni a rögzített ipari kapacitások vagy a minősített időszakai előszerződés alapján biztosítható termékek, szolgáltatások lehetőségét. Ilyenkor szóba jöhet az import, különösen a szövetséges államok részéről, de humanitárius segítség egyéb relációból is várható (leginkább a természeti katasztrófát követő helyreállítási időszak

11 lásd: Előtanulmány a katasztrófavédelem költségvetési tervezéséhez és finanszírozásához a KöViM ágazatainál (tanulmány); COMPRA Oktatási, Kereskedelmi és Gazdasági-szolgáltató Kft., Budapest, 2002. január. 12a–12e mellékletek.

12 Medveczky Mihály: Az idő és a pénz néhány vonatkozása, összefüggésben a gazdaságfelkészítési tervezés módszertanával, A védelemgazdaság időszerű kérdései c. konferencia dokumentumai, Magyar Hadtudományi Társaság Védelemgazdasági Szakosztálya, 2003.

Egy elhúzódó válsághelyzet erőforrásigény tervezéséhez javasolt mennyiség–idő-függvénykép

4. ábra.

ahol: t_0 a kezdeti igényfelfutás időszakasza,
 t_f a folyamatos igénykielégítés időszakasza,
 t_z az igények kifutásának időszakasza,
 q_b a békeidei ellátás mennyisége,
 $q_{\min}$ a folyamatos igénykielégítés minimális értéke,
 $q_{\max}$ a folyamatos igénykielégítés maximális értéke,
 $q_{\text{köz}}$ a folyamatos igénykielégítés közepes értéke.

esetén). Amennyiben a szükséglet valamely minősített időszakban működő kapacitással vagy egyéb forrással folyamatosan biztosítható, elég a havi igénnyel számolni, a rendkívüli időszak ismeretlen teljes időtartamát csak a naturáliába konvertálható pénzügyi források tervezése miatt kell megbecsülni.

Az elhúzódó válsághelyzet erőforrás-tervezéséhez a 4. ábrán ábrázolt elméleti függvénykép és kapcsolódó paraméterek megadásával jobban lehet a jövőbeli bizonytalan helyzetben a tervezési célt valamelyest megközelíteni.

A t_f folyamatos igénykielégítés időszakaszában a havi közepes igénnyel való tervezés egyszerűbbé teheti a hosszabb távú válsághelyzetekre történő tervezés folyamatát.

Az előbbiekben felvillantott problémák és azok elméleti megközelítése mind azt bizonyítja, hogy a gazdaságfelkészítés és -mozgósítás tervezése módszertanának felülvizsgálatakor – mint az élet megannyi területén – bátrabban lehet támaszkodni az elméleti kutatások eredményeire. Hiszen nem biztos, hogy helyesen cselekszünk, amikor a gyakorlatban bevezetett megoldásokat hűen alkalmazzuk anélkül, hogy ismernénk a végrehajtás elméleti alapját, a miértjét is.

A piaci gazdaságba való átmenettel egyidejűleg kiemeltebb hangsúlyt kell kapjon a gazdaságfelkészítési tervezésben is a hatékonyság. A minősített időszak tervezéshez nem téveszthetjük szem elől az igények és a gazdaság egyenszilárdságát. Meg kell találnunk a védelemgazdasági potenciál ismeretéhez szükséges gazdaságmozgósítási célú adatgyűjtés költségessége és naprakészsége közti helyes kompromisszumot. *A gazdaságfelkészítés és -mozgósítás minden területén a még nagyszámban alkalmazott statikus megoldások helyett a piaci viszonyokat jobban érzékelő dinamikus módszerek bevezetését tartjuk indokoltnak, e célból például közelebbről kell vizsgálnunk az időtényező szerepét.*

Gaál Gyula

Embercsempészs és az ellene való fellépés hazánkban

Az elmúlt időszakban az embercsempészs megjelenési formájában és minőségében jelentős változások következtek be. A korábban tapasztalt alkalmasszerű segítségnyújtási formát felváltotta a szervezetszerű embercsempész-tevékenység. Az embercsempészs elleni harc szervezettebb és hatékonyabb hatósági tevékenységet, szigorúbb jogi hátteret, széles körű hazai és nemzetközi együttműködést, valamint magasabb színvonalú anyagi-technikai feltételeket kíván, amelyek megteremtése nemcsak Magyarország, hanem az egyesülő Európa közös érdeke is. A szerző az MHTT 2002. évi pályázatára beküldött tanulmányának szerkesztett változatában több év tapasztalatai alapján az embercsempészs és az ellene való fellépés módszereit, eljárásait foglalja össze.

A Magyar Köztársaság 2242 kilométer hosszú határszakaszát 10 határőr-igazgatóság felügyeli, amelyek alárendeltségében 71 határőrizeti, 53 határforgalmi kirendeltség és 14 határvadászszázad őrzi az államhatárt¹, tartja fenn a határrendet² és ellenőrzi a határforgalmat.³

A határőrizeti-operatív helyzetet az elmúlt években a nagy létszámú, állandósult illegális migráció, az embercsempészet szervezettsége, az elkövetési módszerek folytonos változása jellemezte. Egyre kiszámíthatatlanabbá vált a határsértők mozgása, jellemző a csoportos, időben és térben rendkívül szőrt elkövetés. Meghatározó volt a külföldi elkövetők, elsősorban a románok és jugoszlávok aránya, valamint a különböző ázsiai és távol-keleti országok állampolgárainak növekvő száma.

1 *Az államhatár őrzése:* „a Határőrségnek a határterületen folytatott szolgálati tevékenysége, amely az államhatár rendjét sértő vagy veszélyeztető cselekmények megelőzésére, felderítésére és megszakítására irányul.” 1997. évi XXXII. tv. 4. § (1) bek. 2. pont.

2 *Határrend:* „az államhatárral kapcsolatos nemzetközi szerződésekben és jogszabályokban meghatározott jogok és kötelezettségek érvényesülése.” 1997. évi XXXII. tv. 4. § (1) bek. 8. pont.

3 *Határforgalom-ellenőrzés:* „a Határőrségnek a határforgalom számára megnyitott határátkelőhelyen vagy az ellenőrzésre kijelölt más helyen folytatott szolgálati tevékenysége, amely személyek, járművek és szállítmányok ellenőrzésére – ide nem értve a vámjogról, a vámeljárásról, valamint a vámigazgatásról szóló 1995. évi C. törvényben meghatározott vámelőőrzést –, jogszerű átléptetésére, továbbá az államhatár jogellenes átlépésének megakadályozására és a hatáskörébe tartozó más jogsértő cselekményeknek a megelőzésére, felderítésére és megszakítására irányul.” 1997. évi XXXII. tv. 4. § (1) bek. 6. pont.

A jogellenes cselekmények és a migrációs mozgás alapján igen aktív az osztrák, a román, a szlovén, az ukrán és a szlovák határszakasz. A jogsértő cselekmények közül a tiltott határátlépés és kísérlete szabálysértés, a külföldiek rendészetével kapcsolatos szabálysértés, a közokirat-hamisítás és az embercsempészés bűncselekmények domináltak.

Hazánkba a migránsok három alapvető irányból érkeztek, majd megkísérelték az államhatár engedély nélküli vagy meg nem engedett módon történő átlépését.

Az egyik migrációs irány Oroszország–Ukrajna felől húzódik hazánkon át Ausztria, Szlovákia érintésével Németország és Nyugat-Európa más országai felé. 1999-től a magyar fővárostól két útvonalra oszlik a migrációs csatorna. Az egyik útvonal közvetlenül Ausztria, míg a másik Szlovákia–Ausztria irányába húzódik.

A másik illegális csatorna Törökországon keresztül vezet a Balkánra, majd a határ menti romániai nagyvárosokon át Debrecen–Budapest felé. Budapesttől ez a migrációs irány is kettéválik, Ausztria–Németország, illetve Szlovénia–Olaszország felé.

A harmadik illegális migrációs irány Jugoszlávia felől Budapest érintésével az osztrák és a szlovén határterületen keresztül a fentiekben már említett célországok felé vezet.

A határátkelőhelyek közötti határszakaszokon alkalmazott módszerek

A magyarországi embercsempészés előiskolája a masszív szervezett bűnözésnek.⁴ Az embercsempész-bűnszervezetek⁵ tevékenységében maradéktalanul érvényesül a szervezett bűnözés egyik fontos szempontja: a lelepleződés kis kockázata és a minimális ráfordítás mellett rövid idő alatt aránylag könnyen elérhető magas profit.

Hazánkban az embercsempészés elkövetési módszerei alapvetően kétféle tevékenységi formában nyilvánulnak meg. Egyrészt jellemző a spontán, nem szervezeten történő elkövetés: az államhatár tömegközlekedési eszközökkel, taxival, magángépkoocsival, alkalmi gépjárművel való megközelítése, lehetőség szerint a járőrszolgálat megfigyelése, kikerülése, majd az államhatár gyalogos átlépése. A tiltott határátlépést ilyen módon megkísérlők leleplezésére csak az államhatár közvetlen közelében van lehetőség, szándékuk nagyobb mélységben nehezen bizonyítható.

Az alkalmi embercsempészés esetén előfordul, hogy az embercsempészek becsapják az illegális migránsokat, akiket néhány óras autózás után az ország mélyégi területén azzal hagynak magukra, hogy már Ausztriában vannak.

A másik elkövetési forma a szervezett embercsempész-tevékenységhez kapcsolódik és az illegális migráció mindenkor helyzetére, fizetőképességére épül. Az egyik leggyakrabban alkalmazott módszer, amikor a jogellenes tevékenységet már a kiinduló országból a célországig megszervezik és mindvégig illegálisan történik a határok átlépése. Másodikként kell említeni, amikor a migránsok legálisan érkeznek Magyar-

4 Vö.: Embercsempészés az INTERPOL közgyűlésén, interjú Szőke István hőr. ezredessel, Határőr 2001. december 1., 17. o.

5 Bűnszervezet: „három vagy több személyből álló, hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoport, amelynek célja öt évi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése.” Btk. 137. § 8. pont.

országára és itt – elsősorban Budapesten – szervezik meg illegális továbbjuttatásukat. További módszer a menekültügyi befogadóállomásokon, főként Debrecenben szerveződő embercsempészes.

A román állampolgárok tiltott határátlépésére jellemző, hogy nagyobb csoportokban, a határterületen való megszállás nélkül közvetlenül Romániából, illetve magyarországi szervezés esetén Budapestről indult szállításuk.

A kínaiak alapvetően két útvonalat vettek igénybe. Az egyik a Kijev–Budapest–Győr–Sopron, a másik a Belgrád–Budapest–Győr–Sopron. Hazánkba illegálisan érkeztek és minden esetben embercsempészek közreműködésével kísérelték meg a tiltott határátlépést. A Jugoszlávia–Magyarország–Ausztria útvonalon 1999-ben és 2000-ben számottevően nőtt a kínaiak illegális mozgása. A kínai állampolgároknak Jugoszláviába nem szükséges vízum, így Pekingből repülőgéppel érkeztek Belgrádba, majd hazánkon át próbálták meg a továbbjutást a célsország felé.

A hazánkban elfogott közel-keleti migránsok többsége Románián keresztül érkezett. A térség szegény országainak migránsai azzal kívánták elkerülni a visszatoloncolásukat, hogy iraki állampolgároknak vallották magukat, akik politikai üldöztesnek vannak kitéve.

A török embercsempészek kedvelt módszere, amikor a legális beutaztatás szándékával úgy szerzték be a tranzitvízumot hazánkba, hogy célszágnak Ukrajnát vagy Oroszországot jelölték meg. A vízum a Magyarországon való tartózkodáshoz és az embercsempészes Ausztria, Szlovénia irányába való előkészítéséhez szükséges.

Az embercsempész-bűnszervezetek módszergazdagsága rendkívül széles. Tevékenységüket mélyen és alaposan konspirálják, erős biztosítás mellett végzik. A kiválasztott határszakasz mindkét oldalán felderítőtevékenységet folytatnak. A megközelítési útvonalakat, pihentetőhelyeket előkészítik, ellenőrzik, a szállításra használt járműveket rendszeresen váltják, bérelt gépkocsikat használnak, esetenként hamis rendszámmal szerelik fel azokat. A szállítás során előfutók mérik fel a szállítási útvonalat és veszély esetén a szállítójárművet azonnal visszafordítják, illetve más útvonalra irányítják.

Az elkövetési magatartás az azonnali államhatár közelébe szállítástól és a gyors átvezetéstől kezdve a több napon keresztül tartó, pihentetőhelyek közbeiktatásával előkészített, fő- és tartalék útvonalakat kijelölő, előfutót vagy terepfigyelőt alkalmazó, magas színvonalú technikával ellátott kivitelezésig terjed.

A határ közeli területen rövid ideig tartózkodnak és kerülnek minden feltűnést. A végrehajtás konkrét helyszínét igyekeznek úgy kiválasztani, hogy az a határrendészeti szervek által kevésbé ellenőrzött határszakaszon legyen, az elkövetési idő pedig az éjszakai időszakra essen.

Az embercsempészek a migránsokat felkészítik, hogy lebukás esetén egyforma történeteket adjanak elő. Gondoskodnak arról, hogy még az őszinte vallomást tévők se legyenek képesek az elkövetés helyére, idejére vonatkozó értékelhető adatokat az eljáró hatóság tudomására hozni. Jellemző, hogy a migránsok nem tudják, hogy melyik országban járnak, nem látták a szállítást végző gépkocsivezetőket és nem ismerik az államhatáron való átvezetés hozzávetőleges helyét, idejét sem.

Tapasztalat, hogy az embercsempészek egyre erőteljesebben keresik a kapcsolatot a szolgálati rendszerre vonatkozó információk megismerése, a hivatalos személyek bűncselekménybe való bevonása érdekében.

A határátkelőhelyeken alkalmazott módszerek

A zöldhatáron történő embercsempészség mellett jelentős a határátkelőhelyeken elkövetett embercsempészség is. Az embercsempészség gyakori módja a migránsok nemzetközi forgalomban részt vevő gépjárművekben – autóbuszokban, kamionokban, esetenként mikrobuszokban – eredetileg is meglévő vagy e célból kialakított üregekben való elrejtése. Jellemző, hogy ilyen esetben az embercsempészek igyekeznek természetesen látszó módon álcázni a rejtékhelyet. Egyes bűnszervezetek kiterjedt személyi kapcsolataik és anyagi lehetőségeik révén a teljesen szabályos úti, vám- és fuvarokmányokkal ellátott gépjárművekbe – a rakodás helyén a később lezárandó és vámbiztosító berendezéssel ellátandó raktérbe – rejtik el a migránsokat. Ezzel a módszerrel megvalósuló embercsempészség felfedése és megakadályozása igen sok nehézségbe ütközik, hiszen az okmányok eredetiek, a vámzár és zsinórzat sértetlen, a raktér pedig összefüggően fedett. Sokszor a kamion vezetője sem tud potyautasairól.

A migránsokat gyakran virágot vagy gyümölcsöt szállító teherautóba rejtik, így játszva ki a hatóságok által alkalmazott, az élő szervezet rejtett jelenlétét jelezni képes technikai eszközöket.

Gyakori, hogy a nemzetközi forgalomban közlekedő vonatok is eszközei az embercsempészeknek. Ezeken a vonatokon előfordult, hogy a személyzet valamely tagja – kalauz, büfés – az embercsempész vagy a segítő.

Az illegális határátlépők a vasúti kocsikban fellelhető szűk, üreges helyeken, illetve terekben húzódnak meg. Az embercsempészek módszereinek változatosságát jelzi, hogy a szerelvények alá az alvázra kötözve próbálnak meg személyeket átjuttatni az államhatáron. Határainkon felfedtek olyan speciális hálót, amely a személy alvázhoz történő rögzítését szolgálta. Ez különösen a román állampolgárok kedvelt módszere.

Az embercsempészség speciális módszere a hamis, hamisított vagy fiktív úti okmányok felhasználása a célszországba juttatáshoz. Ezekben az esetekben nehezen bizonyítható az embercsempész közreműködése. Hazánkban a felfedések zöme beutazáskor történik, így a beléptetés megtagadásával az úgy lezárul, ami lehetetlenné teszi a felderítő jellegű vizsgálat lefolytatását. A leleplezett külföldinek egyébként sem áll érdekében az együttműködés a bűnüldöző szervekkel, hiszen rövid időn belül újra próbálkozhat más határátkelőhelyen.

A hamis, hamisított, személycserés úti okmányok között rendszeresen és egyre nagyobb számban fordulnak elő magyar útlevélek. A magyar útlevél – tekintettel arra, hogy szinte egész Európában vízum nélkül használható – rendkívül keresetté vált, különösen a magyarul legalább valamelyest beszélő külföldiek körében. Egy régi típusú magyar útlevél feketepiaci ára 50–100 ezer forint között mozog, az igazi üzlet azonban nem ezek ellopása, hanem hamis ígérekkel történő begyűjtése. Felderítési adatok szerint az új típusú magyar útlevél – amely korszerű lézertechnológiával készül – a feketepiacon már kapható.

Kedvelt módszer továbbá a román, albán és különböző délszláv útlevélekbe a *schengeni vízum hamisítása*. Megfigyelhető az egyre jobb minőségű hamisított úti okmányok felhasználása, a legkorszerűbb technikai eszközök, illetve a lopott eredeti bélyegző alkalmazása.

Az embercsempészás sajátos módja, amikor a szomszédos országok – elsősorban Románia – eltérő vízumpolitikája adta lehetőségeket kihasználva már az embercsempészség megkezdése előtt összegyűjtik azokat a személyeket, akik leginkább megélhetési gondok miatt, munkavállalás vagy letelepedés céljából kívánnak Nyugat-Európába jutni. A gyűjtőhely jellemzően Törökország, ahol e személyek részére a magyar külképviseleteken (Ankara, Isztambul) rövid idejű tartózkodásra jogosító vízumot szereznek be legálisan működő utazási irodákon keresztül. Ezután autóbuszokkal, ritkábban repülőgéppel Budapestre utaztatják a csoportot és ott elszállásolják őket, amíg az embercsempészek bűnszervezete hamis német, osztrák, francia vízumokat helyez el az útleveleikben. Ezt követően az utazási iroda autóbuszaival, érvényes úti okmányokkal és vízumokkal rendelkező utasok között elhelyezve kísérik meg elsősorban a magyar–osztrák viszonylatú határátkelőhelyeken átjuttatni az illegális migránsokat. Az utóbbi időben több olyan utazási irodát sikerült felderíteni, amelyek embercsempészéssel foglalkoznak.

Az embercsempészás gyakran alkalmazott módszere a személycsere. Az elkövető más nevére szóló valódi úti okmánnyal, annak változtatása nélkül kíséri meg az államhatár átlépését. Ennél a módszernél azok az útlevelek (magyar, horvát, cseh) a kedveltek, amelyekkel vízum nélkül lehet Nyugat-Európába beutazni.

A hamis, hamisított okmányok felhasználásával megkísérelt tiltott határátlépésre az embercsempész-bűnszervezetek felkészülnek és felkészítik az elkövetőket is. Igyekeznek a legmegfelelőbb határátkelőhelyet és időpontot kiválasztani. A migránsokat felkészítik arra, hogyan viselkedjenek, a feltett kérdésekre mit válaszoljanak. A származási országra utaló nyomokat – pénz, okmány, ruha és cipőemlékek, gyári jelzések stb. – eltüntetik.

Az elmúlt években felerősödött az a folyamat, hogy különböző országok úti okmányok készítésével, hivatalos kezelésével, kiállításával foglalkozó szerveinél az adott országban beállt válságok, bizonytalanságok következtében eltűnnek, elvesznek eredeti, kitöltetlen, biankó útlevelek, vízumbélyegek, vízumcímkek. Természetesen ezek az okmányok rövid időn belül megjelennek az embercsempészek körében, amelyek jelentősen megkönnyítik, sikeresebbé teszik tevékenységüket.

A hazánkban elfogott embercsempészek állampolgársági összetétele sokszínű, de legnagyobb arányban a magyar állampolgárok alkotta bűnözői csoportok a jellemzők.

Az embercsempészás elleni fellépés

Hazánkban a politikai rendszerváltással párhuzamosan változó jogrendszer megszüntette a korábbi évtizedek tiltó, korlátozó jogintézményeit, felszámolta a határőrzés műszaki-technikai eszközparkját, a tömegellenőrzés gyakorlatát, meghaladtotta a katonai erővel történő határőrizetet.

A jogszabályi alapokon nyugvó, megváltozott feladatrendszer hatékony ellátása érdekében a Határőrségnél a közelmúltban *jelentős szervezeti átalakítás történt*, amelynek során az államhatár őrzését és a határforgalom ellenőrzését végző szovjet mintájú, militáns határőrőrsök, valamint forgalomellenőrző pontok hivatásos állományú, rendészeti tevékenységet végző, első fokú hatósági jogkört gyakorló kirendeltségeké alakultak.

A határ vadászszázadok megszervezésével megváltozott az erő-összpontosítás, a manőverezőképeség minősége, a határszakaszok gyors megerősítésének, lezárásának, valamint a határterületi mélység átfogásának a helyzete.

A korábbi határőrkerületek hatósági jogkörökkel is felruházott igazgatóságokká váltak, amelyek struktúrája megfelel a rendészeti és a katonai vezetéssel szembeni igényeknek, a hatósági fórumrendszer működtetésének.

A határőrizeti rendszer a szervezetszerű erőkre-eszközökre épül, amelyet az együttműködő szervek és a lakosság segítő tevékenysége egészít ki. Az ellenőrző-szűrő rendszer személyi, tárgyi elemei a határterület teljes mélységében működnek és valószínű mozgási irányokra és időkre összpontosítva fejtik ki összehangolt tevékenységüket.

A határőrizet első lépcsőjében a határőrizeti és határforgalmi kirendeltségek fel-tartóztatják az illegális migrációt, felfedik, illetve megakadályozzák az államhatárhoz kapcsolódó jogellenes cselekményeket.

A határforgalom ellenőrzése automatizált határforgalom-ellenőrzési rendszerrel történik, ami biztosítja a vízumellenőrzést, a határfigyelőztetést, a beutazási és tartózkodási tilalom hatálya alatt állók és a körözött személyek, tárgyak felfedését.

A határ vadászszázadok mint mobil erők a mélységi csomópontok átfogásával biztosítják az első lépcsőn átjutott illegális migránsok elfogását, illetve szükség szerint kiegészítik a kirendeltségeket.

A hatáskörbe tartozó bűncselekmények operatív felderítését a bünyügyi-felderítő szervek végzik a határterületen és az ország mélységében, valamint információt szolgáltatnak a többi végrehajtó szervnek.

Az idegenrendészeti központok a vonatkozó jogszabályoknak megfelelően illeszkednek a határőrizeti rendszerbe.

Az elmúlt időszakban jelentősen fejlődött a Határőrség felkészültsége, reagálóképessége, mobilitása, megerősödött technikai felszereltsége. A terepjáró gépkocsipark teljesen kicserélődött, az új járőrhajók rendszerbe állítása megkezdődött. Folyamatban van a modern hőérzékelő, éjjellátó és mozgásérzékelő eszközök rendszeresítése is.

1989-ig a totalitásra törekvő határforgalom-ellenőrzés legfőbb, mondhatni kizárólagos követelménye a biztonság volt. Ennek megvalósítása látványosan szembeke-rült az évi százmillió fős állandósult személyforgalommal, az európai normákkal, a formálódó jogállamisággal, így elkerülhetetlenné vált az ellenőrzési rendszer felülvizsgálata.

A hazai elvárásokat és a külföldi tapasztalatokat figyelembe véve kidolgoztak egy új, az átléptetés irányára, az okmánykategóriára, az ellenőrzés mélységére vonatkozó szelektív és differenciált ellenőrzési rendszert. Az ellenőrzéssel szemben követelményként jelentkezett a törvényesség, a tömegkiszolgáló jelleg és a szükséges biztonság garantálása, amely a gyorsaságot, a kulturált, szakszerű hatósági fellépést is magában foglalja.

A határforgalom-ellenőrzés új rendszerének kialakítása során figyelembe kellett venni az illegális migrációval, az embercsempész-tevékenységgel szembeni hatékony fellépés igényét is.

1995 májusában a III. Nemzetközi határrendészeti konferencián részt vevő húsz állam küldöttsége elfogadta a határforgalom-ellenőrzés nemzetközi chartáját, mely leszögezi: „Az illegális migráció és az embercsempészet elleni küzdelem, a határrendészeti

szervek egyik legfontosabb feladata.” A charta megfogalmazza az elérendő célt is: „Európában is érvényesüljön a határok átjárhatósága anélkül, hogy a nemzetek biztonsága veszélyeztetve lenne.”

A szelektív és differenciált határforgalom-ellenőrzési rendszer megadja a jogsértő cselekmények, köztük az embercsempész-tevékenység elleni hatékony fellépés esélyét és egyéb kívánalmaknak (például indokolatlan utasvárakoztatás elkerülése) is eleget tesz. A határforgalom-ellenőrzés napi gyakorlatában az embercsempész-tevékenység elleni harc során a kialakult határforgalmi-operatív helyzetnek megfelelően formálják az államhatáron átlépő személyek, járművek, szállítmányok ellenőrzésének idejét, helyét, mélységét, differenciálnak az utaskategóriák körében, és szelektálnak az átlépés irányának megfelelően az ellenőrzés terjedelmében, mélységében.

A nemzetközi illegális migrációval, szervezett embercsempész-tevékenységgel szembeni sikeres fellépés egyik kulskérdése a *határforgalom ellenőrzésében részt vevő állomány szakmai ismeretének folyamatos bővítése, aktualizálása, magas színvonalú fenntartása, valamint a rendelkezésre álló technikai eszközök minősége, mennyisége, az alkalmazásuk rendje és módszerei.*

A korszerű határregisztrációs rendszer kiépítése mellett megkezdődött az okmányhamisítás felfedését, a rejtékhelyen megbújt személyek felderítését támogató új berendezések, eszközök beszerzése és rendszerbe állítása.

A Határőrség nyomozó hatóságai az 1997. november 1-jén hatályba lépett, a határőrizetről és a Határőrségről szóló 1997. évi XXXII. törvény rendelkezései és a büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. törvény 16. § (4) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján végzik bűnüldözési tevékenységüket.

Nyomozó hatósági jogkörük kiterjed a Btk. 218. §-a szerinti embercsempészes bűncselekmény nyomozására, felderítésére is. Az 1999. szeptember 1-jén hatályba lépett, a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról szóló 1999. évi LXXV. törvény felhatalmazta a Határőrséget titkos információgyűjtő tevékenységének elvégzéséhez minden törvényes titkosszolgálati eszköz és módszer (bírói engedélyhez kötött titkosszolgálati eszközök, fedett nyomozó, fedővállalkozás) igénybevételére.

A szervezett bűnözés elleni harc büntetőjogi megítélésének szigorodását jelezte az 1999. március 1-jén hatályba lépett *büntető törvénykönyvi módosítás*, amely jelentősen megváltoztatta az embercsempészes tényállását és bevezette a bűnszervezet tagjaként vagy megbízásából történő elkövetés minősített esetét. Ezzel párhuzamosan a büntetési tétel is jelentősen megnövekedett különösen a szervezett elkövetés vonatkozásában, a 2002 április 1-jétől hatályos újabb törvénymódosítás következtében azonban a tényállásból kikerült a szervezetszerű elkövetésre vonatkozó minősítés.⁶

Az embercsempészes büntetőjogi megítélésének szigorítása, a nyomozati és titkosszolgálati eszközök körének szélesítése, a bevezetett szervezési és adminisztratív intézkedések minőségében befolyásolták a felderítés hatékonyságát. A törvény adta lehetőségek kihasználásával, a bűnügyi-felderítő szervek átszervezésével, a hatáskörök koncentrálásával javult a bűnüldöző munka eredményessége.

6 Az embercsempészes hatályos törvényi tényállása: Btk. 218. §.

Az elmúlt évben a Határőrség nyomozó szervei több mint 1800 nyomozást rendeltek el. A nyomozások eredményességi mutatója 92,4%-os, az ismeretlen tetteses felderítési mutató 91%-os volt. 532 embercsempésszel szemben indult büntetőeljárás 9777 rendbeli embercsempészás bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja miatt.

Az embercsempészek szolgáltatásait igénybe vevő migránsok a világ minden tájáról érkeznek, így a *probléma kezelése globális méretű*. Az embercsempészás elleni fellépés, az együttműködés szempontjából elsősorban a *nemzetközi feladatok összehangolása lehet a siker záloga*. A különböző történelmi, vallási és politikai háttér, valamint a földrajzi elhelyezkedés miatt nehéz a világ valamennyi térségével együttműködni. Az 1990-es évek elejétől az érintett államok sorra kötötték a különböző kormányközi megállapodásokat. Az ilyen egyezmények létrejöttét továbbra is szorgalmazni kell, mivel ez szolgálja az Európához való tényleges csatlakozás ügyét és megteremti az egységes, összehangolt fellépés alapjait. Jellemzően azon államok határőrizeti szerveivel kiváló a kapcsolat, amelyek az illegális migráció elsődleges célországai, illetve tranzitállomásai. Szomorú tény, hogy néhány állammal – elsősorban az illegális migráció kibocsátó országaival – nem felhőtlen a kapcsolat.

Az együttműködés helyzetét vizsgálva ki kell térni a hazai fegyveres testületekkel és rendvédelmi szervekkel való kapcsolatra is. A Rendőrséggel és a Vám- és Pénzügyőrséggel az együttműködés célszerű formái, módszerei, kapcsolatrendszere kialakult, többségük bevált és jól működik.

Tényleges előrelépés volt a szervezett bűnözés, így az embercsempészás elleni tevékenység folyamatában a 2000 februárja óta működő *Nemzetközi Bűnügyi Együttműködési Központ (NEBEK) magyar irodájának létrehozása*. Ezzel immár az INTERPOL adatbázisa a rendvédelmi szervek rendelkezésére áll. A fenti szervezet jogszabályi alapját az Európai Unió bűnüldözési információs rendszere és a Nemzetközi Bűnügyi Rendőrség Szervezete keretében megvalósuló együttműködésről és információcseréről szóló 1999. évi LIV. törvény biztosítja, amely előrevetítette Magyarország és az EUROPOL között létrejött intézményes együttműködés kialakítását.⁷

Az együttműködési megállapodás alapján a NEBEK nemzeti kapcsolattartó pont az EUROPOL és Magyarország más illetékes hatóságai, köztük a Határőrség között. Az együttműködés kiterjed az operatív információk kölcsönös cseréjére, az általános helyzetértékelő jelentésekre, a nyomozási eljárásokra vonatkozó információkra, a bűnmegelőzési módszerekre, a képzési tevékenységekre, valamint a különleges szaktudás cseréjére.

Összefoglalás, következtetések

Az államhatárokon átnyúló nemzetközi szervezett bűnözés, a folyamatosan növekvő illegális migrációra épülő embercsempész-tevékenység elleni eredményes fellépés érdekében kiemelten kell kezelni:

7 A Magyar Köztársaság és az Európai Rendőrségi Hivatal között Budapesten, 2001. október 4-én aláírt együttműködési megállapodást a 2001. évi LXXXIX. törvény iktatta a magyar jogrendbe.

a) Nemzetközi szinten

Az embercsempészes radikális növekedésének megelőzése céljából elkerülhetetlen az Európán belüli bevándorlás- és menekültpolitika egységes szabályozása. Szükség van egy központi nyilvántartásra, amelynek létrehozására a legnagyobb esély az Európai Unióban adódik, mivel az amszterdami szerződést aláíró tagországok vállalták az egységes migrációs politika kidolgozását. Fő célként kell szem előtt tartani az illegális migrációval kapcsolatos áldozatok biztonságát és védelmét, megteremteni az áldozatvédelem működőképes és hatékony rendszerét. További nemzetközi erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy harmonizálják és fejlesszék az embercsempészes pönalizálását.

b) Állami szinten

A nemzetközi szabályozással összhangban szükséges az embercsempészes törvényi tényállásának korszerűbb, nagyobb visszatartó hatást kiváltó jogi megfogalmazása. A jogi szabályozásban törekedni kell az illegális migrációhoz kapcsolódó jogsértő cselekmények összefoglalására és ezen keresztül differenciált elbírálásukra (például nőkereskedelem, gyermekkereskedelem). Az úti okmány tekintetében elkövetett közokirat-hamisítás bűncselekmény törvényi tényállását – tekintettel nagymértékű elszaporodottságára – a Btk. 274. §-án belül indokolt lenne minősített esetként kodifikálni. Különösen fontos a különböző nyomozó szervek közötti gyors információcsere lehetőségének kialakítása és azok hatékony védelme.

c) A Határőrség vonatkozásában

A határőrségi erők és eszközök zömét a leendő külső határokon kell alkalmazni. A határőrizeti kirendeltségek határőrizeti rendszerét ezeken a határszakaszokon a befelé irányuló jogellenes cselekmények megelőzésére, felfedezésére, megszakítására kell megszervezni és működtetni. A feladatok hatékonyabb végrehajtása érdekében, elkerülhetetlen a meglévő technikai eszközök továbbfejlesztése, illetve a technikai ellátottság javítása, így a járőrgépkocsik felszerelése modern fedélzeti komputerekkel, amelyek megfelelő és gyors összeköttetést biztosítanak a különféle ellenőrzési adatbázisokhoz. Szükséges az éjjellátó, hő- és infrafelderítő eszközök rendszerbe állításának a felgyorsítása is. A határforgalom-ellenőrzési tevékenységben az okmányhamisítások felfedését segítő mintákra, gyűjteményekre, esetleírásokra, illetve az élő szervezet rejtett jelenlétét jelezni alkalmas további eszközökre van igény. Az embercsempészes elleni új szemléletű bűnüldözési koncepciónak az embercsempész-bűnszervezetek sajátos személyi kapcsolattrendszereit kell célba venniük, és nem elsősorban a cselekményre orientált bűnüldözési koncepciót folytatniuk. A modern infrastruktúrát használó konspiratív bűnözési forma ellen csak a törvényi lehetőségek hatékonyabb kihasználása, a felderítőmunka, az operatív és titkosszolgálati módszerek, eszközök teljes körű alkalmazása hozhat megfelelő eredményt. Az embercsempészes elleni küzdelemben még hatékonyabbá kell tenni az összegyűjtött információkon alapuló elemző-értékelő munkát az erők és eszközök eredményesebb alkalmazása érdekében. Végül kiemelt feladat a Határőrség személyi állományának az embercsempészes elleni sikeres küzdelemre való felkészítése, az embercsempészes jellemzőinek feltárása, feldolgozása és oktatása.

Az államhatárhoz kapcsolódó főbb jogellenes cselekmények

viszonylatonkénti alakulása; $\frac{2000}{2001}^*$

Minősítés	Ukrán	Román	Jugoszláv	Horvát	Szlovén	Osztrák	Szlovák	Összesen
Tiltott határátlépés szabálysértés	$\frac{1122}{1453}$	$\frac{1165}{1429}$	$\frac{939}{665}$	$\frac{170}{67}$	$\frac{202}{921}$	$\frac{1120}{1986}$	$\frac{193}{834}$	$\frac{4911}{7355}$
Tiltott határátlépés kísérlete szabálysértés	$\frac{5}{3}$	$\frac{46}{24}$	$\frac{89}{12}$	$\frac{427}{276}$	$\frac{3637}{1551}$	$\frac{5708}{2482}$	$\frac{359}{622}$	$\frac{10271}{4970}$
Embercsempészés	$\frac{32}{91}$	$\frac{26}{31}$	$\frac{27}{32}$	$\frac{9}{4}$	$\frac{57}{68}$	$\frac{267}{197}$	$\frac{61}{91}$	$\frac{479}{514}$
Határsértő-segítő	–	$\frac{3}{7}$	$\frac{22}{-}$	$\frac{1}{1}$	$\frac{4}{3}$	$\frac{40}{18}$	–	$\frac{70}{29}$
Jogellenes belföldi tartózkodás bűncselekmény	$\frac{13}{13}$	$\frac{181}{155}$	$\frac{31}{25}$	$\frac{10}{6}$	$\frac{23}{36}$	$\frac{142}{86}$	$\frac{15}{13}$	$\frac{415}{334}$
Közkirát-hamisítás bűncselekmény	$\frac{67}{59}$	$\frac{284}{244}$	$\frac{339}{370}$	$\frac{38}{41}$	$\frac{89}{29}$	$\frac{1012}{1138}$	$\frac{92}{59}$	$\frac{1921}{1940}$
Külföldiek rendszetével kapcsolatos szabálysértés	$\frac{124}{216}$	$\frac{1909}{2089}$	$\frac{90}{26}$	$\frac{22}{37}$	$\frac{5}{2}$	$\frac{103}{80}$	$\frac{394}{216}$	$\frac{2647}{2666}$
Összesen	$\frac{1363}{1835}$	$\frac{3614}{3979}$	$\frac{1537}{1130}$	$\frac{677}{432}$	$\frac{4017}{2610}$	$\frac{8392}{5987}$	$\frac{1114}{1835}$	$\frac{20714}{17808}$

* 2000. év adatai a számlálóban
2001. év adatai a nevezőben

Horpácsi Ferenc

Határvadászszázadok az európai uniós csatlakozás küszöbén*

Az Európai Unóhoz csatlakozás és a schengeni egyezmény előírásai rendkívül magas követelményeket támasztanak a Határőrséggel szemben. A szerző e követelmények tükrében tekinti át a Határőrség fejlődését, szervezetében, felszereltségében, felkészítésében és feladatrendszerében történt változásokat, különös tekintettel a határvadászszázadok szerepének alakulására, a hivatásos és szerződéses állományú szervezetekre történő átállásra és az ország teljes területét átfogó idegenrendészeti szűrő-ellenőrző rendszer kiépítésére.

Az elmúlt években számos tanulmány, szakdolgozat, diplomamunka, sőt doktori értekezés is foglalkozott a Határőrség átalakításával, a hivatásos és szerződéses állományú határőrízetre történő átállással. A folyamatos szervezeti módosítások során alakult, változott az állománytábla, módosultak a feladatok; van azonban egy olyan szervezeti elem, melynek kialakítása, működése szinte hihetetlen változásokon ment keresztül történetének alig több, mint tíz esztendeje alatt: ezek a határvadászszázadok¹. Ezek a viszonylag rövid múltra visszatekintő kötelékek olyan gyorsan fejlődtek, a katonai szervezeteket megszégyenítő ütemben fegyverkeztek, majd váltottak ismét a rendészeti feladatkör irányába, hogy az a kívülállók számára szinte követhetetlen. A fejlődésük folyamatos volt, rendeltetésüknek megfelelően maradéktalanul ellátták mindazokat a feladatokat, melyeket kitűztek eléjük.

Napjaink egyik meghatározó törekvése, az Európai Unióhoz való csatlakozás szempontjából kiemelt feladatot jelent a Magyar Köztársaság államhatárainak őrzése. A közösségbe történő felvétel meghatározó feltétele a schengeni² egyezményben rögzített határ-ellenőrzési rendszer megvalósítása, illetve a hozzá kapcsolódó mélyégi ellenőrzőháló kialakítása. Mindkettő eredményes működéséhez nélkülözhetetlen a határvadászok tevékenysége.

* Az MHTT 2002. évi pályázatán díjat nyert tanulmány.

1 Történeti szempontból nem tekinthetjük azonosnak a korábbi honvéd határvadász-kötelékeket a jelenlegi határvadászokkal.

2 Az Európai Unió tagállamai által kötött, 1995. március 26-án hatályba lépett Schengeni Végrehajtási Egyezmény alapján egységes, közös alapelvek szerint történik az egyezményhez tartozó tagállamok külső határainak ellenőrzése és őrzése.

Jelen tanulmánnyal célom a határőr-csapaterő történetének rövid áttekintése az 1980-as évek végétől napjainkig, s és azoknak a főbb feladatoknak a felvázolása, amelyek a határvadászok előtt állnak a következő időszakban. Jelen dolgozatban nem foglalkozom részletesebben a veszélyhelyzeti, illetve szükségállapot feladatokkal, azok önálló tanulmány tárgyát képezik. A hangsúlyt a rendészeti feladatkör főbb elemeire, illetve a katonai védelmi tevékenység változásaira helyezem.

A sorállománytól a hivatásos szervezetig

Az 1980-as évek közepére a jelentősen átalakuló magyar politika hatására gyökeresen megváltoztak a Határőrséggel szemben támasztott követelmények. Az ugrásszerűen növekvő határforgalom hatására óriási nyomás nehezedett a határátkelőhelyekre. Ebből a helyzetből csak magasan felkészült, a szolgálati feladatait kifogástalanul ellátni képes állománnyal lehetett kiutat találni úgy, hogy a sorállomány helyét hivatásos vagy szerződéses, a határforgalom ellenőrzésének minden emberi és technikai feltételét ismerő, követelményeit maradéktalanul teljesíteni képes határőrök vegyék át.

A határátkelőhelyek közötti határszakaszok őrzetének körülményei is jelentősen változtak, ezért a romló technikai feltételek és a magasabb követelmények miatt szintén szükségessé vált a sorozott határőrök professzionális, az európai normáknak megfelelő felkészültségű állományra váltása.

A Határőrség szervezeti átalakítása tehát már 1988-ban kezdetét vette, a tervezett 4–5 éves ciklus helyett azonban lényegesen tovább tartott az áttérés a teljes hivatásos és szerződéses állományra.

Az első lépés a határátkelőhelyeken, forgalom-ellenőrző pontokon szolgálatot teljesítő sorállomány kiváltása volt: helyüket hivatásos útlevélezők vették át. Ezzel párhuzamosan zajlott a határőrőrsök átalakítása, a hivatásos járőrök felvétele, felkészítése, szolgálatba állítása. Elsőként a nyugati határszakaszon került sor a váltásra, s a szervezetet is érintő átalakulást a rendészeti feladatkört jobban tükröző megnevezések is követték: a korábbi őrsők határőrizeti kirendeltségekké³ alakultak, a határátkelőhelyek irányítását határforgalmi kirendeltségek⁴ végezték. A jelentős létszámot érintő váltás természetesen nem történhetett egyik napról a másikra, azonban egyenletesen, alapvetően zökkenőmentesen zajlott, s történik ez napjainkban is, hiszen az állománytábla szerinti feltöltés még most is folyik.

A Határőrség egykori középszintű (mai meghatározás szerint területi jogállású) szerveinél, a kerületeknél szintén jelentős létszámú sorállomány teljesített szolgálatot. A különböző műszaki, technikai, építő, vegyivédelmi, őr-, karhatalmi századok és szakaszok folyamatos leépítésével, s a szervezet átalakításával létrejöttek a módosult feladatrendszerükkel, munkamódszereikkel az új rendészeti szemléletet tükröző határőr igazgatóságok.

3 A korábbi őrsők szervezetének átalakításához kapcsolva jelentősen megváltozott a működési (illetékes-ségi) terület, valamint az őrzött határszakasz hossza.

4 Egy határforgalmi kirendeltség alárendeltségébe egy vagy több határátkelőhely (korábbi forgalom-ellenőrző pont) is tartozhat.

A sorállomány tervezett kivonását először egy, a világpolitikát mind a mai napig befolyásoló esemény törte meg: 1990-ben Irak megszállta Kuvaitot, s az ezt követően kirobbanó Öböl-háború 1991 januárjában új feladat elé állította a még meglévő határőr-csapatereit. A terrorveszély miatt számos fontos objektum őrzését és védelmét kellett megerősíteni, erre azonban a rendőrség erői nem voltak elegendőek, ezért a határőrség szakaszkötelékbe szervezett erőket vezényelt a veszélyeztetett objektumok őrzését ellátó szervezetekhez⁵.

Az Öböl-háború befejezése előtt újabb váratlan esemény következett be, amely gyökeresen megváltoztatta a hivatásos szervezetre áttérés folyamatát: az egyre szélesedő jugoszláviai válság 1991 júniusában háborúba torkollott. A közvetlen szomszédunknál zajló háború számos cselekménye érintette a Magyar Köztársaságot, ezért kormányhatározat született olyan kötelek létrehozásáról, amelyek alkalmasak az államhatár azonnali lezárására⁶. A feladat sürgőssége miatt 1991 novemberében sorozott állománnyal a nagykanizsai, a pécsi, valamint a kiskunhalasi határőr, igazgató-ságok 2–2 határőr, akciószázadot állítottak fel.

A századok összevonásukat követően azonnal alkalmazásra kerültek a háború által érintett, leginkább veszélyeztetett határszakaszokon. A fejlesztés sajátos irányt vett: a korábbi rendészeti feladatkör háttérbe szorult, s megkezdődött a századok katonai, védelmi felkészítése, felszerelése. A Magyar Honvédség kiképzett személyi állományt és speciális fegyverzeti-technikai eszközöket bocsátott a Határőrség rendelkezésére. Az akciószázadokat páncélozott szállító harcjárművekkel, páncéltörő eszközökkel szerelték fel. Számukat folyamatosan növelték: a határőr-igazgatóságok alárendeltségében végül a tervezett 26-ból 24 határvadászszázadot hoztak létre. Védelmi alkalmazásukra a Magyar Honvédség erőivel azonos módon került volna sor, gyakorlatilag a gépesített (gépkocsizó) lövészköteleknek megfelelő elvek szerint⁷.

A délszláv háború hazánkat érintő második nagy hulláma során, 1995-ben az akkor első alkalommal megalakított Viszonylati Parancsnokság alárendeltségében már zászlóaljkötelékbe szervezve, katonai jellegű fegyverzettel és technikával látták el feladataikat a határvadászszázadok. E különleges feladat kezdetén kimondottan a katonai védelmi alkalmazásra készültek, csak a kialakult helyzet hatására módosították tevékenységüket, megalapozva a ma is létező rendészeti célú határbiztosítást⁸. Létrejött egy olyan, a konfliktushelyzet kezelésére alkalmas speciális szervezet, amelynek tevékenységi köre magában foglalja a határőrzést és katonai védelem harcrendi elemeinek, feladatainak kombinációját, így alkalmas az adott határszakasz gyors lezárására és

5 A Rendőri Ezred, illetve a Köztársasági Őrezred állományával együtt, a rendőrség alárendeltségében láttak el szolgálatot.

6 Az MK kormányának 3065/1991. számú határozata tartalmazta azt is, hogy ezen köteleknek az államhatár lezárásán túl alkalmasnak kell lenniük békeidőben határrendészeti tevékenységre, de akár határvédelmi feladatokra is.

7 A Határőrség 1995-ben kiadott Harcscsabályzata egyes fejezeteiben szó szerinti másolata a Magyar Honvédség harcscsabályzatainak, eltérés csak a rendészeti feladatokra vonatkozó részekben tapasztalható, ahol a korábban már végrehajtott feladatokra alakítottak ki egységes elgondolást.

8 A BARANYAVÁR–95 néven végrehajtott feladat során az ország fegyveres védelmének tervében meghatározott védelmi feladatok végrehajtására készültek, ezt a tervet gyakorolták be, majd módosították folyamatosan.

védelmére, s célja az államhatár közelében kialakult fegyveres cselekmények kezelése, korlátozása és megszüntetése.

A válság rendezése és a túloldali helyzet konszolidációja után a határvadász-kötelékek felfegyverzése még folytatódott, ennek keretében újabb páncélozott szállító harcjárművek⁹ beszerzésére került sor, illetve folytatták a sorozott állományú határvadász-kötelékek katonai védelmi felkészítését is.

Az illegális migráció fokozódó nyomásának hatására a csapaterőt egyre inkább bevonták a határőrizeti és határforgalmi feladatok végrehajtásába, a prioritást ismét a rendészeti feladatok kapták. A védelmi jellegű felkészítés háttérbe került, az Európai Unióhoz való csatlakozás szándéka újra a rendészeti szervvé alakítás irányába fordította a szervezeti módosításokat. A katonai feladatokhoz rendszeresített fegyverzeti és technikai eszközöket kivonták, elkészült a sorállomány kivonásának ütemterve. A hadkötelezettség alapján szolgálatot teljesítő állomány teljes kivonására végül 1998. május 1-jei hatállyal került sor.

Hivatásos szervezettel a schengeni követelmények teljesítéséért

A sorállomány távozását követően teljes egészében új alapokra került a határvadász-kötelékek szervezete. A határőr-igazgatóságok alárendeltségében 14 század maradt, hivatásos és szerződéses állománnyal. Az egyes századok szervezete, a századokon belül a szakaszok száma, illetve diszlokációja már a várható uniós külső és belső határok lehetséges elrendezését is figyelembe véve alakult ki. Az egyes századokon belül 2–5 szakasz működött, ezek egy része kihelyezett kötelékként a kirendeltségek hiányzó állományának pótlására határőrizeti és határforgalom-ellenőrzési feladatokat látott el.

A Határőrség technikai fejlesztésének iránya is gyökeresen megváltozott. A különböző uniós támogatási lehetőségek igénybevételevel olyan eszközök kerültek rendszerbe, amelyek alkalmasak lehetnek ugyan bizonyos katonai védelmi feladatok támogatására, valójában azonban a legfőbb célt, az illegális migráció elleni harcot segítik¹⁰. A rendszeresített eszközök a határrendészeti, bűnügyi felderítési feladatok hatékonyabb működtetését szolgálták. A határvadászok alkalmazása egyértelműen rendészeti jelleget öltött, szolgálati feladataikat erre a tevékenységi körre összpontosították.

Az ország fegyveres védelmének korábbi tervében rögzített katonai feladatokat olyan típusú tevékenységre módosították, amelyekre a megváltozott szervezettel, fegyverzettel és felkészítéssel a határvadászok inkább alkalmasak. A Határőrség Harcshabályzatának védelemmel kapcsolatos feladatai végrehajthatatlanná váltak, a konfliktuskezelési, határbiztosítási teendők azonban a védelemhez kapcsolódó bármely időszakban teljesíthetőek. Ennek megfelelően kezdődött meg a tervek mó-

9 A fejlesztés keretében az orosz államadósság terhére 68 darab BTR–80 típusú harcjármű beszerzésére és igazgatóságok közötti elosztására került sor. Ezt követően a PSZH-kat kivonták, helyettük tervezték a BTR-ek alkalmazását. Ezek a járművek a mai napig a Határőrségnél találhatók, azonban sem alkalmazásukra, sem az állomány felkészítésére nem került sor.

10 A megpályázott Coop- és Phare-támogatásokkal csak olyan eszközök beszerzésére volt lehetőség, amelyek a rendészeti feladatokat támogatják, katonai eszközök beszerzését gyakorlatilag a rendszer lehetetlenné tette.

dosítása¹¹. A korábbi években bevált gyakorlat szerint a külső fegyveres csoportok Magyarország területére történő váratlan betörése esetén azonnal végrehajtandó feladatok zöme továbbra is a határőrségi erőkre hárul¹². A rendészeti célú határbiztosítás feladatait sikeresen hajtotta végre a Határőrség 1999-ben, a NATO koszovói háborúja idején¹³.

A módosított tervek alapján a rendkívüli állapot kihirdetését követően a Magyar Honvédséggel közösen végrehajtandó katonai védelmi feladatok az alábbi főbb tevékenységek köré csoportosulhatnak:

- felderítés, információszolgáltatás,
- személyek, csoportok, kiemelt objektumok őrzete és védelme,
- felderítő-, diverziós- és terrorcsoportok elleni tevékenység,
- veszélyeztetett határszakaszok lezárása,
- területbiztosítás, -ellenőrzés,
- közreműködés az MH védelmi feladatainak előkészítésében,
- mozgásbiztosítás, forgalomszabályozás,
- katonai rendészeti tevékenység.

A teljesség igénye nélkül felsorolt feladatkörök mindegyike olyan tevékenységeket takar, amelyekre a határőrerők békeidőszakban is felkészítést kapnak, tehát megoldásuk nem igényel speciális előkészületet, fegyverzeti és technikai eszközeik is inkább ezekre teszik őket alkalmassá. Végrehajtásukra sor kerülhet önállóan (a Határőrség valamely állandó vagy ideiglenes jelleggel létrehozott vezető szervének alárendeltségében), illetve átalárendelést követően, részben a Magyar Honvédség kötelékében. A Határőrségnek a válság-, konfliktushelyzet által veszélyeztetett területen kívül is megnövekedett mennyiségű feladattal kell számolnia. Ez a struktúra gyakorlatilag nem változott a hivatásos (szerződéses) szervezetre átállás óta, és nem befolyásolja a későbbiekben bemutatandó szervezeti módosítás sem.

A térség biztonsági helyzetének alakulása és a Magyar Köztársaság nemzetközi törekvéseinek iránya azonban nem a katonai feladatkör irányába tolja a Határőrséget. Sokkal inkább az Európai Unió elvárásainak megfelelő rendészeti szervezet iránt fogalmazódik meg az igény, s ennek meghatározó része a gyorsan, rugalmasan és főként hatékonyan alkalmazható csapaterő.

A bevetési rendszer létrehozása és tevékenysége

A határvédelezzszzázadok rendészeti tevékenysége kapcsán korábban említettem, hogy a erőik jelentős részét a hiánypótlás kötötte le: sok esetben a feltöltöttség tekintetében gyengébben álló, illetve túlterhelt kirendeltségek megerősítésére, kiegészítésére kell(ett) alkalmazni őket. A létszám gondok megoldása azonban nem tette lehetővé kiváltásukat, bármennyire is szeretnék volna a csapaterőt más elvek szerint bevonni a

11 Sajnálatos, de tény, hogy a Harczzszzabályzat módosítása a mai napig nem történt meg, s a védelmi tervek korrekciója is részleges.

12 Ld. az 1949. évi XX. törvény 19/E §-át.

13 A BÁCCKA–99 nevű feladat során a Határőrség erői ismét Viszonylati Parancsnokság alárendeltségében hajtottak végre határbiztosítási feladatokat.

napi feladatokba¹⁴. Ez a kényszerhelyzet azt eredményezte, hogy nem minden igazgatóság rendelkezett gyorsan alkalmazható tartalék erővel a váratlan feladatok megoldására, tehát szükségessé vált olyan szervezeti elem létrehozása, amely bárhol, rugalmasan, gyorsan bevethető. A megoldás első lépcsője az akciószolgálat létrehozása volt, amely a Határőrség Országos Parancsnokság Rendszeti Főigazgatóságán központi erőként alkalmasnak bizonyult a rendkívül összetett feladatra, s mellette még a korrupció elleni küzdelem egyik legfőbb elemévé is vált. Sikere nyomán a határőrigazgatóságokon is létrejöttek az akcióalosztályok, amelyek akár az akciószolgálattal közösen, akár önállóan is képesek voltak váratlan feladatok végrehajtására, illetve egyre inkább önállóan tervezett ellenőrzések (akciók) végrehajtására¹⁵.

A kezdetben egyes igazgatóságokon kísérleti jelleggel létrehozott alosztályok is megjelentek. Egyre szélesebb együttműködést alakítottak ki a társszervekkel. Közös feladataik sikere bizonyította szükségességüket. Tevékenységük során sikeres együttműködés alakult ki a határvasdász-kötélékek és akciószervezetek között.

Az Európai Unió egyik leglényegesebb alapelve az unión belüli szabad mozgás biztosítása, amelynek ugyanakkor együtt kell járnia a biztonság fenntartásával. Magyarország, mint leendő tagállamnak, kötelessége olyan kompenzációs intézkedéseket bevezetése, amelyek képesek ellensúlyozni a belső határokon megszűnő ellenőrzésből adódó biztonsági deficitet, különös tekintettel az illegális migráció és az ahhoz kapcsolódó más jogsértő cselekmények elleni hatékony fellépés biztosítására.

A bevetési rendszer eredményességének meghatározó feltétele a biztonsági ellenőrzésekért felelős rendészeti szervek tevékenységének összehangolása, az ország teljes területét átfogó idegenrendészeti szűrő-ellenőrző rendszer kiépítése¹⁶. A rendszert hálószerűen kell kialakítani úgy, hogy a zaklatásmentes, szabad mozgás biztosítása mellett lehetővé tegye a jogsértő személyek felfedését és elfogását. Mindez a meglévő szervezeti alapra és tevékenységre építve létrehozható, eredményességét azonban számottevően növelheti, hogy bár a résztvevő szervek önállóan eddig is mindent megtettek saját hatáskörükön belül, az együttműködés által megvalósítható a gyors, minden területet felölelő reagálás is. Minden szerv a már meglévő és alkalmazott, a hatáskörébe tartozó ellenőrzéseket és intézkedéseket hajtja végre, de hogy ezt mikor és hogyan tegye, azt a koordinációs szervek határozzák meg, térben és időben összehangolt rendszer létrehozásával. A résztvevők végrehajthatnak önálló feladatokat, igazodva a többiek szintén önálló tevékenységéhez, de gyakorta sor kerül közös akciókra is. A rendszer kiépítésében és működtetésében országos hatáskörű szervek vesznek részt¹⁷.

14 Szétaprózva nyilvánvalóan kevésbé hatékonyan alkalmazható a kötelék, mint összehangolt, ütőképes erőként. Felmerült, hogy a kihelyezett erőket beépítik a kirendeltségek szervezetébe, ezzel azonban a századok létszámbélyát hozták volna létre, megoldatlanul hagyva az alapproblémát.

15 Ellenőrzéseiket már nemcsak közvetlenül az államhatár mentén, hanem az igazgatóságok illetékeségi területének mélységében is végezték, szinte előrevetítve későbbi feladataikat.

16 A 2013/2001. (I. 17.) Kormányhatározat 11. a) pontja határozza meg feladatul a kompenzációs intézkedések bevezetését, erre építve a 17/2001. (BK 7.) BM utasítás 3. és 12. pontja előírja a komplex mélységi mobil ellenőrzés kialakítását és az ehhez kapcsolódó feladatok végrehajtását. Ennek leginkább az illegális migrációt ellenőrző háló létrehozásával és működtetésével lehet megfelelni.

17 Résztvevők: Határőrség, Rendőrség, Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal, Vám- és Pénzügyőrség, valamint az Országos Munkabiztonsági és Munkaügy Főfelügyelőség.

A szűrő-ellenőrző rendszerben végrehajtott tevékenység minden bizonnyal a jövő határőrségének meghatározó feladata lesz. Abból, hogy a már meglévő alapokra épít, következik, hogy azon szervezeti elemek további átalakítását hozza, amelyek működésében eddig is jelentkeztek hasonló elemek, mint amelyekre itt szükség van: a Határőrség Országos Parancsnokság Rendészeti Főigazgatóságán akciószolgálatából közben kialakított Akcióosztály, a határőr igazgatóságok Akcióosztályai, illetve a határvédelezeszázadok korszerűsítésével mindez megvalósítható.

A Határőrség vezetői értekezlete 2001. szeptember 11-én döntött az ország egész területén alkalmazható és a mélységi ellenőrzés végrehajtására képes mobil bevetési szervezetek végrehajtásáról. Ennek értelmében 2001. október 1-jei hatállyal létrejött a Bevetési Főosztály¹⁸, amely a saját belső működési rendjének kidolgozásán túl megkezdte a területi szervek felállításának kidolgozását, illetve felkészült azok szakirányítására¹⁹.

A területi szinten jelentkező feladatok ellátására minden igazgatóságon a határvédelezeszázadok és az akcióosztályok szervezetére építve létre kellett hozni a bevetési osztályokat. Az akcióosztályok esetében ez alapvetően a létszám bővítését, a határvédelezeszázadoknál azonban a szervezet átalakítását is jelentette. A 2002 márciusában létrehozott bevetési osztályokon belül a korábban eltérő szervezetű határvédelezeszázadok egységesítése megtörtént, sőt számuk bővült a Budapesti Határőr-igazgatóság alárendeltségében tevékenykedő Idegenrendészeti Szolgálat átalakításával. A századok diszlokációjának módosításával könnyebbé vált az egységes elgondolás alapján történő önálló alkalmazás, tervezhetőbbé váltak a feladatok²⁰.

A bevetési osztályok határvédelezeszázadainak fő feladatai tehát új, minőségileg magasabb kategóriába kerültek. Eredményes végrehajtásukkal megvalósítható az a szűrő-ellenőrző rendszer, amely nélkülözhetetlen eleme, feltétele az unió és a schengeni előírások teljesítésének.

A normál helyzetben végrehajtható legfontosabb feladatkörök a következők:

- határőr-igazgatóságok illetékességi területén, illetve külön terv alapján az ország mélységében is bűnügyi, idegenrendészeti, határőrizeti, határforgalom-ellenőrzési feladatok végrehajtása;
- a határőr-igazgatóság illetékességi területén, illetve az ország mélységében közös bevetések végrehajtása a külső és belső együttműködő erőkkel;
- közreműködés a közrendvédelmi, közbiztonsági feladatok végrehajtásában (együttműködési megállapodás alapján);
- az igazgatósági, illetve megállapodás alapján más bűnüldöző szervek feladatainak segítése, támogatása, biztosítása;

18 Az Akcióosztály szervezeti, technikai és alkalmazási feltételeinek jelentős bővítésével hozták létre az új elemet, amely az unió és schengeni normáknak megfelelő, mobil, különleges feladatok végrehajtására is képes szervezetté képes válni.

19 Jelentés az igazgatósági Bevetési Osztály feladatrendszeréről, szervezetéről és a kialakítás ütemezéséről, Határőrség Országos Parancsnokság, 2002. január 09.

20 A határvédelezeszázadok helyzete természetesen árnyaltabb, hiszen az átalakítást kimondó parancs nem oldhatja meg a létszámihiányt, nem alakíthat ki egyik napról a másikra ideális elhelyezési és egyéb feltételeket, megteremti azonban a nélkülözhetetlen alapokat.

- a migrációs helyzetben bekövetkezett változásokra történő gyors reagálás, beavatkozás;
- önállóan és a határőr-igazgatóság szakirányító szerveivel közösen ellenőrzések végrehajtása;
- a rendszeresített speciális műszaki, technikai, informatikai, híradó eszközök működtetése;
- saját határőr-igazgatóságuk határőrizeti és határforgalmi kirendeltségeinek megerősítése;
- szükség esetén más határőr-igazgatóságok megerősítése, egyes feladataik, tevékenységük támogatása;
- szállítási, őrzési, biztosítási és objektumvédelmi feladatok végrehajtása.

Normál helyzettől eltérő körülmények között a korábban már említett feladatok (veszélyhelyzeti, katasztrófavédelmi tevékenység, konfliktus- és válsághelyzetek kezelése, rendészeti célú határbiztosítás, menekültügyi veszély, szükség- és rendkívüli állapot idején teendő intézkedések végrehajtása) továbbra is a határvadász-kötelékek, mint csapaterő teendői maradtak. Ilyen esetben a feladatok tervezésébe és irányításába bekapcsolódnak a korábbi szakirányító határőrizeti osztályok is.

A határvadászszázadok szervezeti felépítése egységessé vált, 5 szakaszos felépítésűek (a várható uniós külső határokon eszerint folyik a feltöltés, a leendő belső határokon pedig a betöltött státuszok figyelembevételével később alakul a ki a teljes létszám). A századok irányítására szilárd vezetést, a fegyverzeti, technikai, informatikai eszközök üzemeltetésére, hibák felismerésére, kisebb javítások végrehajtására biztosítócsoporthoz hoztak létre. A biztosítócsoporthoz százada kiszolgálásán túl képes a bevetési osztály egészével kapcsolatos feladatok végrehajtására is.

A bevetési szervek már most számos különleges technikai eszközzel, felszereléssel rendelkeznek²¹, azok alkalmazása, hatékony működtetése új alapokra helyezett felkészítési, továbbképzési rendszert igényel, melynek kidolgozása jelenleg is folyik.

A határvadászszázadok állományába csak megfelelő bevetési és intézkedési gyakorlat megszerzésével, az emelt szintű fizikai és pszichikai követelmények teljesítésével kerülhetnek a határőrök. Mindezt figyelembe véve a századok teljes feltöltése várhatóan ütemezve 2005. december 31-ig valósul meg²².

Az Európai Unióhoz csatlakozás és a schengeni határellenőrzés követelményei rendkívül magas mércét állítottak a Határőrség egésze elé. A vázolt átalakítási folyamat mutatja, hogy az eltelt 12–15 év alatt szervezeti módosításokkal, folyamatos korszerűsítéssel a korábban erősen katonai struktúrából sikerült hatékonyan és eredményesen működő rendészeti szervet kiépíteni. A határvadászok kezdettől meghatározó elemei voltak a szervezetnek. Létrehozásuk óta jelen voltak a Határőrség életének minden lényeges pontján, s becsülettel kivették részüket a feladatokból. Jelenlegi helyzetük, fejlesztésük várható iránya azt mutatja, hogy a követelmények tovább nőttek, s nem képzelhető el nélkülük a jövő Határőrsége sem.

21 Hőkamerás felderítő járművek, mobil vezetési és ellenőrző központok, kézi hőkamerák, számítástechnikai, optikai és egyéb, nagy értékű eszközök egész sora került a bevetési szervek készletébe, főként uniós támogatásnak köszönhetően.

22 A csatlakozás remélt 2004-es időpontjára 80–90%-os feltöltöttséggel számolhatunk.

Kozma Gábor

A NATO tudományos programjai és szervezetei

A NATO a stabilitás és a béke megőrzése érdekében katonai és politikai törekvésein túl egy harmadik területen is tesz erőfeszítéseket. Ez a terület a tudományos és a technológiai kutatásokat, fejlesztéseket, illetve a környezetvédelmet foglalja magában. Az erőfeszítések összehangolása érdekében a szervezet politikai és katonai struktúrájában is fellelhetők azok az elemek, melyek a NATO tudomány- és technológiapolitikai irányelveinek kidolgozását és érvényre juttatását hivatottak szolgálni. A szerző cikkének első részében a polgári kutatással és fejlesztéssel foglalkozó szervezeteket és az általuk irányított programokat mutatja be, második részében pedig a NATO védelmi kutatásokat koordináló szervezetéről ad tájékoztatást.

A NATO tudományos programot (NATO Science Programme) a Hármak Bizottságának a nem katonai együttműködésre vonatkozó ajánlásai alapján 1958-ban a NATO Tudományos Bizottság (NATO Science Committee, SCOM) létrehozásával indították el. A „Három bölcs ember” bizottsága – melynek tagjai Lange norvég, Martino olasz és Pearson kanadai külügyminiszterek voltak – által elkészített jelentés rámutatott arra, hogy a tudomány és technológia területén végbemenő fejlődés meghatározó szerepet játszhat az országok biztonságának szavatolásában, ezért erre a területre különösen nagy figyelmet kell fordítani.

A NATO Tudományos Bizottság teljes körű felügyeletet gyakorol a NATO tudományos programja felett. A bizottság, melyben valamennyi tagország képviselteti magát, rendes körülmények között évente három alkalommal ülésezik. Ezen ülések egyike az Euró-atlanti Partnerségi Tanács (Euro-Atlantic Partner-

ship Council, EAPC) tagországai képviselőinek bevonásával kerül levezetésre.

A Tudományos Bizottság különböző támogatási formákhoz kapcsolódó pályázatok kiírásával és elbírálásával kapcsolatos munkáját tanácsadó testületek segítik, melyeknek tagjait a bizottság választja ki a nemzetközi tudományos élet résztvevői közül. A testületek tagjai a bizottság tevékenységét szakértelmükkel támogatják. A nemzetközi tudományos közélet ily módon történő közvetlen bevonása a bizottság munkájába nagy szerepet játszik a program színvonalas tudományos minőségének kialakításában és fenntartásában.

A Tudományos Bizottság döntéseit a NATO Tudományos és Környezetvédelmi Főosztály (NATO Scientific and Environmental Affairs Division) juttatja érvényre. Ugyanez a szervezet irányítja a bizottság által létrehozott albizottságok és tanácsadó testületek tevékenységét, kidolgozza a NATO-tagországok, a NATO-partneror-

szágok és a mediterrán párbeszéd országainak kutatói közötti tudományos és technológiai együttműködés fejlesztésének lehetséges módszereit, ezzel is támogatva ezen országok tudományos és technológiai képességeinek fejlődését. A főosztály felügyeli a Modern Társadalmi Kihívások Bizottsága (NATO Committee on Challenges of Modern Society, CCMS) által kezdeményezett tanulmánytervek, rövid távú projektek, munkaértekezletek kidolgozói munkáját is. A szervezet a tudományos tevékenységgel összefüggésben kapcsolatot tart fent a NATO Nemzetközi Titkárságával (NATO International Staff), más NATO-hivatalokkal, a tagállamok tudományos irányelveinek végrehajtásáért felelős hivatalaival, valamint a tudományos, technológiai és környezetvédelmi tevékenységekben érintett nemzetközi szervezetekkel, felügyeli továbbá azokat a kezdeményezéseket, melyek a partnerországok tudósainak részvételi arányát javítják a NATO tudományos programban és a Modern Társadalom Kihívásai Bizottság projektjeiben.

A NATO tudományos program az Euroatlanti Partnerségi Tanács országainak tudományos szakemberei közötti nemzetközi együttműködés kialakításában és fenntartásában nyújt segítséget. A mediterrán párbeszéd tagországainak kutatói szintén pályázhatnak a támogatásra. Támogatás az alprogramok valamely formájára benyújtott pályázatok elbírálását követően nyújtható. A tudományos ösztöndíjak segítségével a partnerországok kutatói lehetőséget kaphatnak a tagországokban tanulmányok, kutatások folytatására, illetve a tagországok kutatói tehetik ugyanezt a partnerországok tudományos és oktatási intézményeiben.

A program kezdettől fogva nagy súlyt fektet az együttműködésre, a magas színvonalú tudományos tevé-

kenység támogatására, illetve az új kihívásokra történő gyors válaszadás képességére. A 90-es évek elejétől a program résztvevőinek köre kiszélesedett, mivel az akkori NATO-partnerországok tudományos szakemberei, kutatói is pályázhattak a támogatásra. Jelenleg évente mintegy 13 000 szakember vesz részt a programban ösztöndíjként, tanácskozásként résztvevőjeként, bizottsági tagként, illetve szakértőként.

Az 1999-ben a program oly módon alakult át, hogy a támogatás jelentősebb részét a NATO-tagországok és a NATO-partnerországok kutatói közötti együttműködés fejlesztésére, illetve a NATO-partnerországokban folyó tudományos tevékenység elősegítésére fordítják, mindezek mellett a rendelkezésre álló anyagi erőforrások fennmaradó hányadát biztosítják a NATO-tagországok kutatói közti együttműködés támogatására.

A program négy alprogramot foglal magában, melyek támogatási mechanizmusai különböző tudományos célokat szolgálnak. A program és az ahhoz kapcsolódó alprogramok szerkezetét és összefüggéseit a következő oldalon lévő ábra szemlélteti.

A NATO tudományos program elemei, alapprogramjai

□ A tudományos ösztöndíjak alprogram (Science Fellowship Sub-Programme) célja, hogy a fiatal kutatók képzésével biztosítsa a hosszú távú felkészülést a jövő tudományos kihívásaira. Az ösztöndíjak lehetőséget biztosítanak a NATO-partnerországokból érkező kutatók részére, hogy kutatásaikat illetve tanulmányaikat egy NATO-országban folytassák, illetve a NATO-tagországok tudományos szakemberei hasonló céllal látogassanak valamely partnerországba.

A NATO-országok egymás közti együttműködését segítő ösztöndíjak csak korlátozott számban állnak rendelkezésre.

A NATO Tudományos Bizottsága határozza meg az ösztöndíjakkal kapcsolatos irányelveket és biztosítja az alprogram nemzetközi jellegét. Az alprogramot a NATO Tudományos és Környezetvédelmi Főosztály irányítja, biztosítva ezzel a legfelső vezetés akaratának érvényesülését. A NATO Tudományos Bizottság a tagországok NATO képviselőit bízza meg a tudományos ösztöndíjakkal kapcsolatos ügyintézésrel. Ezeket a szervezeteket az általuk delegált nemzeti ügyintézők (National Administrator) képviselik minden országban és ők felelősek a tudományos ösztöndíjak alprogramhoz kapcsolódó folyamatos ügyintézésért is.

Az alprogram által nyújtott támogatási formák

Alapösztöndíjak (Basic Fellowships) azok részére, akik egyetemi diplomával rendelkeznek és további tanulmányaikat külföldön kívánják folytatni.

Kutatói ösztöndíjak (Advanced Fellowships) doktori (PhD) vagy azzal egyenértékű tudományos fokozattal és/vagy megfelelő kutatói tapasztalattal rendelkező szakemberek önálló kutatásainak támogatására.

Vezető kutatói ösztöndíjak (Senior Fellowships) magasan kvalifikált tudományos szakemberek külföldi intézetekben tartott előadásainak vagy az azokban folytatott kutatásainak támogatására.

Az ösztöndíjak időtartama országoként és támogatási formánként változó. Az alapösztöndíjak időtartama általában 1 év, mely bizonyos esetekben meghosszabbítható. A kutatói ösztöndíjak időtartama 3 és 24 hónap között változik. A vezető kutatói ösztöndíjak időtartama általában 3 hónap.

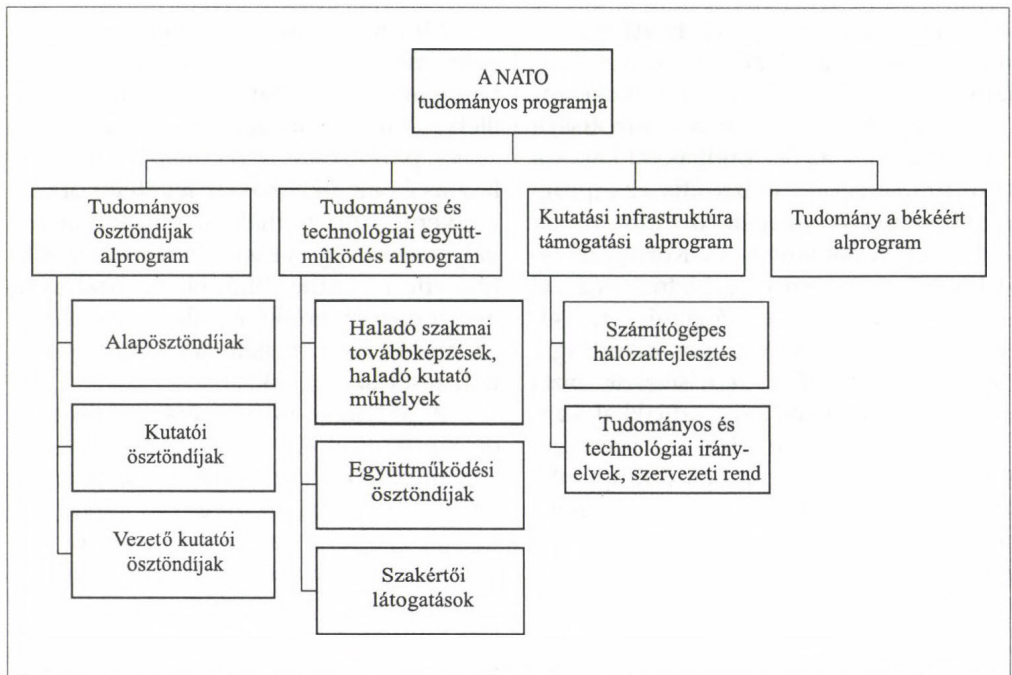
Minden tagország önállóan dönti el, hogy mely tudományos területen, mely támogatási formában ír ki ösztöndíjakat, illetve milyen összeggel támogatja az egyes pályázókat. Ezek alapján a kiválasztás és az alkalmasság feltételei országoként változhatnak, de minden egyes pályázatot egy vezető tudósokból álló független testület bírál el. Az ösztöndíj összege országoként változó általában az utazás és a megélhetés költségeinek fedezését szolgálják.

A pályázati eljárás során a partnerországok kutatói azon ország nemzeti ügyintézőjétől kaphatnak felvilágosítást a pályázati eljárások érvényben lévő szabályairól, ahol kutatásaikat, tanulmányaikat folytatni kívánják. A pályázónak a pályázat benyújtása előtt minden esetben fel kell vennie a kapcsolatot a lehetséges fogadó intézménnyel. A NATO-országok kutatói – aktuális tartózkodási helyüktől függetlenül – saját nemzeti ügyintézőiktől kaphatnak felvilágosítást, pályázataikat náluk kell leadniuk. A Magyar Köztársaság részéről kijelölt nemzeti ügyintéző Kovács Ildikó vezető tanácsos, az Oktatási Minisztérium Kutatás-fejlesztési helyettes-államtitkárság munkatársa.

□ *A tudományos és technológiai együttműködési alprogram* (Cooperative Science and Technology Sub-Programme) célja a kutatási együttműködés elindítása és tartós személyes összeköttetések kialakításának elősegítése a NATO és a partnerországok tudósai közt.

Az alprogram által támogatott területek

Haladó szakmai továbbképzések (Advanced Study Institutes, ASI): A továbbképzések célja a tudományos információ terjesztésének elősegítése, a megszerzett tapasztalatok

talatok átadása és a tudósok közötti szakmai kapcsolatok kiépítésének támogatása. Ebben a támogatási formában vezető tudósok kapnak lehetőséget, hogy haladó szintű konzultációkat szervezzenek. A tanfolyamok vezetői illetve a résztvevők pénzügyi támogatást kapnak a szervezeti költségek, az előadók utazási és megélhetési költségeinek fedezésére.

Haladó kutató műhely (Advanced Research Workshop, ARW): A kutató műhelyek célja a kiemelten fontos kutatási témákról rendelkezésre álló ismeretek kritikus elemzése, a jövőbeni kutatások irányvonalának meghatározása és a különböző országok eltérő szakmai tapasztalatokkal rendelkező tudósai közti szoros munkakapcsolat támogatása. A munkaműhelyek szervezői pénzügyi támogatást kapnak a szervezeti, a főbb előadók utazási költségeinek fedezésére, illetve a résztvevők utazási és megélhetési költségeinek támogatására.

Együttműködési ösztöndíjak (Collaborative Linkage Grants, CLG): Az ösztöndíjak célja egyéni kutatók vagy kutatócsoportok közti együttműködés támogatása a rendelkezésre álló képességek és források egyesítésével a tudományos kutatások elősegítése érdekében. Olyan kölcsönös külföldi látogatások esetében nyújtható támogatás, melyeken a közös kutatási projektben együttműködő kutatócsoportok legfeljebb öt tagja vesz részt.

Szakértői látogatások (Expert Visits, EV): A szakértői látogatások célja a NATO-partner-, illetve a mediterrán párbeszéd országainak tudósai közti tapasztalatcsere elősegítése. A NATO-országok szakértői pénzügyi támogatást kaphatnak utazási és megélhetési költségeik fedezésére, amennyiben a folyó kutatási projektekkel kapcsolatos konzultáció céljából tesznek látogatást a partner- vagy a mediterrán párbeszéd országainak kutató laboratóriumában, hasonló esetekben tá-

mogatható a partner- vagy a mediterrán párbeszéd országai tudósainak valamely NATO-országba tett látogatása.

A fent leírt tevékenységek támogatása négy tudományterületre összpontosul, melyek a következők:

Fizika és műszaki tudomány, illetve technológia (Physical and Engineering Science and Technology, PST): Ez a terület tartalmazza a matematikát, a fizikát, a kémiát, az informatikát, a műszaki és társult tudományokat.

Élettudomány és technológia (Life Science and Technology, LST): Ez a terület foglalja magába a biológiát, a mezőgazdasági és élelmezési tudományokat, az orvos- és viselkedéstudományt.

Környezeti és földtudomány, illetve technológia (Environmental and Earth Science and Technology, EST): Ez a terület foglalja magába a talajjal, a légkörrel és környezettel foglalkozó tudományokat, illetve az oceanográfiát.

Biztonsági vonatkozású civil tudomány és technológia (Security-Related Civil Science and Technology, SST): Ez a terület foglalkozik a környezet biztonságával és helyreállításával bármilyen típusú katonai tevékenységgel összefüggésben, a nukleáris, a vegyi és a biológiai tudomány és technológia biztonsági vonatkozásaival, illetve a felderítés, az ellenőrzés, a leszerelés és az átalakítás technológiáival. Ez a terület sokkal inkább a biztonsági vonatkozású kérdések helyes tudományos és technológiai megoldását célozza, mint magát a kutatást.

A fenti kategóriákba sorolt bármely tudományos területen folytatott kutatások támogatásban részesülhetnek, a NATO azonban meghatározott különös jelentőséggel bíró kutatási területeket, melyek a következők:

A terrorizmus elleni védekezés: felderítés, szenzorok stb., fizikai védelem (nukleáris,

vegyi, biológiai és radioaktív védelem), mentesítés, egészségügyi óvintézkedések, az agroterrorizmus elleni óvintézkedések, a számítógépes terrorizmus elleni óvintézkedések.

A biztonságot és stabilitást veszélyeztető egyéb fenyegető tényezők: környezeti biztonság, vízügy és az egyéb természeti erőforrások kezelése, katasztrófavédelem, élelmiszer-biztonság, információvédelem.

A feldolgozott témák a négy tudományterület bármelyikére vonatkozhatnak, de a támogatás odaítéléséről döntő nemzetközi szakértőkből álló tanácsadó panelek (Advisory Panels) kiemelten kezelik azon pályamunkákat, amelyek a különös jelentőséggel bíró kutatási területekre vonatkoznak. A tanácsadó panelek évente háromszor üléseznek, és áttekintik a négy támogatási mechanizmushoz kapcsolódó, szakterületüket érintő pályázatokat.

A támogatott tevékenységek valamelyikére vonatkozó pályázatot a partner- és NATO-országok tudósai közösen készítik el. A pályázatokhoz kapcsolódó jelentkezési lapok a NATO hivatalos honlapjáról (www.nato.int) tölthetők le vagy a NATO Tudományos és Környezetvédelmi Főosztálytól közvetlenül igényelhetők.

□ A kutatási infrastruktúra-támogatási alprogram (Research Infrastructure Support) két fontos területet foglal magába.

A számítógépes hálózatfejlesztés (Computer Networking) célja az elektronikus kommunikáció fejlesztése a partnerországok tudományos társadalmán belül annak érdekében, hogy a tudósok bekapcsolódhassanak a nemzetközi tudományos társadalomba.

A területen nyújtott támogatási formák

Számítógépes hálózatfejlesztési tanácsadás (Computer Networking Consultants, CNCs): A tanácsadás célja, hogy segítsé-

get nyújtson a partnerországoknak a regionális számítógépes hálózati infrastruktúra továbbfejlesztéséhez. A tanácsadás két alkalmazott formája az *alkalmazhatósági* (Feasibility Consultants) és az *infrastrukturális tanácsadás* (Infrastructure Consultants).

Hálózatfejlesztési infrastrukturális segélyek (Networking Infrastructure Grants, NIG): A segélyek célja az akadémikus társadalom regionális számítógépes hálózatának fejlesztése a partnerországokban. A hálózatfejlesztési infrastrukturális segély a partnerországok intézményeinek elsődlegesen olyan felszerelések beszerzése során nyújt támogatást, amelyek az elektronikus kapcsolattartás szintjét és minőségét javítják az adott régióban. Ezek a segélyek induló támogatást nyújtanak egy tartósan működőképes számítógépes hálózat infrastruktúrájának kiépítéséhez.

Felsőszintű hálózatfejlesztési munkaműhelyek (Advanced Networking Workshops, ANW): Ezen a területen a tevékenységek két típusa támogatható.

Az *irányelv-kidolgozó munkaműhelyek* (Policy Workshop) célja a különböző nemzeti és nemzetközi hálózatépítési irányelvek harmonizációjának elősegítése. Ezek a találkozók lehetőséget biztosítanak a felhasználóknak, az irányelvek kidolgozóinak és a tudományos infrastruktúráért felelős személyeknek arra, hogy felhívják a figyelmet a kutatói hálózatok tervezése és fejlesztése területén szükséges koordináció jelentőségére.

A *kiképzési munkaműhelyek* (Training Workshop) célja, hogy technikai ismereteket nyújtsanak a hálózatüzemeltetőknek. Ezek találkozási lehetőséget teszik az ismeretek átadását és a különböző országokból érkezett szakemberek közti tapasztalatcserét.

A támogatás odaítélése érdekében a partnerország tudósainak írásban kell

megkeresniük a NATO Tudományos és Környezetvédelmi Főosztályát. Hálózatfejlesztési infrastrukturális segélyek igénylésekor egy különleges pályázati lapot kell kitölteni, melynek tartalmaznia kell a NATO által kijelölt szakértő véleményét. A segély általában a NATO szakértői által összeállításra kerülő hatástanulmány elkészítése után igényelhető. A pályázat a hatástanulmány elkészítése nélkül is támogatható, amennyiben a területi adottságok jól ismertek és meghatározottak. A felsőszintű hálózatfejlesztési munkaműhelyek esetében a NATO és a partnerországok tudósai közösen töltenek ki egy, a fentiekől eltérő pályázati lapot.

Az alprogram másik, a *tudományos és technológiai irányelvekkel és szervezeti renddel* (Science and Technology Policy Organization) foglalkozó területének feladata, hogy támogassa a tudományos programok irányelveivel, szervezeti és ügyintézési rendjével foglalkozó kiképzést és oktatást, illetve megkönnyítse a kutatási eredmények felhasználását az iparban.

Támogatási formák

Szakmai gyakorlatok (Internships) a partnerországok kormányzati tisztviselői részére a NATO-tagországok valamely állami szervénél, kormányhivatalában vagy minisztériumában.

Felsőoktatási ösztöndíjak (Graduate Scholarships) a partnerországok fiatal szakemberei részére valamely NATO-tagország felsőoktatási intézményében, a tudomány- és technológia-politika területén folytatott felsőfokú tanulmányaik támogatása céljából.

Tanácsadók (Consultants) biztosítása a partnerországok igényei alapján, tudományos és technológiai irányelveik,

illetve szervezeteik felülvizsgálata során, valamint az ahhoz kapcsolódó fejlesztési tervezetek kidolgozásában történő részvétel céljából.

Tudománypolitikai haladó tanfolyamok (Advanced Training Courses in Science Policy) szervezése annak érdekében, hogy a tagországok tudomány- és technológiapolitikai szakemberei megoszthassák tapasztalataikat a partnerországok e területtel foglalkozó képviselőivel.

Tudománypolitikai tanácskozások (Forums) szervezése különös tekintettel a partnerországok szükségleteinek feltárására. Ezeken a tanácskozásokon a partnerországok a tudomány- és technológiapolitika kidolgozásáért felelős kormányhivatalainak, a NATO-tagországok, illetve más államok különböző tudományos szervezeteinek és egyéb nemzetközi szervezeteknek a képviselői vesznek részt.

A szakmai gyakorlatok és a felsőoktatási ösztöndíjak esetében a partnerországok szakmai gyakorlatra vagy ösztöndíjra pályázó jelöltje és a NATO-tagország fogadó intézménye közösen nyújtanak be pályázatot.

A *tudománypolitikai haladó tanfolyamok* tekintetében a pályázatot egy-egy partner- és NATO-országbeli tudományos szakember közösen nyújtja be.

A *tanácsadók* kijelölésére irányuló kérelmüket a partnerországok a NATO Tudományos és Környezetvédelmi Főosztályára nyújthatják be. A kérelemnek tartalmaznia kell a partnerország által problémásnak ítélt terület leírását a tanácsadástól várt eredmény feltüntetésével.

□ A *tudomány a békéért alprogram* (Science for Peace Sub-Programme) célja, hogy támogatást nyújtson a partnerországok részére a piacorientált, a környezethez illeszkedő gazdaság kialakításában. Az

alprogram támogatja a partnerországok ipari és környezeti kérdésekkel foglalkozó alkalmazott kutatási és fejlesztési terveit, segítséget nyújt a partnerországok tudósainak a NATO tudományos társadalmával kiépített kapcsolataik erősítésében, emellett támogatja az adott ország tudományos infrastruktúrájának megszilárdítását is. Az alprogram elsősorban azokat a projecteket támogatja, melyek a lehetséges piaci értékesíthetőség szem előtt tartásával magas színvonalú K+F (kutatás és fejlesztés) tevékenységen alapulnak, hatékony tudományos együttműködést igényelnek a partnerországok és a NATO-tagországok tudósai között, képesek a nemzetközi vonatkozású, ipari vagy környezeti ügyekre hosszú távon hatást gyakorló problémák megoldásában történő aktív részvételre és elősegítik a partnerországok tudományos szakembereinek beilleszkedését a nemzetközi K+F társadalomba.

Az alprogram keretében az alkalmazott K+F projectek 3–5 éves időtartamban támogathatók. A tervezetek világosan megfogalmazott célkitűzésekkel, pontosan kidolgozott munkatervvel és költségvetéssel rendelkeznek. A programok a szoros együttműködésre épülnek, azokat a partner- és tagországok közösen hajtják végre a partnerországok területén. Azok a programok, melyekben egynél több partnerország vesz részt, prioritást élveznek.

A résztvevő partnerországok részére folyósított támogatás elsősorban a speciális felszerelések, számítógépek, szoftverek és a projecthez kapcsolódó fogyóeszközök beszerzésével, az utazásokkal, a felkészítéssel kapcsolatos költségek fedezésére szolgál. A támogatás összegéből nem finanszírozhatóak a bérek, az irodai berendezések és a létesítmények építési, fenntartási, üzemeltetési költségei.

A résztvevő NATO-tagországok részére folyósított támogatás főként a projecthez kapcsolódó fogyóeszközök beszerzésének és az utazások költségeinek fedezetét biztosítja. Csehország, Görögország, Magyarország, Lengyelország és Törökország a támogatási összeget ezen túl felhasználhatják eszközök beszerzésére is.

A szövetség tudományos szervei

A fent leírtakból is kitűnik, hogy a NATO tudományos programjának elemei egy világos szervezeti rendbe tagolódnak, melynek felügyeletét a Tudományos Bizottság a NATO Tudományos és Környezetvédelmi Főosztályon keresztül gyakorolja. Azonban ahogy azt a bevezetőben említettem, a polgári kutatás és fejlesztés mellett a NATO kiemelt figyelmet fordít a védelmi célú tudományos kutatásokra és a technológiai fejlesztésre is.

A NATO Kutatási és Technológiai Szervezet (Research and Technology Organization, a továbbiakban RTO) felelős a NATO védelmi kutatásainak irányításáért és koordinálásáért, a közös kutatások és az országok védelmi kutatásokkal foglalkozó intézményei közötti technikai információcseréért és elősegítéséért és irányításáért, a NATO hosszú távú védelmi célú kutatási és technológiai stratégiájának kidolgozásáért, valamint a kutatással és technológiával összefüggő tanácsadásért. A szervezet feladata a tagországok kutatással és technológiai fejlesztéssel foglalkozó szervezetei munkaprogramjainak (Programs of Work, POW) összehangolása, döntés-előkészítés kutatás-fejlesztési kérdésekben, segítségnyújtás a tagországoknak és a partnerországoknak a tudományos és technológiai képességük fejlesztése érdekében, vala-

mint a technológiai fölény megtartásának biztosítása.

Az RTO az egykori úrkutatói fejlesztési tanácsadócsoporthoz (Advisory Group for Aerospace Research and Development, AGARD) és a védelmi kutató csoport (Defence Research Group, DRG) irányítása alatt, a védelmi kutatás és technológia területén megvalósult együttműködés alapján, a két szervezet integrációjával jött létre.

A szervezet, melynek munkáját nemzeti szakértők kiterjedt köre segíti, tevékenységét más – a kutatás és a technológiai fejlesztés területén érintett – NATO-testületekkel összhangban végzi, jelentéseit a Katonai Bizottságnak (Military Committee, MC), illetve a nemzeti fegyverzeti igazgatók értekezletének (Conference of National Armaments Directors, CNAD) teszi meg.

Az RTO magában foglalja a Kutatási és Technológiai Tanácsot (Research and Technology Board; a továbbiakban RTB), illetve a Kutatási és Technológiai Irodát (Research and Technology Agency; a továbbiakban RTA), valamint további hét panelt. Az RTB az RTO legmagasabb szintű szerve és az az elvi irányító testület, mely feladatait a Katonai Bizottságon, illetve a nemzeti fegyverzeti igazgatók értekezletén keresztül az Északatlanti Tanácstól (North Atlantic Council, NAC) kapja. Az RTB alaprendelése a NATO védelmi célú kutatás-fejlesztési stratégiájának kidolgozása, illetve a kutatási programok végrehajtásának felügyelete. A testület évente kétszer ülésezik, elnökét a nemzetek képviselői választják három évre. A szervezetbe tagországonként a védelmi kutatások és a technológiai fejlesztés három vezető személye – az adott kormány, ipar vagy a tudományos közélet képviselője – tartozik, közülük kerül

megbízásra a *nemzeti koordinátor*, aki-
nek legfontosabb feladata, hogy meg-
könnyítse a delegáló nemzet részvé-
telét a RTO tevékenységében, illetve
hogy segítse a nemzeti delegáció mun-
káját az RTB-ben.

A nemzeti koordinátor további feladatai a következők:

- az RTO tevékenységének egyeztetése a nemzete által delegált RTB-tagokkal;
- egyeztetés a nemzetéből delegált pane-
ltagokkal;
- egyeztetés az RTA igazgatójával és ál-
lományával;
- ügyintézés a hazájában rendezendő
RTO-megbeszélésekkel kapcsolatban;
- a delegáló országnak az RTO konzul-
tációs és csereprogramjában (RTO
Consultant and Exchange Progam-
me), illetve az RTO támogatási pro-
gramjában (RTO Support Programme)
történő részvételével kapcsolatos kér-
dések intézése;
- a nemzeti képviselők RTO-tevékeny-
ségeivel kapcsolatos ügyintézés;
- az RTO technikai jelentéseivel (RTO
Technical Reports) kapcsolatos koor-
dináció a küldő ország jelentések elké-
szítésére kijelölt szervezetével;
- részvétel az RTO PR-tevékenységének
koordinálásában.

A Magyar Köztársaság részéről az Oka-
tási Minisztérium kutatás-fejlesztési he-
lyettes államtitkárság egyik munkatársa
a kijelölt nemzeti koordinátor.

Az RTA feladata az RTB tevékenysé-
gének segítése, illetve az RTO tudomá-
nyos és technológiai fejlesztési program-
jai kidolgozásának, szervezésének, koor-
dinációjának és végrehajtásának támo-
gatásával kapcsolatos tevékenységek
végzése. Az RTA központja Franciaor-
szágban, Párizs közelében található. A
katonai felhasználókkal és a NATO-szer-
vezetekkel történő kapcsolattartás meg-

könnyítése érdekében az RTA bizonyos
elemei a NATO Főparancsnokság Tech-
nológiai Tanulmányok és Koordinációs
Központjában (Technology Studies and
Coordination Office) kerültek felállításra
Brüsszelben. Ez a szervezet biztosítja a
kapcsolatot a Nemzetközi Katonai Törzs-
szel (International Military Staff), illetve
a Nemzetközi Titkárság Védelmi Támo-
gatási Főosztályával (Defence Support
Division), másik fontos feladata a part-
nerországok támogatásával kapcsolatos
tevékenység koordinálása, a további
együttműködési területek feltárása. Az
RTA közvetlen támogató eleme az *Informá-
ciókezelési Bizottság* (Information Ma-
nagement Committee, IMC), mely az
elektronikus kommunikáció felügyele-
tét, a kiadványok megjelentetését és el-
osztását koordinálja.

A kutatói és technológiai fejlesztő
munka teljes spektrumát hét *panel* tevén-
kenysége fedi le. Minden egyes panel a
nemzetek delegáltjaiból – akik között
megtalálhatóak a kormányzat, az ipar, a
felsőoktatás és a tudományos közelet
képviselői –, valamint más NATO-szer-
vek és -szervezetek képviselőiből áll. A
panelek alapvető feladata a tervezés, ko-
ordinálás, a kutatási programok beindí-
tása, illetve gazdálkodás a rendelkezésre
álló forrásokkal. A panelek biztosítják a
kapcsolatot a katonai felhasználókkal és
a NATO más szervezeteivel.

Alkalmazott jármű-technológia (App-
lied Vehicle Technology, AVT): Alapvető
feladata, hogy a technológiai kutatások-
kal és fejlesztésekkel hozzájáruljon a gép-
jármű-felépítmények, erőátviteli szervek
és motorok teljesítményének fokozásá-
hoz. A panel valamennyi járműfelépít-
ményének, erőátvitelének, illetve hajtó-
művének technológiai fejlesztésével fog-
lalkozik, legyen az szárazföldi, vízi, légi
vagy űrjármű.

Emberi tényezők és orvostudomány (Human Factors and Medicine, HFM): A panel felöleli az emberi tényezőkkel foglalkozó kutatások azon területeit, melyek a katonák kiképezhetőségét, teljesítményét és döntéshozó képességét befolyásolhatják. Az orvostudománynak a nagy magasságban, a túlnyomásos térben, illetve katonai műveletek során történő alkalmazással foglalkozó speciális területeken biztosítani kell a katona létfenntartását, egészségét, biztonságát és a túlélést. A panel feladata, hogy a hatékonyság szükségességének figyelembevételével javítsa a katona teljesítőképességét, egészségét és biztonságát a műveleti környezetben. Ez a feladat magában foglalja a katona, a technika és a műveleti környezet közötti fizikai, pszichikai, fiziológiai és kognitív kapcsolat megismerését, optimalizálását. Ennek megvalósítása információcserével, közösen végrehajtott kutatásokkal, kísérletekkel és tesztekkel történik.

Információs rendszer-technológia (Information Systems Technology, IST): A panel feladata, hogy meghatározza és áttekintse a közös érdeklődésre számot tartó kutatási területeket, javaslatot tegyen ezen területek kiemelt kutatási területkénti kezelésére, illetve kutatócsoportokat alakítson és működtessen ezen feladatok végrehajtására. Ennek érdekében kutatói hálózatot tart fenn, biztosítja az információáramlást a szakemberek között, valamint együttműködik a többi panellel a szakterületét érintő tevékenységekben.

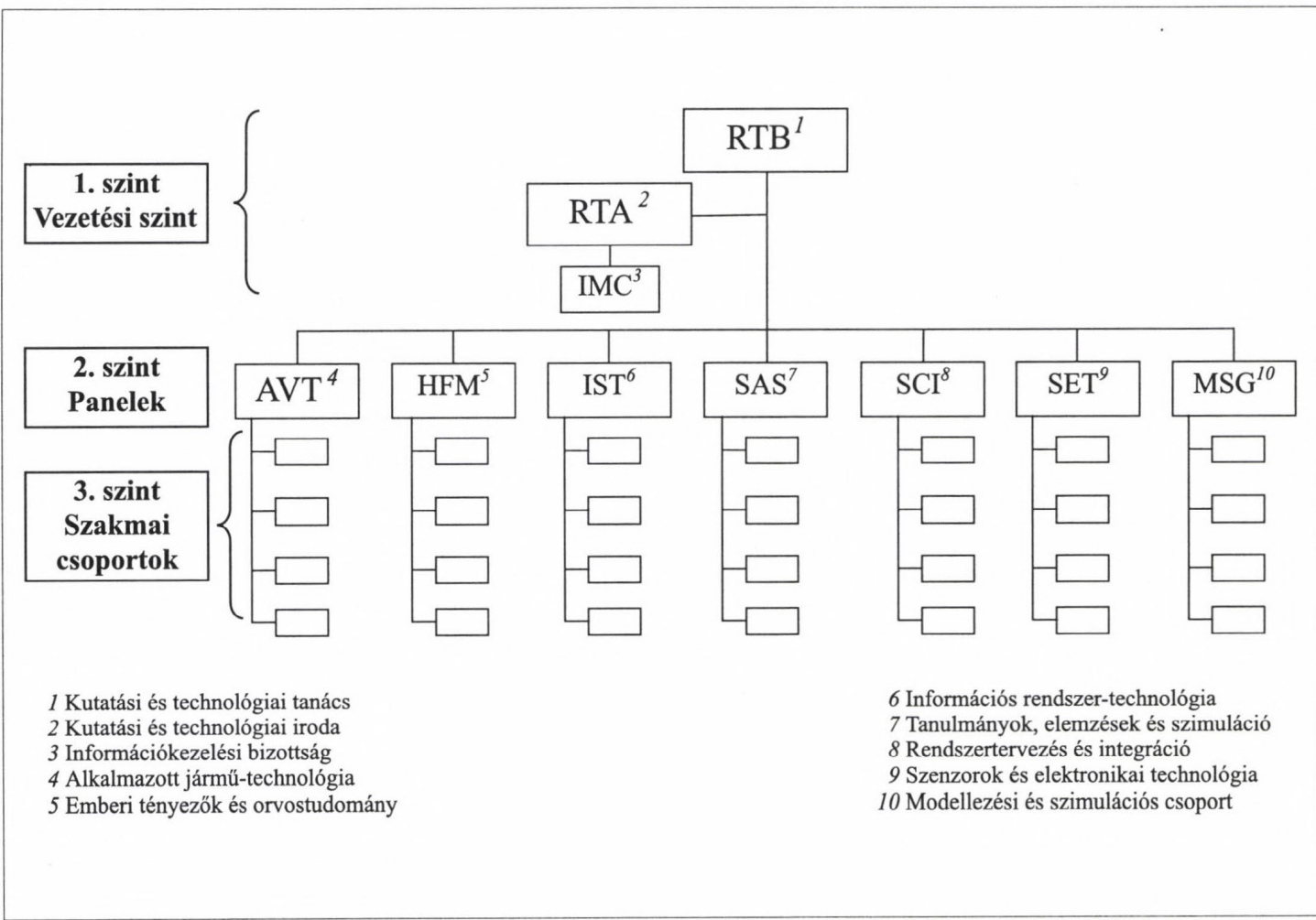
A panel tevékenységét az információs hadviselés és biztonság, az informatikai és tudásmenedzsment, a kommunikáció és hálózatok, valamint a struktúra és a támogató technológiák területén végzi.

Tanulmányok, elemzések és szimuláció (Studies, Analysis and Simulation, SAS):

A panel tanulmányokat és elemzéseket készít, illetve készített a várható műveleti és technológiai környezetről, annak jellemzőiről, biztosítja az információcserét a műveletelemzési eljárások terén, elősegíti ezen eljárások fejlesztését, fórumot biztosít a NATO jövőbeni műveleteinek modellezésével és szimulációjával foglalkozó kérdések megvitatására.

Rendszertervezés és integráció (Systems Concepts and Integration, SCI): A panel feladata, hogy fejlessze az ismereteket az intelligens rendszerekkel, azok tervezésével, integrációjával, a fejlett mechanikai technikával és technológiával kapcsolatban annak érdekében, hogy így biztosítsa a műveletek költséghatékonyságát, illetve azok végrehajtásának lehetőségét. A panel tevékenységi köre magában foglalja az integrált védelmi rendszerek (beleértve a légi, szárazföldi, tengeri és a világűrben alkalmazandó rendszereket), az ezekhez kapcsolódó fegyverek és ellentevékenységek teljes spektrumát.

Szenzorok és elektronikai technológia (Sensors and Electronics Technology, SET): A panel feladata, hogy elősegítse a technológiai fejlődést az elektronika, illetve a passzív és az aktív szenzorok területén, miután ezek nem különíthetők el a felderítéstől, a megfigyeléstől, a célfelfogástól, az elektronikai hadviseléstől, a híradástól és a navigációtól. Ezenkívül feladatkörébe tartozik még, hogy a szenzorok integrálásával és fúziójával azok képességeinek növelését támogassa. A panel ezen túlmenően foglalkozik a célról visszavert jelek és a légköri jelterjedés vizsgálatával, az elektrooptikai, rádiófrekvenciás, akusztikus és mágneses érzékelőkkel, antennákkal, a jel- és képfeldolgozással, az elektronikai alkatrészekkel, a szenzorok ellenállóképesebbé tételével és az elektromágneses zavarvédelemmel.

NATO modellezési és szimulációs csoport (Modelling and Simulation Group, NSMG): alapfeladata, hogy könnyen hozzáférhető, rugalmas és költségkímélő erőforrások biztosításával jelentős mértékben hozzájáruljon a védelmi és hadműveleti tervezés, valamint a kiképzés és a gyakorlatok területén folytatott NATO-tevékenység eredményességének javításához. Ez a célkitűzés egy NATO-szintű együttműködési tevékenységben teljesedik ki, mely elősegíti az interoperabilitást és a finanszírozhatóságot.

Az RTO tudományos és technológiai fejlesztéssel kapcsolatos tevékenységét a szakmai csoportok végzik, melyeket meghatározott feladatra és időtartamra hoznak létre. A szakmai csoportok szervezik a munkaértekezleteket, a szimpóziumokat, a csapatpróbákat, az előadás-sorozatok és a felkészítéseket, illetve ezek biztosítják a tudományos szakértői hálózatok folyamatos fenntartását. Ezenkívül fontos szerepet töltenek be a hosszú távú tervek elkészítésében.

A fent bemutatott szervezet kapcsolati rendjét az előző oldalon lévő ábra szemlélteti.

A kutatási és technológiai tevékenység más NATO szervezeti elemekkel történő összehangolását segíti elő az RTO képviselőinek részvétele az érintett testületekben és az irányító szervek, például a NATO C3 Tanács (NATO C3 Board) és a NATO Tudományos Bizottság ülé-

sein. Ehhez hasonlóan a NATO C3 Iroda (NATO C3 Agency) főigazgatója és a SACLANT Tengeralatti Kutató Központ (SACLANT Undersea Research Centre) igazgatója, hogy csak néhány példát említsünk, hivatalból tagja az RTB-nek.

Az RTO egyik legfontosabb feladata a naprakész, folyamatos tudományos információszolgáltatás, ezért a tudományos kutatások és rendezvények eredményeit folyamatosan publikálják és a lehető legszélesebb körben teszik hozzáférhetővé. Ennek érdekében az IMC folyamatosan frissíti a dokumentumokat az RTA honlapján (www.rta.nato.int). Az RTO által megjelentetett műszaki-tudományos kiadványok kijelölt magyarországi terjesztője a HM Technológiai Hivatal (HM TH). A nem minősített RTO-kiadványok (NATO UNCLASSIFIED) a HM TH, illetve a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem könyvtárában hozzáférhetők.

FELHASZNÁLT IRODALOM

NATO-kézikönyv; HM Stratégiai Védelmi Kutató Hivatal, 2001

NATO Handbook; NATO Office of Information and Press, 2001

Dr. Kende György–Gönczi Sándor–Simon Attila: Magyar részvétel a NATO kutatás-fejlesztési szervezet munkájában; Új Honvédségi Szemle 2000/5. szám 138–145. old

www.nato.int

www.rta.nato.int

Bajó József

Az információs társadalom fejlődésének mérése

Az emberi társadalmak fejlődésének korunkban egyik fontos iránya és célja az információs társadalom megvalósítása. A fejlődési folyamat céljait és feladatait meghatározó stratégia, maga a fejlődési folyamat, valamint az e folyamat előrehaladását figyelemmel kísérő és mérő monitoring rendszerek egymással szoros kölcsönhatásban vannak. Mivel Magyarország jelenleg nem rendelkezik a gyakorlatban is alkalmazott információs társadalom-stratégiával, sem pedig működő nemzeti monitoring rendszerrel, rendkívüli jelentőségű a nemzetközi közösségek által alkalmazott monitoring rendszerek ismerete, mely közösségek – így elsősorban az Európai Unió – számunkra meghatározó jelentőségűek, s mely monitoring rendszerek mérései alapján e közösségekben hazánkat megítélik. A szerző két olyan monitoring rendszert elemez, illetve mutat be, amelyek fontos szerepet játszanak a magyar információs társadalom stratégiájának megalkotásában, illetőleg saját nemzeti monitoring rendszerünk létrehozásában. Fontos körülmény, hogy az Európai Unió az információs társadalom fejlettségét vizsgáló szintfelméréseit 2003-tól a tagjelölt országokra, így Magyarországra is kiterjeszti.

Az emberi társadalom s e fogalomkörön belül az egyes társadalmak fejlődésének fontos iránya és célja az információs társadalom megvalósítása, fejlesztése és kibontakoztatása. E kibontakoztatás és fejlesztés egyre nagyobb jelentőségű általában az egész emberiség számára, ezen belül azonban különböző közösségeket alkotó társadalmak, például az OECD országok vagy éppen az Európai Unió tagállamai számára is. Mindkét utóbb említett közösségben érdekelt vagyunk.

Magyarország és az információs társadalom kapcsolatát illetően mindhárom fogalom, azaz a megvalósítás, a kibontakoztatás és a fejlesztés is egyaránt használatos. Jóllehet a 2000 júniusában kiadott kormányrendelet még az információs társadalom megvalósításával össze-

függő feladatokról szolt, a továbbiakban tárgyalandó 2001. évi információs társadalom-index tanulmány már az információs társadalom fejlődésének mérésére egyáltalán érdemesíthető 55 ország rangsorában Magyarországnak a viszonylag kedvező 29. helyezést adta. Ez utóbbi tény semmiképpen sem jelentheti azt, hogy az információs társadalom megvalósításához még nem fogtunk hozzá. Éppen ezért erősen vitathatók a legutóbbi időben is megjelenő azon kinyilatkoztatások, melyek szerint Magyarország „belenézni készül” az információs társadalomba. A bátorító mérési eredmények alapján praktikusabb abból a felfogásból kiindulni, hogy az információs társadalom létezik valamilyen szinten Magyarországon. Ezzel együtt óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy ez a fejlettségi szint, illető-

leg az e fejlettséget produkáló fejlődési ütem elegendő, illetőleg megnyugtató-e.

A kérdés természetesen nemcsak Magyarországot izgatja, hanem minden más, az információs társadalom fejlesztésében érintett társadalmat is. Fontos kérdéssé vált, hogy hogyan lehet egyáltalán az előrehaladást, a fejlődést e sajátos területen mérni. Mely jellemzők, illetőleg indikátorok mérésével s mely mérési metodológiák alkalmazásával lehet a fejlődési folyamatot nyomon követni, illetőleg kézben tartani. Mindezen kérdésekre válaszul különböző nemzeti és nemzetközi monitoring rendszerek alakultak ki. A magyar nemzeti monitoring rendszer létrehozását a már említett kormányrendelet is feladatul tűzte ki, a rendszer létrehozása azonban ez idáig nem valósult meg.

Az információs társadalmak fejlődésének mérése nyilvánvalóan nem öncélú feladat, a mérés szükségszerű beavatkozást is feltételez a fejlődési egyenlenségek kiküszöbölése, a kívánatos fejlődési ütem elérése és fenntartása érdekében. A mérés, a mérésre szolgáló monitoring rendszer szoros kapcsolatban áll az információs társadalom megvalósításának, fejlesztésének stratégiájával, a stratégia megalkotásával, felülvizsgálatával és időről időre szükségessé váló aktualizálásával. A stratégia célrendszerét, illetőleg az információs társadalom mérésére szolgáló indikátorokat kölcsönösen meg kell feleltetni egymásnak. Magyarország számára, ahol még nincs sem működő monitoring rendszer, sem pedig alkalmazott információs társadalom stratégia, különösen fontos azon nemzetközi, illetőleg bizonyos közösségeken belül alkalmazott monitoring rendszerek ismerete, melyek mérési eredményei alapján országunkat megítélik és rangsorolják. Az előttünk álló két fontos feladat megoldá-

sakor, azaz információs társadalom stratégiánk, valamint nemzeti monitoring rendszerünk kimunkálásakor így olyan területek fejlesztését (és az adott területeken való előrehaladás rendszeres mérését) kell megcéloznunk, mely területek értékelésének eredménye beszámít ezen, számunkra mértékadó nemzetközi monitoring rendszerek mérési eredményei alapján végzett rangsorolásba.

Az információs társadalmak fejlődésének mérésére kidolgozott rendszerek közül – fentiek alapján – Magyarország számára legfontosabbak az OECD elemzéseiben rendszeresen figyelembe vett, az IDC/World Times Inc. által kifejlesztett információs társadalom-index, illetve az Európai Unió Bizottsága által javasolt szintfelmérő indikátorok. A cikk ezen mérési rendszereket elemzi, illetve mutatja be.

Az információs társadalom-index

A 2001. információs társadalom-index (Information Society Index, a továbbiakban: ISI), az IDC-nek a World Times Inc. céggel közösen immáron ötödízben évenként kiadott tanulmánya. A tanulmány azokat a normákat, jellemzőket és mérési módszereket állapítja meg, melyek segítségével világszerte mérhetjük és összehasonlíthatjuk az információs kor különböző szempontjainak megfelelően az egyes társadalmak előrehaladását. Az ISI-t, illetőleg annak mérési metodológiáját éppen azért fejlesztették ki, hogy támogatást nyújtson a kormányoknak a gazdasági és társadalmi fejlődést szolgáló nemzeti programjaik kidolgozásához. A tanulmány alkalmas a világ különböző régiói, illetve országai piaci potenciáljának becslésére is. A 2001. évről szóló tanulmány méréseihez nem alkalmaz a korábbiaktól elérő új változókat. Mind-

amellett az egyes változók súlyozását oly módon változtatták meg, hogy azok a ma információs társadalomnak realitását tükrözhessek vissza. A 2001. évre vonatkozó tanulmány 55 ország a tekintetben mért rangsorolását mutatja be, hogy az illető ország milyen mértékben képes hozzáférti és befogadni az információkat, illetőleg az információtechnológiát. Az indexváltozók újszerű súlyozása nem feltétlenül kedvező Magyarország számára. A tanulmány szerzői szerint ugyanis az információs infrastruktúra bizonyos változói, melyek az Internet használatával kapcsolatosak, nagyobb figyelmet érdemelnek, nagyobb súllyal kell őket az indexben figyelembe venni. Ilyenek például a távbeszélő-szolgáltatások ára, illetve a háztartásokra eső távbeszélővonalak száma.

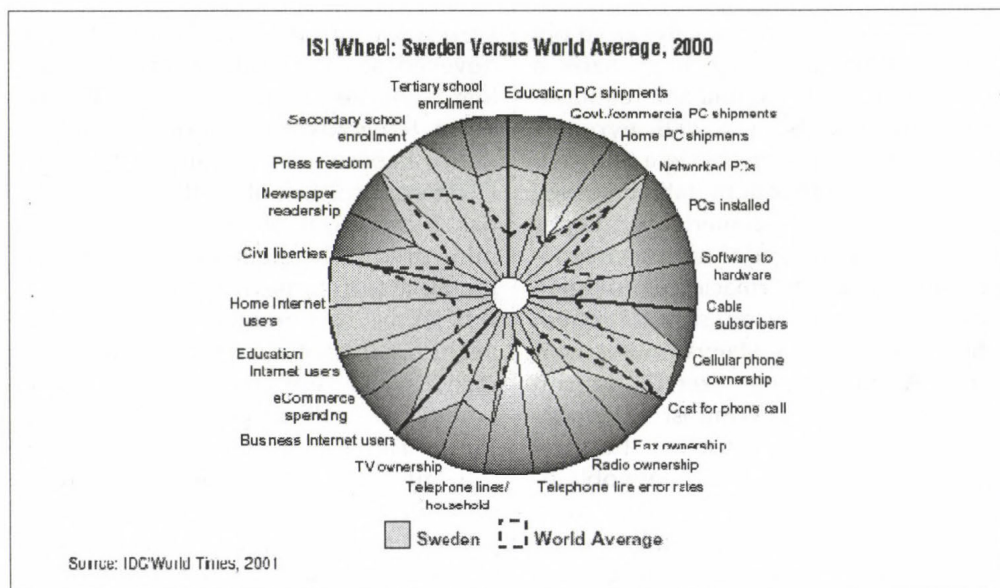
A mérési metodológia

Az IDC/World Times tanulmánya egy sajátosan kiválasztott változó-készlet kombinációját alkalmazza az egyes országoknak az információs társadalom megvalósítása terén elért fejlődésének, előrehaladásának elemzésére. Az információs társadalom fejlődése olyan szakterületek sorát kapcsolja össze, melyek a korábbiakban sohasem kerültek egymással meghatározó kapcsolatba. A mérési metodológia meghatározása, a mérés szempontjából számba vehető változók, a lehetséges indikátorok széles körének kiválasztásával, valamint a változók súlyozásának elsődleges megállapításával 1996-ban kezdődött. A folyamat során elsődlegesen több mint 40 változót azonosítottak.

Az elsődlegesen kiválasztott változóknak az IT kiadásokra vonatkoztatott regresszió elemzése a változók számát 19-re csökkentette. E változók szoros

korrelációt mutatnak az IT ráfordítások növekedése és az információs társadalom fejlődése között. Az indexváltozók olyan tényezőkre korlátozása, melyek szoros kapcsolatban vannak a jelenlegi IT ráfordításokkal, óhatatlanul kizárhatnak a mérésekből olyan technológiai és infrastrukturális elemeket, melyek nem mutathatnak statisztikailag jelentős korrelációt ma, de amelyek a későbbiekben az informatikai forradalom kritikus elemeivé vagy éppenséggel potenciális korlátjaivá válhatnak. Az IDC és a World Times elemzői ezért a kiválasztott változók körét kiegészítették további olyan változókkal, melyek feltehetően lényegesebb szerepet játszhatnak a jövőbeni fejlődési trendek alakításában. Ezen elemző vizsgálatok eredményeképpen az eredetileg kiválasztott 19 változó 23-ra bővült.

A kiválasztott 23 változó súlyozott kombinációja határozza meg az ISI-t. A változók az információs társadalom négy pillérének, azaz a társadalmi infrastruktúrának (5), az információs infrastruktúrának (8), az internet infrastruktúrának (4) és a számítógép infrastruktúrának (6) a méréséhez vannak hozzárendelve, azaz a fentiekben megállapított arányokban szolgálják az egyes területeken tapasztalható előrehaladás mérését. Az egyes változók súlyozása, azaz hozzájárulásának mértéke az ISI értékéhez – miként már korábban utaltam rá – nem állandó. A változók súlyozásának tulajdonképpen folyamatos módosítását a felhalmozódó tapasztalatok, az információs társadalomról alkotott nézetek változása és fejlődése, a fejlődési tendenciák egyre érzékenyebb elkülöníthetősége s magának az elkülöníthetőségnek az igénye, azaz általában a mérés elfogadhatóságának maximalizálása iránti igény indokolja.

1. ábra

Az ISI egy lehetséges, a tanulmány által is alkalmazott szemléletes ábrázolási módja egy sajátos kördiagram, az indexkerék, melynek négy körcíkje az információs társadalom előbbiekben hivatkozott négy pillérét, míg az egyes indexváltozók az indexkerék egy-egy küllőjét képezik. Az egyes változók – az adott ország információs társadalmának elemzésekor elért értékének az indexkerék küllőjén mentén történő megjelenítése, majd ezen pontok összekapcsolása – különös amőbaszerű ábrában összegzik az adott információs társadalom fejlettségére vonatkozó ismereteket. Az ábrából első látásra következtetni lehet a fejlettség mértékére, a fejlődés, azaz az egyes pillérek közötti arányosságára vagy éppenséggel aránytalanságára. A fejlett információs társadalmak ábrái a kördiagram közel teljes terjedelmét arányosan kitöltő poligonok, míg a kevésbé fejlettebbeké a kördiagram közepén elhelyezkedő, általában aránytalanul fej-

lett, aszimmetrikus pálcikaszerű végtagokkal bíró tengeri csillagokra emlékeztetnek.

A 1. ábra az IDC/World Times tanulmánya alapján a legmagasabb ISI-vel rendelkező Svédország „indexkerékét” mutatja be.

A tanulmány alkalmazhatóságának korlátai

A tanulmány, illetőleg az abban közölt mérési eredmények alkalmazhatóságát egyben az alkalmazhatóság korlátait meghatározza az a tény, hogy a tanulmány 1999. évi aktuális adatokra és a 2000. évre vonatkozó becslésekre épül. Az országok rangsorolásában jelentős súllyal szereplő, ún. szociális indexváltozó, az indexkerék egyik lényeges küllője vagy cikelye esetében a kalkulációk még régebbi – 1998. évi – adatokra támaszkodnak. Így a 2002 nyarán kezünkbe kerülő tanulmányból esetleges stratégiai következtetések megállapításakor nagyon óvatosan kell eljárunk.

Az információs társadalmak fejlődésének gyorsaságára, egyben az ország-rangsor gyors átrendeződésére, s a realitásoknak az ISI indextől valószínűsíthetően lényeges eltéréseire jellemző példa a Koreai Köztársaság esete. Az OECD Tudományos Technológiai és Ipari Igazgatósága által az infokommunikációs trendek értékelésének színvonalas segédeszközeként kiadott, a 2001. év közepén rendelkezésre álló Communications Outlook 2001. című tanulmánya, ami a szóban forgó ISI indexnél jóval frissebb – a 2000. év harmadik negyedévéig mért – adatokra támaszkodott, alig másfél évvel később, 2002 kora tavaszán a valóság, illetőleg a perspektivikus gondolkodás szempontjából már gyakorlatilag használhatatlan adatokkal szolgálhatott. Az OECD jelentés szerint Koreában 2000 augusztusáig 2 millió széles sávú internet-előfizetőt regisztráltak. Ezzel szemben a széles sávú internetet előfizetők száma 2002 márciusának végén már 8,4 millió volt.

Az elavult adatok s az ISI index szerzőinek rendelkezésére álló elégtelen adatforrások lehetnek az okai az olyan megdöbbentő, a közvetlen személet által is elutasított, de más, e tanulmánynál következményeiben mindenképpen jelentősebb dokumentumok megállapításaival is ellenkező állításoknak, melyek alaposan megrendíthetik a tanulmány alkalmazhatóságába vetett hitet.

Az ISI indexnek az országok rangsorolása szempontjából jelentős változót az ún. szociális változók teszik ki. A szociális indexváltozókat reprezentáló pontokat a tanulmány szerzője a középiskolai beiskolázási arány, a felsőfokú tanintézetekre vonatkozó beiskolázási arány, a polgári szabadságjogok tényleges érvényesülésének, a tömegtájékoztatók szabadságának, továbbá az újságolvasott-

ságnak az értékelése alapján állapítja meg. Nos, e szociális indexváltozók alapján Magyarország helyezése és pontszámai teljességgel ellentmondanak az Európai Unió Bizottságának országjelentésében közölt megállapításoknak.

Ha tehát a tanulmányt arra kívánjuk felhasználni, amire szánták, akkor a legizgalmasabb s egyben megválaszolhatatlan kérdés, hogy ténylegesen hol állhatunk az országok ISI-indexrangsorában, s – kiket, s miben példaképül tekintve – mit kell tennünk, hogy feljebb kerüljünk e rangsorban.

A tanulmány szerzői nem tagadják a történelem, a politika és a gazdaság szerepét az információs társadalom fejlődése szempontjából, véleményük szerint azonban e tekintetben a legfontosabb elem a megvalósítás stratégiájának kimunkálása és birtoklása. „Az egyes országok sikere egy gondosan kimunkált és mindenre kiterjedő stratégiában rejlik” – állítják. Tekintettel arra, hogy Magyarország a hiányzó és elhanyagolt stratégiák korát éljük, e vélemény igen csak figyelemre méltó.

A stratégiák mellett fontos szerep jut a hosszú távra szóló, folyamatos befektetéseknek az IT területen. Ugyancsak fontosnak tartják a tanulmány szerzői az információs társadalom sikeres fejlesztése szempontjából a tanulmányban részletezett, s az ISI-indexkerék négy cikkelyét képező ISI-infrastruktúrák – azaz az információkra, a számítógépekre, az Internetre és a társadalomra vonatkozó infrastruktúrák – mindegyikének fejlesztését. Az Egyesült Államok példája – hogy tudniillik az országok rangsorában a negyedik helyre esett vissza, azon várakozással szemben, hogy az első helyre fog kerülni – arra int, hogy a hosszú távú sikerek szempontjából

rendkívüli jelentőségű a „digitális szakadék” szűkítése vagy az azon való hídverés.

Magyarország helye az ISI-indexrangsorban

A tanulmány – ISI-indexeik alapján – viszonylag széles pontszámhatárok között négy kategóriába sorolja a világ elemzett 55 országát. E kategóriák a következők:

- a „Skater”-ek, vagyis a „jó széllal szárnyalók”;
- a „Strider”-ek, vagyis az „öles léptekkel haladók”;
- a „Sprinter”-ek, vagyis a „nekiveselkedők”;
- valamint a „Straller”-ek, vagyis a „tétován baktatók”.

Magyarország az információs társadalom fejlődése szempontjából számításba vehető 55 ország rangsorában a 29. helyet foglalja el, ami első látásra megtisztelő és elismerésre méltó helyezésnek tűnik. Magyarország a „nekiveselkedők”

16 országra kiterjedő csoportjában az élmezőnyben csoportmásodikként, közvetlenül az Egyesült Arab Emírátsok után helyezkedik el, s mindössze két helyezéssel marad el Csehországtól, amely viszont e helyzeti előnyével már az „öles léptekkel haladó” országok között menethet. Tekintettel arra azonban, hogy az előző ISI-tanulmány kibocsátása óta hazánk egy hellyel visszaesett, továbbá az elavult adatokra és az információs társadalom-index szempontjából rendkívül gyors változásokra, azaz arra, hogy e tanulmányból a visszaesés tendenciájellege nem állapítható meg, országunk helyezése inkább kelthet szorongást, mint megnyugvást.

Az élenjáró országok, valamint az általuk alkalmazott stratégiák sokfélesége azt példázza, hogy nincs egyetlen, kizárólagosan megfelelőnek tekinthető út az információs társadalom fejlesztésére. Ebből következik a tanulmány szerzőinek az a meggyőződése, hogy a hosszú

A Magyarország szempontjából érdekes versenykörnyezet jellemző adatai, információs társadalomindex infrastruktúra, pontok, 2000 1. táblázat

.SI 2000 rangsorolás	Ország	Társadalmi helyzet		Információ		Számítógép		Internet	
		pont	rangsor	pont	rangsor	pont	rangsor	pont	rangsor
26	Görög.	811	26	1263	26	262	35	542	25
27	Cseh Közt.	931	21	1147	28	280	32	402	30
29	Magyar.	838	25	1070	29	269	34	396	31
35	Románia	886	22	901	35	162	47	148	44

Információs társadalomindex; IT-kiadások/GDP; GDP/fő; IT-kiadások/fő 2. táblázat

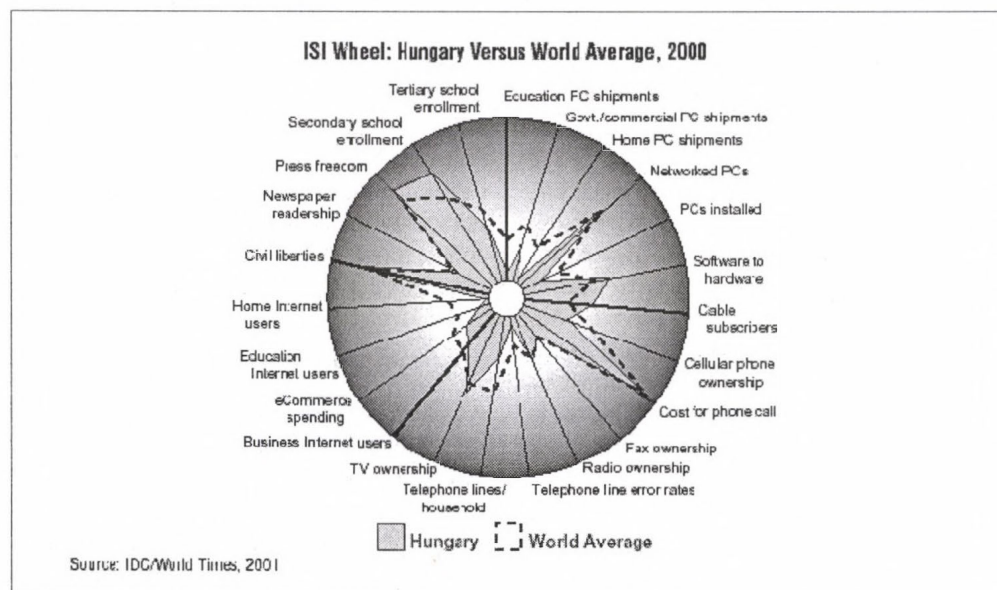
Ország	ISI 2000 rangsorolás	IT/GDP	GDP/fő	IT/fő
Görögország	26	38	25	28
Cseh Közt.	27	18	32	27
Magyarország	29	20	31	29
Románia	35	51	48	48

távú sikerek érdekében elengedhetetlen lehetőségek közül választott, átgondolt stratégia. Az „öles léptekkel haladók” – akikhez nagyon szeretnénk tartozni, s amiktől már nem sok választja el Magyarországot – tapasztalatai azt mutatják, hogy ezen országok pontosan felismerték, hogy az IT-infrastruktúrafejlesztés gazdaságaik fejlesztésének hajtóereje és egyben belépőjegyül is szolgál napjaink on-line játékterére. A Magyarországra jellemző IT/GDP, IT/fő adatok e tekintetben a jövő ígérete szempontjából viszonylag kedvezőek. Magyarország „indexkerekét” a 2. ábra mutatja be.

Az e-Europe 2005: szintfelmérő indikátorok

2002 májusában az Európai Unió Bizottsága az Európai Tanács sevillei ülésén előterjesztette az elektronikus Európa 2005 tevékenységi tervét (e-Europe 2005: Action Plan). A terv az információs társadalom

európai fejlődésének felgyorsítása érdekében politikai feladatokat határozott meg mind az Európai Unió intézményei, mind pedig a közösség tagállamai számára. A tevékenységi terv megvalósulásának, azaz tulajdonképpen az információs társadalom fejlődésének követése céljából a terv javaslatokat tartalmazott a 2005-ig terjedő időszak során követendő szintfelmérési gyakorlatot illetően. A szintfelmérés a terv szerint a bizottság által javasolt és a tanács által jóváhagyott indikátorokon alapulna. Az Európai Unió Tanácsának 2002. november 11-én véglegesített és a tanácsnak megküldött közleménye tett ténylegesen javaslatot a mérendő jellemzők, azaz a szintfelmérő indikátorok körére vonatkozóan. A bizottság javaslata a tanács 2002. december 5-én megtartott távközlési ülészakának előkészítését szolgálta. A tanács hivatkozott ülésén jóváhagyta a monitoring rendszerre vonatkozó javaslatokat.

2. ábra

Az uniós szintfelmérés alapelvei

A tevékenységi tervnek az Európai Tanács sevillei ülésén történt jóváhagyását követően a bizottság a tagállamok, illetőleg a tagjelölt országok szakértőivel – különös tekintettel a szintfelmérésben kulcsszerepet játszó nemzeti statisztikai hivatalokra – elemezte a 2002. évi szintfelmérés tanulságait, és lefektette azokat az elveket, melyeken az e-Europe 2005 szintfelmérési rendszerének kell alapulnia. *A főbb következtetések az alábbiak voltak:*

Az e-Europe 2005 monitoring rendszernek olyan, viszonylag korlátozott számú, ún. politikai indikátort kell használnia, melyek kapcsolatban vannak a tevékenységi tervben meghatározott politikai tevékenységekkel, s mely indikátorok mérése a politikai tevékenységek eredményességét kézenfekvő módon képes bemutatni. A politikai célokhoz kötődő főbb indikátorokat kiegészítő statisztikai indikátorokkal kell társítani, mely indikátorok egyfelől a részletes elemzéshez szükséges adatokkal szolgálnak, másfelől megteremtik az Unióban mért adatok összehasonlításának lehetőségét más, a közösségen kívüli, de az információs társadalom fejlődése, fejlettsége szempontjából élenjáró országokkal.

Tekintettel az Unió bővítési terveire és az újabb 10 tagállam 2004. elejére tervezett csatlakozására, a szintfelmérési monitoring rendszernek figyelembe kell vennie a tagjelölt országok igényeit és sajátosságait is, nem utolsósorban abból a célból, hogy az Unió a lehető leghitelesebb képet kaphassa az ezen országokban végbemenő fejlődésről.

Fontos kérdés a szintfelmérés időzítése. A szintfelmérés politikai hatása várhatóan akkor lesz a legnagyobb, ha az viszonylag friss adatokkal képes támogatni a bizottságot, s így ezek az ada-

tok megjelenhetnek a bizottságnak az Európai Tanács minden év tavaszán tartott ülészakára készített jelentésében. A tanács ezen ülészakái összegzik és értékelik azt az előrehaladást, melyet az Unió, illetőleg a tagállamok a tanács lisszaboni ülésén meghatározott célok elérése – azaz az évtized végére a világ legdinamikusabb és versenyképesebb, tudásalapú gazdaságának megteremtése – érdekében tettek. Mindezekből következően a felmérés adatainak minden év novemberére a bizottság rendelkezésére kell állnia.

A szintfelmérő vizsgálatok összetételét és metodológiáját illetően továbbra is fontos a korábbi Eurobarometer-vizsgálatok folytatása tekintettel azokra az előnyökre – történetesen a gyorsan rendelkezésre álló eredményekre és az azonos metodológia alkalmazására minden tagállamban –, melyekkel e vizsgálatok bírnak. A minőség javítása érdekében nagyobb mértékben kell támaszkodni a tagállamok Statisztikai Hivatalai, valamint az Eurostat vizsgálataira, továbbá ahol azt a bizottság szükségesnek tartja kiegészítő ad hoc vizsgálatok eredményeire. A tagjelölt országokat 2003-tól meghívják az Eurostat vizsgálataiban való részvételre, ezenkívül a bizottság által kezdeményezett ad hoc vizsgálatokat – amilyen gyorsan az lehetséges – ugyancsak tervezik ki-terjesztetni a tagjelölt országokra is.

A bizottság által javasolt indikátorok

Az előzőekben tárgyalt alapelveknek megfelelően a bizottság 14 mérendő politikai, valamint 22 kiegészítő statisztikai indikátort javasolt a tanács általi jóváhagyásra. A javaslat kitért az egyes indikátorok mérésére vonatkozó adatforrás megállapítására, azaz hogy az egyes indikátorokat milyen vizsgálat keretében

mérjék, illetőleg az adatgyűjtés rendszerességére és időzítésére is. A bizottság további 1, olyan politikai és 3 azt kiegészítő statisztikai indikátorra is javaslatot tett, melyek bevezetéséhez egyrészt pilottanulmányokat kell végezni, másfelől melyeket csak az e-Europe 2005 tevékenységi terv félidős felülvizsgálata után – 2004-ben – javasolnak a mérendő indikátorok közé felvenni.

Az e-Europe 2005 szintfelmérő indikátorok az információs társadalom fejlettségét az Unió tagállamaiban, illetőleg a tagjelölt országokban a következő öt területeken kívánják mérni:

- az internet használatra vonatkozó jellemzők,
 - korszerű on-line közcélú szolgáltatások,
 - dinamikus elektronikus – üzleti (e-business) környezet,
 - információ biztonsági infrastruktúra,
 - széles sávú technológiák elterjedtsége.
- A felmérendő területek többnyire további részterületeket foglalnak magukba. Így például az internethasználatra vonatkozó jellemzők mérése, a lakosság internet-hozzáféréseinek és internet használatának felmérése, a vállalatoknak az infokommunikációs technológiákra való hozzáférése és azok alkalmazásának felmérése, valamint az internet-hozzáférés költségeinek mérése terjed ki. Hasonlóképpen a korszerű on-line közcélú szolgáltatások elterjedtségének, színvonalának, hozzáféréseinek és igénybevételének mértékét az elektronikus kormányzat, az elektronikus oktatás és tanulás, valamint az elektronikus egészségügyi szolgáltatások felméréseivel kívánják megállapítani.

A javasolt indikátorok között vannak úgynevezett strukturális indikátorok, melyek a tanács és a bizottság közötti megállapodás alapján alapvető fontosságúak a lisszaboni stratégiában lefekte-

tett célok elérése érdekében történő előrehaladás megállapításához. Ilyenek például a internet-hozzáféréssel bíró háztartások arányának vagy például az internet-hozzáféréssel bíró vállalkozások arányának mérése.

Az egyes indikátorok mérésére vonatkozó javaslat tartalmazza a mérés időzítésére és gyakoriságára, valamint a mérési eredmények rendelkezésre bocsátására vonatkozó igényeket is, melyeket az alapelveknek megfelelően általában a 2003-tól 2005-ig terjedő időszak éveinek első negyedévére, mint mérési-referencia-időszakokra, illetve a mérési adatok felhasználhatóságát tekintve ugyanezen évek október hónapjaira terjednek ki.

A bonyolultabb esetben – az egyértelmű összehasonlíthatóság érdekében – az indikátorok leírása tartalmazza az értelmezésükre vonatkozó meghatározásokat, valamint azt a részletezettséget is, melyre egyrészt a méréseknek, másrészt a mérési eredmények elemzésének ki kell terjednie. Így például az A. 2. jelzésű politikai indikátor, mely az egyének rendszeres internet-használatának mértékét kívánja megállapítani, a következő értelmező definícióval bír: „A mérés a 16-tól 74 éves korosztályra terjed ki, s a rendszeresség alatt hetenként legalább egy alkalommal történő használatot kell érteni. A használat fogalmába beleértendő mindenfajta helyszínen, illetőleg mindenfajta módon történő hozzáférés. Az internethasználók megoszlását bemutató táblázatok változóiként a következő jellemzőket kell figyelembe venni: kor, nem, alkalmaztatási státus, képzettségi szint és lakhely.”

A kiegészítő statisztikai indikátorok – szerepükből következően – az értelmezésükre, illetőleg mérési metodológiájukra vonatkozó definíciókat általában

már megfogalmazásaikban is tartalmazzák. Így például az A. 3. jelű kiegészítő statisztikai indikátor leírása a következő: „Az internet-hozzáféréssel rendelkező háztartások százalékaránya a hozzáférés módja (eszköze) szerinti csoportosításban: digitális TV, mobileszköz (beleértve a mobil hozzáférés minden formáját; kézi számítógép, mobil telefon, azonosítva és külön szerepeltetve a harmadik generációs mobil – UMTS – hozzáférést, ahol az rendelkezésre áll).”

Számunkra az ISI-hez hasonlóan ismét különösen fájó pontként az internet-hozzáférési költségeket vizsgáló C. 1. jelű politikai indikátor a hozzáférés gyakorisága (20, 30, 40 óra/hó, illetve korlátlan hozzáférés), s ezen belül a hozzáférés módja (x DSL, kábel modem, behívásos csúcsidőben, illetőleg csúcsidőn kívüli hozzáférés) szerint regisztrálja és elemzi a költségeket. A politikai jelentőségű, rendkívüli részletezettségű vizsgálat oka, hogy az Európai Unió az információs társadalom kibontakoztatása szempontjából meghatározónak tekinti az internet-hozzáférés és -használat kiterjesztését, amiben viszont a hozzáférés és használat árai igen komoly befolyásoló szereppel bírnak.

Az indikátorok sorában fontos szerepet játszanak a még nem is teljeskörűen meghatározott, a dinamikus elektronikus üzleti környezet színvonalát mérő indikátorok. Az on-line vásárláso-

kat és eladásokat vizsgáló politikai indikátort 2004-ben a meglévő kiegészítő statisztikai indikátorok mellett újabbal bővítik. Az elektronikus üzletmenetre történő felkészültséget vizsgáló összetett politikai indikátor, az ún. e-business indexösszetevőit már megállapították, de az összetevőkből alkotott matematikai függvényt csak 2003-ban kívánják definiálni. Az index mérését az ugyancsak 2003-ban elvégzendő pilottanulmány sikeres befejezését követően kívánják bevezetni ugyancsak az adott évek első negyedére kiterjesztő mérések alapján.

Öröndetes tény, hogy az információs társadalom fejlettségét mérő monitoring rendszer vizsgálati területei között megjelenik az információ biztonsági infrastruktúra fejlettségének vizsgálata is. Némiképpen lehangoló azonban a vonatkozó politikai és kiegészítő statisztikai indikátorok fejletlensége, illetőleg az a várható hatás, melyet ezen indikátorok alapján végzett beavatkozástól remélhni lehet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- OECD Communications Outlook [OECD Publications Service 2001]
- Measuring the Evolution of Information Societies [2001. IDC.]
- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament [Brussels, 21. 11. 2002. COM (2002) 655 final]

Kassai Károly

Az információs rendszerek védelméről

A kormányzati és a civil szervezetek egyaránt alkalmaznak különböző rendszabályokat és technikai eszközöket információik védelme érdekében. Ezek a védelmi megoldások a szervezet típusától, céljaitól és feladataitól, az alkalmazott technológiától, a védendő információ érzékenységétől, a rendelkezésre álló anyagi-pénzügyi és humán-erőforrásoktól függően eltérők, csak egy közös bennük: az illetéktelen megismerés vagy hozzáférés ellen védenek. A védelmi mechanizmus hatékonyan nem alakítható ki rendszerszemléletű menedzsmenttevékenység nélkül, amelynek két érdekes területét mutatja be cikkében a szerző.

Az információkkal végzett műveletek nem képzelhetők el a szervezeti céloknak megfelelően kialakított információs rendszerek és hálózatok nélkül. Amennyiben a rendszerek minősített vagy valamilyen szempontból érzékeny információkat dolgoznak fel, az információs műveletek egyedi védelme nem jelent garanciát az illetéktelen megismerés vagy beavatkozás ellen, így a védelem megfelelő szintű és összetételű, rendszerszerű megközelítést kíván. Ez a megközelítés figyelembe veszi, hogy egy meglévő rendszernek (hálózatnak) nemcsak az aktuális állapotát, üzemeltetési sajátosságait, sebezhető pontjait, valamint a rendelkezésre álló erőforrásait kell védelemcentrikusan vizsgálni, hanem figyelembe kell venni a rendszer teljes életciklusát, létezésének első pillanatától kezdve az utolsóig.

A minősített információkat tartalmazó hálózatokat és eszközöket ellenséges ráhatás nemcsak az üzemeltetés során érheti, hanem olyan pontokon is, amelyek nem tartoznak az üzemeltető szerve-

zet hatáskörébe. Így előfordulhat az a furcsa helyzet, hogy az összes biztonsági rendszabály betartásával, sőt a helyi sajátosságok miatt kialakított szigorító intézkedések ellenére is bekövetkezik az adatok illetéktelen megismerése vagy a rendszerekbe történő behatolás, és felmérhetetlen szervezeti károk keletkezhetnek, illetve a fegyveres erők esetében komolyabb válságos helyzetek is kialakulhatnak akár figyelmeztető jelzés nélkül is.

Az információs rendszerek életciklusainak állomásai

Különböző források alapján az információs rendszerek és eszközök életciklusa során a következő állomásokat célszerű elkülöníteni:

□ **A változások tervezése.** A változás oka lehet egy új funkció vagy egy olyan feladat megjelenése, amit a meglévő információs infrastruktúrák már nem képesek kiszolgálni vagy a meglévő kapacitás kiegészítése válik szükségessé. A fegyveres

erőknél gyakori, hogy egy-egy elrendelt feladat, vagy az arra történő felkészülés – beleértve a szükséges információs képességek kialakítását is – minősített információigényű, így már ennél a fázisnál is meg kell akadályozni az információk kiszivárgását.

□ *A rendszerrel szemben támasztott követelmények meghatározása.* A különböző feladatok eltérő információs műveleteket igényelnek, ami kapacitásban, megbízhatóságban, rugalmasságban és az ellenséges információs műveletek elleni védettséget tekintve eltérő paramétereket jelent. Lényeges, hogy a feladatok végrehajtásához szükséges képességek minél pontosabban körvonalazottak legyenek még a tervezés megkezdése előtt. Gyakorlati tapasztalat, hogy a kivitelezés során vagy a rendszerbe állítás után megjelenő utólagos igények kielégítése sokszoros erőforrást emészt fel, a felesleges munkáról és a határidők csúszásáról nem is beszélve.

□ *A rendszerfelépítés meghatározása és a tervezés.* A szervezetek mérete, tevékenységének jellege, külső-belső kapcsolattartási rendje olyan jellemzők, amelyek alapvetően befolyásolják a tevékenységet biztosító információs rendszer felépítését. Ez azért fontos, mert a legjobb szándék és kiváló minőségű eszközök alkalmazása sem vezet eredményre, ha az elemek, elemcsoportok *nem a felhasználást támogató rendben állnak össze.*

Az eddig említett három lépcső képezi a bemenő paramétereket a részletes tervezés számára, ahol már műszaki kérdések megoldása a feladat. Bonyolultabb esetben modellezés, kísérletek adják a segítséget, hogy a tervezőasztalon előálljon a kívánt információs rendszer a kivitelezéshez szükséges összes adattal együtt. Ez az iparbiztonság egyik kényes

területe, mert rengeteg olyan információt tartalmaz, amely támogathatja a rendszerek ellen támadók felkészülését is. A tervezett rendszerbe olyan elemek, alkatrészek kerülhetnek, amelyek a későbbiekben egy előre meghatározott impulzusra ismeretlen funkciókat élesztenek fel, és a rendszer elemei, berendezései az új vezérlő paraméterek szerint kezdenek el működni. Nem véletlen a világ félelme a felhasználók által ismeretlen forráskódú programok iránt, amelyek beépített algoritmusokkal, esetleg rejtett bejárataikkal a vásárlókon kívül másokat is szolgálhatnak. Így könnyen megtörténhet, hogy a rendszerbe állított információs rendszer az összes elképzelhető biztonsági rendszabály betartása ellenére kockázatokat rejt magában.

□ *A rendszerbe állítás és az alkalmazásba vétel.* Az eddigi lépések térben és időben eltérőek lehetnek és az üzemeltető szervezet számára gyakran láthatatlanok; zömében más biztonságért szavatoló szervezetek és hatóságok felelősségi körébe tartoznak. Az ezután következő lépések viszont már az üzemeltető feladatait képezik. A rendszerbe állított információs műveleteknek eszköz-, alrendszer- és rendszerszinten egyaránt ki kell elégíteni az illetékes hatóság biztonsági követelményeit. A kivitelezők, a biztonsági hatóságok, az üzemeltető szervezet és a biztonsági menedzsment szoros együttműködése nélkül ez a fázis rengeteg veszélyt tartalmaz. A részletes és precíz tervezés ellenére kialakulhatnak olyan eltérések, amelyek később biztonsági problémákat okozhatnak.

Ebben a fázisban már megjelenik a tervezett rendszer, vagy berendezés üzemeltetője és üzemben tartója, akik/ameklyek kiképzése, szükséges ellátása adatokkal szintén érzékeny terület.

□ *Az üzemeltetés és fenntartás szakasza.* Ez az időszak jelenti a rendszer vagy berendezés fénykorát, amikor a felhasználók hozzáférési jogosítványaik szerint használhatják a rendszer erőforrásait. A rendszer által feldolgozott és továbbított információk minősítése, illetve a szervezet alrendszerének tagozódása szerint a felhasználók eltérő alkalmazásokhoz férhetnek hozzá, amely alkalmazások további elkülönített, védett adatbázisokhoz férhetnek hozzá, illetve a felhasználók különböző engedélyezett műveleteket hajthatnak végre. Az elmondottakat nem szabad csak a számítógépekre érteni, mert a korszerű, integrált irodatechnikai eszközök hozzáférési lehetőségei hasonló módon több szinten korlátozhatók.

Bonyolultabb esetben a rendszer szolgáltatásai és a rendelkezésre állás biztosítása érdekében különböző hozzáférési jogokkal rendelkező üzemeltetők támogatják a rendszert. Ők olyan speciális felhatalmazásokkal rendelkeznek, amelyek lehetővé teszik a rendszer-üzemeltetés szabályozását – beleértve a felhasználók hozzáféréseinek engedélyezését és korlátozását –, amik biztonsági szempontból kritikusnak minősíthetők. A felhasználók által létrehozott, kezelt adatokhoz ők is hozzáférhetnek, sőt jogosítványaik segítségével a hozzáférés nyomát is megváltoztathatják, vagy eltüntetik, így logikusan kialakított biztonsági menedzsmentet kell létrehozni. Biztosítani kell, hogy a rendszer eseményei naplózottak legyenek, és bizonyos létfontosságú tevékenységek csak fokozott biztonsági rendszabályok mellett történhessenek meg (pl. a rendszer leállítása, kritikusnak minősített szolgáltatások vagy hozzáférések megváltoztatása, naplófájlok törlése).

A korszerű kommunikációs eszközök szolgáltatásainak egy része bizo-

nyos hardverkorlátok között szoftvermegoldásokkal korszerűsíthetők, illetve a működési jellemzők megváltoztathatók. A szoftverrádiók szükséges működési paramétereinek megváltoztatása rádiócsatornán keresztül (OTAR rendszer), a számítógépek operációs rendszereinek hibajavításai vagy kiegészítésére szolgáló szervizcsomagok (service pack), illetve a vírusellenőrző programok frissítései (update) mind olyan lehetőségek, amikor egy meglévő rendszer szolgáltatásai kisebb-nagyobb mértékben megváltoznak egy szoftver lefuttatása után. Érthető, hogy biztonsági szempontból ez is olyan kérdés, amelynek szabályozatlansága akár a rendszer összeomlásához vagy olyan biztonsági lyukak kialakulásához vezethet, amelyek később lehetővé teszik illetéktelenek beavatkozását (adatokhoz hozzáférést, adatok megváltoztatását, kicserélését, rendszerparaméterek megfigyelését, illegális szoftver rendszerbe juttatását stb.).

A felhasználók mellett bonyolultságtól függő hierarchizált fenntartó szervezet biztosítja a karbantartást, a hibabehatórolást és javítást, az időszakos tesztelést, az alkalmazott programok frissítését vagy a berendezések cseréjét. A fenntartási műveletek történhetnek a rendszer végpontjainak helyszínein, távfelügyeleti rendszeren keresztül, illetve igényelhetnek speciális műhelyekbe szállítással járó műveleteket. Ez azt jelenti, hogy a hardverelemek időszakosan újabb személyek felügyelete alá kerülnek, akiknek lehetőségük van az eszköz, a rendszer, esetenként a tárolt adatok megismerésére. Így ezeket a feladatokat olyan biztonsági lépésekkel kell megelőzni (pl. mentés, törlés), amelyek megvédik a bizalmas adatokat, illetve a végzett karbantartási, javítási műveleteket *szoros felügyelet alatt* kell tartani, és a tevékenység

elvégzése után meg kell győződni a változtatások jogosságáról, ami bonyolultabb esetben csak speciális szaktudás és eszközpark esetén oldható meg.

Az üzemeltetés szakasza tartalmazza a rendszer korszerűsítésének, bővítésének lehetőségét is, ahol új rendszer szolgáltatások- és alkalmazások megjelenése, a hálózat bővülése, vagy a meglévő szolgáltatások minőségének javulása következik be kisebb-nagyobb hardver és szoftver beavatkozások után, amelyekre az elmondott biztonsági jellemzők szintén érvényesek.

□ *Kivonás a rendszerből.* Előbb-utóbb minden eszköz, rendszer elér életének azon pontjára, amikor gazdasági vagy egyéb okból az üzemeltetést be kell fejezni, és az alkalmazott berendezéseket ki kell vonni a rendszerből. Ilyenkor egy-egy berendezés megsemmisül, esetleg értékesítésre kerül, de előfordulhat részegységenkénti újrahazsnoításuk is. A rendszerek leállítása és a bizalmas rendszerjellemzőre vonatkozó adatok biztonságba helyezése vagy törlése, a felhasználói adatok áthelyezése mind olyan biztonsági feladat, amelyek során szintén végzetes hibákat lehet ejteni. Egy hiányosan megsemmisített rejtjelző berendezés, egy rosszul törölt számítógép-merevlemez vagy floppy tartalmazhat olyan adatokat, amelyek utólag is komoly bonyodalmakat okozhatnak a rendszert üzemeltető szervezet számára, mert a korábban rögzített, addig értelmetlen elektronikus kommunikáció adatai a kiegészítő információk segítségével megfejtethetők, vagy éppen a nyomtató memóriájában felejtett adatok újra kinyomtathatók.

Az eszközök és rendszerek életciklusának állomásai eltérő védelmi igényekkel rendelkezhetnek, így a cikk *terjedelmi korlátozásait figyelembe véve csak*

néhány, az akkreditálással kapcsolatos feladat bemutatására vállalkozom.

Az akkreditáció

Egy amerikai forrás szerint [5.] az akkreditáció annak hivatalos igazolása, hogy az automatikus információs rendszer, hálózat vagy önálló munkaállomás számára *feltételekhez kötötten* engedélyezett az üzemeltetés:

□ *Meghatározott biztonsági üzemmódban.* A négy kategóriára osztott (elterjedt magyar kifejezés hiányában angol megnevezés szerint: dedicated, system-high, compartmented, multi-level) biztonsági üzemmódok a hozzáférési jogosultságok szerint csoportosítják az adatokhoz és szolgáltatásokhoz történő hozzáférést. A legegyszerűbb esetben (dedikált) a rendszer vagy önálló állomás által tárolt, kezelt adatok legmagasabb minősítési szintjéhez is megfelelő biztonsági tanúsítvánnyal rendelkezik az összes felhasználó, valamint érvényes megismerési engedélyük van az összes adathoz („need to know” elv megvalósulása), így nincs szükség a felhasználók hozzáférési jogosítványainak megkülönböztetésére. A két középső átmenet után a legbonyolultabb esetben – az előbbi eset ellentétéként – a rendszer (vagy munkaállomás) eltérő minősítésű adatokat tartalmaz, a felhasználók különböző szintű biztonsági tanúsítvánnyal rendelkeznek, valamint csak korlátozott adatokra vonatkozó megismerési engedélyük van. Így a felhasználók számára összetett szempontú, differenciált hozzáférési rendszert kell kialakítani, amely csak az arra jogosultak számára tesz lehetővé a hozzáférést. A különbségek miatt érthető, hogy a biztonsági üzemmódok kiválasztása vagy megváltoztatása olyan kérdés,

amely az akkreditálás egyik fő kérdését képezi.

□ *Minimális védelmi szintet meghatározó technikai és adminisztratív biztonsági rendszabályok szerint.* A jóváhagyott biztonsági megoldások csak előre kialakított (írásban rögzített, kipróbált, begyakorlott) rendszabályok szerint hatásosak. A hozzáférésre jogosult személyek (üzemeltetők, fenntartók, biztonsági felelősök, felhasználók) eltérő, egymáshoz hangolt felelősségi köreinek támogatni kell a kialakított biztonsági dokumentumokban rögzített biztonsági rend védelmi képességeit.

□ *Meghatározott fenyegetések ellen.* Anyagi, pénzügyi és időkorlátok miatt az információs műveleteket megvalósító eszközök és rendszerek csak összetett kockázatelemzés elvégzése után, a helyszínen, a végzett információs műveletek, a biztonsági környezet és egyéb tényezők (és összhatásaik) mérlegelése után, *csak a fontosnak ítélt fenyegetések ellen nyújtanak védelmet.* Bármilyen környezeti, vagy belső változás a védelmi rendszabályok átalakítását, vagy vészhelyzeti lépések megtételét teszi szükségessé.

□ *Megfelelően kialakított biztonsági területen belül egy meghatározott üzemeltetési környezetben.* A reálisnak ítélt fenyegetések ellen csak pontosan kialakított biztonsági környezet nyújthat előírt hatásfokú védelmet. Így az üzemeltetők hatáskörén kívül eső környezetben felmerülő változások vagy az üzemeltetés feltételeinek jelentős változása olyan tényezők, amelyek ismerete nélkül eredményesen nem módosítható a védelmi rendszer.

□ *Rövid és hosszú távra megállapított célok szerint.* A szervezetek tevékenységei, az

azok érdekében végzett információs műveletek rengeteg specialitást tartalmaznak. Olyan információs rendszerekre és eszközökre van szükség, amelyek ezeket a célokat a lehető legjobban és biztonságosan szolgálják ki. A feladatok változása esetén egy addig jól használható eszköz könnyen *biztonsági problémák forrása lehet*, amit az ellenfél információs hadviselést végző alrendszere azonnal kihasználhat. Erre jó példa a békeidőszakban használatos irodai eszközök és a tábori körülmények között üzemeltetett eszközpark kivitelezése közötti eltérés.

□ *Megállapított csatlakozásokkal más elektronikus vagy információs rendszerekhez, hálózatokhoz.* A rendszerek nagy része adatot szolgáltat más rendszereknek, valamint tőlük vagy más hálózatoktól adatokat kaphat. A csatlakozó rendszernek eltérő céljai, biztonsági környezete, kiépített védelmi rendszabályai vannak, amely különbségek jelentős biztonsági kockázatokat jelenthetnek. Emiatt csak azonosított rendszerekkel, meghatározott rendszabályok teljesülése esetén képzelhető el olyan összekapcsolás, amely nem jelent fenyegetést az érzékeny információk számára.

□ *Elfogadható szintű kockázattal, amelyért az akkreditáló hatóság hivatalosan felelősséget vállal.* Az eddigi bonyolult tényezők összesítéseként a hatóság feladata annak eldöntése, hogy egy rendszer vagy önálló eszköz az általa kezelt, feldolgozott, továbbított vagy megjelenített információk bizalmassága, sértetlensége és rendelkezésre állása szempontjából az üzemeltető szervezet és a nemzet számára *biztonságosnak tekinthető-e.* A kérdésre adott nemleges válasz az üzemeltetési feltételek, a biztonsági környezet

és az alkalmazott rendszabályok átalakítását igénylik a jóváhagyás érdekében.

Egy kanadai forrás [1.] leszögezi, hogy az *üzemeltetési engedély* kiadása nem következhet be, amíg a rendszer kialakítása nem teljes, és a rendszer-dokumentáció azt nem jelzi, hogy a rendszer üzemelése megfelel a szabványoknak, a biztonsági előírásoknak és elfogadható szintű kockázatokkal jár.

Az akkreditálás lépései

Az akkreditálás egy többlépcsős folyamat, amely a jóváhagyó/akkreditáló hatóság (Security Approval/Accreditation Authority, SAA), esetleg egy kijelölt akkreditáló hatóság (Designated Accreditation Authority, DAA), a felhasználó szervezet képviselője, a rendszer biztonsági menedzsmentje és a vizsgálatot végzők együttműködésén alapul. Bár az akkreditálás fontos lépcsőfok az üzemeltető szervezetnek és a felhasználóknak, most mégis a hatóság szempontjának figyelemmel kísérését ajánlom, mert nyilvánvaló, hogy a jóváhagyás nem csak a mindenki számára érzékelhető vizsgálatból és az üzemeltetési engedély kiállításából áll. Egy amerikai forrás [4.] az akkreditáció következő fázisait különíti el:

□ *A tervezés.* Ennek a fázisnak feladata a vizsgálandó rendszer és határainak, valamint a kezelt adatok jellegzetességeinek, a biztonságért felelős szervezetek és személyek, felelősségi köreik, a rendelkezésre álló dokumentáció- és az esetleges vizsgálatot befolyásoló tényezők azonosítása. Meg kell határozni az alkalmazandó jogszabályokat, szabványokat és biztonsági ajánlásokat, a kiemelt fontosságú területeket és a szükséges vizsgálat részletességét, az alkalmas vizsgálati módszereket és a rendel-

kezésre álló időt, a szükséges erőforrásokat. Rögzíteni kell, hogy melyek azok a bizonyítékok, amelyek hitelesítik a vizsgált információrendszer biztonságát.

E fázis végterméke az *akkreditálási terv*, amely tartalmazza a folyamat időbeosztását, a résztvevőket és helyszíneket, valamint a szükséges erőforrásokat, felteteleket.

□ *Az adatgyűjtés.* Még a tevékenység megkezdése előtt meg kell állapítani, hogy hogyan és honnan lehet információt gyűjteni az akkreditálás megfelelő támogatása érdekében. Az adatok származhatnak dokumentációkból és interjúkból, de ezekre az adatgyűjtésekre céltudatosan fel kell készülni. Bonyolultabb esetben egy rendszerhez rengeteg, eltérő típusú dokumentáció tartozik (technikai leírások, vázlatok, üzemeltetési statisztikák, eseményjelentések, munkanaplók), illetve fontos adatokat tartalmazhatnak az alkalmazott technológiáról és rendszabályokról szóló általános kritikák, valamint a különböző kutatásokról szóló tájékoztatások is.

□ *A vizsgálat.* Az általános és helyszíntől függő biztonsági követelményeknek pontosan, teljesen és érthetően tartalmazniuk kell a védendő objektumokat (adatokat, eszközöket és funkciókat), azok fenyegetéseit, a veszély bekövetkezésekor várható károkat és a védelmi lehetőségeket. Meg kell állapítani, hogy a kialakított biztonsági funkciók (pl. azonosítás, hitelesítés, monitoring, biztonsági menedzsment) kielégítik-e a meghatározott biztonsági követelményeket. Fontos kérdés, hogy a kivitelezés során milyen biztonsági rendszabályok voltak kialakítva és azok milyen módszerekkel voltak ellenőrizve, valamint a biztonsági funkciókat kialakító személyek mennyi

tapasztalattal rendelkeztek. Meg kell állapítani az információ-rendszer behatolás elleni védettségi fokát, a rendelkezésre állási, túlélési képességeket, az üzemeltetési paraméterek pontosságát és a biztonsági funkciók reakcióidejét.

Az elvégzettek alapján fontos, hogy a vizsgálatról szóló jelentés csak azokat a valóban lényeges, tartalmas információkat továbbítsa a jóváhagyónak, amelyek alapján reálisan meg lehet ítélni a biztonság fokát. A vizsgálati jelentés nem korlátozódhat csak a hiányosságok felsorolására, hanem meg kell állapítania a védelmi rendszer erősségeit, a továbblépés legfontosabb irányait és feladatait is.

□ *Az akkreditálás.* A végső döntésnek értékelnie kell az elvégzett vizsgálat bizonyítékait, figyelembe kell véve a vizsgálatot végző személyek tapasztalatosságát, a vizsgálati szint bonyolultságát, az alkalmazott eszközöket és módszereket. Mindezek alapján születhet reális akkreditálási döntés vagy a kérés elutasítása, esetleg kiegészítő rendszabályok elrendelése a kívánt biztonsági szint elérése érdekében.

A kijelölt akkreditációs hatóság jóváhagyhatja az üzemeltetést az üzemeltetési engedély kiadása előtt is, amennyiben egy biztonsági felülvizsgálat megállapította, hogy a kompromittálódás, elvesztés, adatokkal történő visszaélés vagy illetéktelen módosítás elleni védelem megfelelően biztosított. A kialakított rendszernek ebben az esetben pontosan egyeznie kell a hatósággal előzetesen kialakított biztonsági követelményekkel, valamint meg kell felelnie a kompromittáló kiszármazás elleni védelem és egyéb elektronikus védelmi előírásoknak.

Az üzemeltetés akkreditálás előtti engedélyezése rövid határidőhöz kötött

(pl. 90 nap), ami nem helyettesítheti az általános akkreditálási eljárást [1, 5.].

Minden elektronikus információs rendszert lényeges részek átalakítása vagy fejlesztése esetén rövid határidőn belül (pl. három hónap) hivatalosan *újra kell akkreditálni* amennyiben a változásnak biztonsági következményei vannak. A fizikai körülmények nagymértékű változása ehhez hasonlóan ismételt akkreditálást eredményez. Ugyanígy új eljárást vált ki az információs rendszer vagy eszköz által kezelt adatok érzékenységeinek vagy az alkalmazott biztonsági üzemmódnak a változása is.

A titoksértés, amelynek oka lehetett a biztonsági rendszabályok hiányossága, vagy amikor a rendszer (vagy eszköz) sértetlensége a körülmények rendkívüli változása miatt veszélyeztetett, szintén érvényteleníti az akkreditációt.

Mivel a környezeti változások, a védelmi elemek és rendszabályok hatásossága, vagy a támadótechnológia változása rengeteg, előre nem tervezhető tényezőt rejt, így az alkalmazott rendszer (eszköz) a kezelt adatok érzékenységeivel fordítottan arányos időszakonként automatikusan ellenőrizendő (általában max. 3 év) az előbb említetteken kívüli okok nélkül is.

Az újra akkreditálás általában ugyanazon lépéseket tartalmazza, mint az eredeti eljárás, de a szükséges dokumentumok azon részeit, amelyek továbbra is érvényesek, nem szükséges újra elkészíteni. Amennyiben a változások azt megkövetelik, ennek ellenkezőjeként az is előfordulhat, hogy látszólag kis változás is sokkal bonyolultabb és részletesebb vizsgálatot von maga után.

A jóváhagyó hatóság értesítheti az üzemeltetőt a biztonsági követelmények visszavonásáról, és újabb követelményeket határozhat meg a meglévő biztonsági

körülmények fellazulása, hatástalansága miatt, vagy amikor a meglévő technológia már nem elégíti ki a biztonsági követelményeket. A szervezet biztonságpolitikájának változása is érvénytelenné teheti az alkalmazott biztonsági megoldásokat, illetve előfordulhat, hogy az alacsonyabb szintű biztonsági követelmények költségének előnye a kompromittáláshoz viszonyítva lényegesen kedvezőbbé válik.

* * *

Összefoglalásként elmondható, hogy információs területen a védelem nem korlátozódhat kifejezetten csak az információk védelmére, illetve az információk műveleteket megvalósító hálózatok, rendszerek és eszközök üzemeltetésének időtartamára. Az új információs rendszert igénylő feladat körvonalazásától kezdve a megvalósulás különböző fázisain keresztül egészen a rendszerből kivonásig gondoskodni kell az információk biztonságáról, amely feladat meghaladja az üzemeltető szervezet hatáskörét.

A fegyveres erők információs rendszerei fokozott kockázatnak vannak kitéve, így érthető, hogy egy rendszer vagy eszköz rendszerbe állítása vagy üzemeltetési paramétereinek akár kis változása is bonyolult hatósági engedélyezési eljárásokat von maga után. Emiatt szükségesnek tartom a szervezetek vezetőinek tudatosságát a feladatok támogatásához szükséges híradó, informatikai eszközök és rendszerek tekintetében, mert a biztonság területén csak gondosan felépített biztonsági alapelvek szerint haladhatunk előre.

A kor követelményeinek és a NATO biztonsági alapelveinek megfelelő szabályozás a tervezők, az üzemeltető és fenntartó mérnökök, a biztonságért felelős szervezetek és személyek számára pon-

tosan meghatározott biztonsági feladatokat és hatásköröket jelent. Ezek változtatása nem mindig egyszerű feladat. Mivel kommunikációs rendszereink, nemzeti és NATO-minősített adataink mások kíváncsiságát is felkelthetik, és illetéktelen megismerési kísérleteket válthatnak ki, így érthető, hogy csak minden tekintetben szabályos, hitelesített védelmi rendszabályokat alkalmazhatunk.

A hatályos szabályozás szerint [52/2002. (III. 26.) Korm. rend.] a Magyar Honvédség illetékes szerve a NATO-minősített adatok elektronikus biztonsági eljárásrendjében szakhatósági tevékenységet támogató és szakmai felügyeleti feladatokat lát el, így az elektronikus információk biztonságának nemcsak a megvalósítása, hanem vizsgálata és hitelesítése területén is a cikkben röviden bemutatottakhoz hasonló képességeket kell kialakítani és fenntartani.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Guide to Certification and Accreditation for Information Technology Systems (MG-4) Government of Canada, Communications Security Establishment (CSE), 1996
- An Introduction to Computer Security: The NIST Handbook, NIST Special Publication 800-12
- Department of Defense Information Technology Security Certification and Accreditation Process (DITSCAP), DoD 8510.1-M, 2000
- Guideline for computer security certification and accreditation, Federal Information Processing Standards (FIPS) Publications 102, 1983
- Information Systems Security, AR 380-19, Headquarters Department of the Army Washington, DC, 1998
- Muha Lajos-Bodlaki Ákos: Az informatikai biztonság; 2001, PRO-SEC Kft. Budapest
- Risk Management Guide for Information Technology Systems, NIST SP 800 30, 2001
- Security Risk Management for Information Technology Systems, MG-2E, Government of Canada, Communications Security Establishment (CSE), 1996

Születésnapí köszöntő Dr. Mórícz Lajos nyá. ezredes 80 éves

A közelmúltban a köszöntöttük *dr. Mórícz Lajost*, a hadtudomány kiváló művelőjét, az elismert tudományszervezőt, a Tanárky-díjas hadtudóst, a kedves barátot és munkatársat, aki 2003. február 27-én ünnepelte 80. születésnapját. Ez alkalomból több fórumon is köszöntötték az ünnepeltet, de ebből a köszöntéssorozatból nem maradhat ki a Magyar Hadtudományi Társaság sem, amelynek Mórícz Lajos alapító tagja, valamint 1991–1995 között első elnöke volt. A februári elnökségi ülésünkön már köszöntöttük az ünnepeltet, úgy tartottuk azonban illőnek, hogy az MHTT legmagasabb fóruma, a küldöttgyűlés előtt ismételjük meg ezt a köszöntést, s itt adjuk át azt az MHTT-gyűrűt, amellyel kifejezésre juttatjuk a közösség tiszteletét és megbecsülését.

A ma már 81. évében járó kedves barátot, az elnökség tiszteletbeli tagját társaságunk tagsága, elnöksége és a magam nevében sok szeretettel és tisztelettel köszöntöm.

Egy-egy ilyen kerek évforduló jó alkalmat kínál a visszaemlékezésre is. Mórícz Lajos barátunk 1943-ban végzett a Ludovika Akadémián, hadnagyként mint századparancsnok részt vett a második világháború harcaiban, majd 1945-től tagja lett az új magyar haderőnek. Háború után, 1947–1949 között a hadiakadémián magasabb katonai képeztést, majd 1954–1958 között az ELTE BTK-n tanári diplomát szerzett.

Katonai szolgálati évei alatt számos fontos beosztást látott el, meghurcoltatás részese is volt. Miután 1965-ben a hadtudomány kandidátusa tudományos fokozatot szerzett, másfél évtizeden át az MTA Tudományos Bizottsága Hadtudományi Szakbizottságának vezetőjeként végzett tudományszervezői munkát, miközben 1983-ban megszerezte a hadtudomány doktora (DSc) fokozatot.

Tudományos tevékenységét a mintegy 600 tudományos dolgozat, cikk, tanulmány fémjelzi. Kutatásokat végzett a katonai doktrína, a haderőrendszer fejlődéstörténete, a területvédelem aktuális problémáinak feltárása területén, valamint a hadtudománynak a tudományok rendszerében elfoglalt helye és szerepe meghatározásában. Életútját, benne a nagyon sokirányú és gazdag katonai pályáját, az azt végigkísérő tudományos munkásságának tapasztalatait több könyvben is feldolgozta. Tudományos tevékenysége elismeréseként megkapta az MHTT legmagasabb tudományos elismerését, a Tanárky Sándor-díjat.

Kedves Lajos Bátyánk!

Születésed 80. évfordulója alkalmából fogadd a Magyar Hadtudományi Társaság tagsága nevében őszinte barátsággal és tisztelettel megfogalmazott köszöntésünket. Kívánunk további nagyon jó egészséget, még sok-sok alkotó évet, családot körében szeretetet és boldogságot.

Budapest, 2003. március 28.

Az MHTT Küldöttgyűlés megbízásából:

dr. Szabó József,
a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke

Tájékoztatás az Intéző Bizottság üléséről

2003. február 4-én ülést tartott a Magyar Hadtudományi Társaság Intéző Bizottsága. Az ülés napirendjén több fontos téma mellett a központi helyet az éves beszámoló foglalta el.

Az IB tagjai tájékoztatást kaptak arról, hogy a legtöbb szakosztály leadta éves értékelését. Ezek feldolgozása és a társaság egységes beszámolójának összeállítása megkezdődött. Az IB tagjai saját munkaterületüket illetően napokon belül átadják Szabó József elnöknek az írásos összefoglalókat, amelyek szintén bekerülnek a társaság beszámolójába. Az utóbbi február 20-ára elkészül (első változatban), elnökségi ülés elé február 28-án került. Az *értékelő-feladat-szabó küldöttgyűlést március 28-ára hívjuk össze.*

A jelenlévők tájékoztatást kaptak a haditechnikai témakörben tartott tudományos konferenciánkról, amelyen felszólalt a honvédelmi miniszter is. Beszédében megfogalmazta, mit vár a honvédelmi vezetés a Hadtudományi Társaságtól: alternatívák kidolgozását a döntés-

re váró, átfogó és stratégiai jelentőségű kérdésekben.

A vezetés elvárásait is figyelembe véve tervezi a társaság egy egynapos tudományos konferencia megszervezését április 23–25-e között a Magyar Honvédség önkéntes haderővé történő átalakításának tárgykörében. Igaz, hogy 2003 tavaszán több hasonló témájú rendezvény is várható különböző intézmények szervezésében, de a kérdésről, annak egyes vonatkozásairól nekünk is van mit mondanunk. Ilyen témakörök lehetnek a szervezési, kiképzési kérdések, a jogi háttér, a tartalékosok helyzete, a fegyverzettechnikai biztosítás.

Az IB-ülés napirendjén szerepelt még a társaság szakértői címével kapcsolatos elképzelés (beleértve a szakosztályok és a klubok szerepét a cím odaítélésében), továbbá napi problémák, információk.

*Dr. Nagy László
alelnök*

A 2002. évi pályázatok eredményei

A Magyar Hadtudomány elnöksége által kiírt pályázatok célja a hadtudomány fejlődésének elősegítése, a biztonság és a védelem, a hadügy témakörében folytatott kutatások eredményeinek a feldolgozása, közkinccsé tétele, valamint az ezt elősegítő katonai elméleti munka ösztönzése.

A társaság 2002. évi pályázati felhívására – mint ahogy arról a folyóirat előző számában hírt adtunk – *hét szerződéses és hat jeligés pályázat, tanulmány érkezett be.* Az előbbi szerzőit és az általuk feldolgozott témák címeit ismertettük olvasóinkkal.

A hat jeligés pályázatból két szerző alábbi három pályaműve kapott díjat:

I. díj: *Horpácsi Ferenc mk. alez.:
Határvadászszázadok az
Európai Unió csatlakozás tükrében;*

II. díj: *Kovács Zoltán mk. szds.:
A műszaki záruk alkalmazási
lehetőségei a nem háborús
katonai műveletek során;*

III. díj: *Kovács Zoltán mk. szds.:
Földmű záruk
a műszaki záruk rendszerében.*

A beküldött pályaműveket, tanulmányokat a folyóirat szerkesztőbizottsága is áttekintette. Úgy döntött, hogy amennyiben a szerzők nagyobb terjedelmű tanulmányait a bírálók észrevételeit és a szerkesztőség igényét is figyelembe véve átdolgozzák – cikkesített változatuk megjelenik a folyóiratban. Ilyen követelmények alapján a szerződéses pályázatok közül a Hadtudomány előző számában (2002/4. sz.) megjelent: dr. Bognár Károly; Kővári László és dr. Nagy László társszerzős (I. rész) tanulmánya. Jelen számban publikáljuk Horpácsi Ferenc mk. alez., dr. Pekó József nyá. ezds., dr. Pataky Iván nyá. ezds., Kővári László szds. és dr. Nagy László nyá. ezds. (II. rész), valamint Gál Gyula őrgy. ...Az embercsempészség megjelenési formái, módszerei és az ellene való fellépés című – nem díjazott, de átdolgozott – tanulmányát.

A haditechnikai eszközök fejlesztésének, korszerűsítésének kérdései című konferenciáról

A téma fontosságát és az érdeklődők körét tekintve az MHTT életében az év legjelentősebb eseménye volt az a 2002. december 12-én megtartott konferencia, amely az MH, a HM érintett vezetőszervei, intézetei szakembereinek bevonásával és a nagyszámú érdeklődő részvételével a haditechnikai eszközök fejlesztésével, korszerűsítésével összefüggő izgalmas kérdések vizsgálatát tűzte napirendre. A konferencia jelentőségét emelte, hogy azon az MHTT 12 éves történetében először megjelent a védelmi tárca első embere, Juhász Ferenc úr, aki köszöntötte a rendezvényen megjelenteket. A miniszter úr a politika, a szakma és a tudomány kapcsolatára utalva hangsúlyozta: *„...a politika igényli a szakma gazdag tapasztalatait, ha erre nem figyel, zsákutcaba jut. Az MHTT abban segíthet bennünket, hogy ezeket a zsákutakat elkerüljük. Fontos, hogy a dolgokat összefüggésükben tudjuk mérlegelni, választani. Úgy gondolom, hogy a társadalmi, gazdasági élet különböző területein kevés olyan szituáció van, amikor csak egy út van. A jelenlegi helyzetben mi a lehető legjobb utat keressük, azt az utat, amely céljaink kiteljesedéséhez vezet. Azt várom, és azt remélem a tanácsadóktól, hogy a döntési lehetőségek sokaságát vázolják fel, amikből mi tudunk választani, el tudjuk dönteni, hogy egy adott feladat végrehajtásához, egy rendszer kiépítéséhez milyen eszközeink, lehetőségeink vannak.”* Végül – hangsúlyozva a tárca fogadóképességét – közös munkára, közös gondolkodásra szólította fel a konferencia résztvevőit.

A konferencia programja szerint – a honvédelmi miniszter úr felszólalását követően két bevezető (vitaindító) előadás, hét korreferátum és hét hozzászólás (további három írásban beküldött hozzászólás) hangzott el, amelyek kellő alapossgal világították meg a honvédség technikai korszerűsítésének, fejlesztésének elodázhatatlanságát, megoldásának lehetőségeit és módjait.

Dr. Ungvár Gyula nyá. mk. vör. – kiindulva az MH jelenlegi fegyverzettechnikai helyzetéből, a biztonságpolitikai és a honvédelmi alapelvekből, figyelembe véve a NATO-elvárásokat, a honvédség új feladatait – vázolta fel a fegyverzetfejlesztés és -korszerűsítés (FEKOR) elvi szempontjait és összefüggéseit, hangsúlyozva azt, hogy ehhez: *„... olyan programot kell kidolgozni, amely – a fejlesztés keretében az új eszközök,*

rendszerek külföldi beszerzésén túl, új eszközök hazai bázison történő önálló kifejlesztése és gyártása mellett, kooperációs fejlesztési és gyártási lehetőségekre épít; a korszerűsítés keretben pedig hosszabb távon is rendszerben tartható fegyverzettechnikai eszközök továbbfejlesztését, modernizálását határozza meg vagy kiegészítő eszközbeszerzéssel fokozza azok hatékonyságát.” Az előadó, zárva az előadást, hangsúlyozta: *„...a harcászatechnikai képesség tehát nemcsak új eszközök beszerzésével fokozható, ezért ne csak fejlesztésben gondolkodjunk, hanem korszerűsítésekben is. Ezáltal a fegyverzet vonalán óhatatlanul szükséges változások: az új eszközbeszerzések időben kitolhatók, a pénzügyi igények viszonylag csökkenthetők, és azokra a területekre, ahol csak fejlesztéssel (új eszközbeszerzéssel) oldhatók meg a gondok, átcsoportosíthatók.”*

Dr. Szabó József nyá. vör. : A magyar légierő és a típusváltás című előadásában felvázolta a fegyverrendszerek, benne a légierő rendszereinek fejlesztésével kapcsolatos kérdéseket, problémákat. A légierő helyzetét értékelve hangsúlyozta: *„...az MH repülőcsapatainak harcászati rendeltetésű repülőgépei nem képesek kielégíteni a saját és a szövetségi követelményeket. Az átfegyverzés eredményeként a légierő képes kell, hogy legyen: a légvédelmi feladatok ellátására és a szárazföldi csapatok légi támogatására, ami lényegében hármas feladatrendszer: légi csapásmérési, önálló feladatmegoldási és felderítési képességet foglal magában.”*

Az utóbbi évek repülőgép-vásárlási variációit értékelve hangsúlyozta: *„...az MK igényeit mind a lehetőségek, mind a gazdasági szempontok szerint – a beszerzési, rendszerbe állítási és az élettartamra kiszámított költségek nagyságát, valamint az ellentételezés módját illetően – a legteljesebb mértékben a Gripen rendszerezítése a célszerű. Végleges és egyértelmű döntés szükséges azonban az infrastruktúrára és a humánkérdések megoldására is.*

A konferencia aktív szereplői – közel húsz szakterület képviselőjében – kellő alapossgal mutattak rá, hogy az MH fegyverzetének fejlesztése, korszerűsítése elodázhatatlan, keresni, kutatni kell megoldásának lehetőségeit, útjait, módjait.

A felvázolt elméleti megfontolások, a honvédség közel tízéves „fejlesztése” során szerzett tapasztalatok jó alapokat, tanulságokat biztosított ahhoz, hogy az illetékesek, a döntéshozók jól válasszák meg azt az utat, amelyre a honvédelmi miniszter úr is utalt.

Javaslatként fogalmazódott meg az is a konferencián, hogy hasonló felfogásban, a témákhoz illeszthető szakmai körök képvisel-

tében, rendezzen konferenciát a társaság az önkéntes haderő-rendszerre történő áttérés feladataihoz kapcsolódva, a szervezeti, strukturális és a humánkérdésekről is.

A konferencia tanulságos, remélhetőleg közérdeklődésre is számot tartó teljes anyaga, a társaság önálló kiadványában rövidesen megjelenik.

Horváth István

A Hadtudományi Bizottság ülése

Az MHTT tagjai közül sokan vesznek részt az MTA IX. Gazdaság- és Jogtudomány Osztály Hadtudományi Bizottság munkájában, ezért szerkesztőségünk röviden, tudósítás formájában tájékoztatja a tisztelt olvasót a HB-nek a ZMNE-en megtartott rendezvényéről. A megnyitójában dr. Ács Tibor – a HB elnöke, így fogalmazott: azon honvédségnél folyó védelmi (vagy kihatásai okán ismertebb nevén: stratégiai) felülvizsgálatról esik szó, amelynek célja a honvédség átalakítása a NATO új irányelvei alapján. Annál is inkább szükséges az ilyen tartalmú áttekintés – még ha az csak a bizottság soros ülésén történik is –, mert a társaság Kiss Károly Hadtudomány Klubja által 2002 második felében gondozott hadtudományi szabadegyetemen igen részletes vizsgálat tárgya volt a hazai és más – amerikai, angol, francia, kínai, orosz, román stb. – haderő átalakítása korszerűbb, modernebb fegyveres erővé.

A tudomány képviselői tehát így is letették a garast (mert az MHTT más fórumot is teremtett a téma megtárgyalásához). Joggal várták ehhez az érdemi információkkal rendelkező szakember (vezető) részéről elhangzó tájékoztatót.

Dr. Szenes Zoltán vezérőrnagy, a hadtudomány kandidátusa, a Honvéd Vezérkar törzsigazgatója (azóta a Honvéd Vezérkar főnöke, egyúttal altábornagy) előadásában hangsúlyozta a védelmi felülvizsgálat egyrészt a korábbi kormány által 2001 augusztusától megindított haderőreform továbbvitelét, a vele kapcsolatos feladatok pontosítását jelenti, másrészt az euróatlanti béke- és biztonságához való hozzáállás minőségi javítására irányul.

A haderőátalakítás eddigi történetéről – amelyről Szenes úr is szólt – az MHTT több rendezvénye és a szakfolyóiratok cikkeinek sokasága is közölt (tartalmazott) hasznosítható információkat. Itt és most ezért csak néhány olyan motívumot

ismertetünk, amelyek pótolják vagy kiegészítik a vonatkozó ismereteinket. Így például az eddigi koncepció helyett a NATO, a szövetség keretei közötti védelmet kell előtérbe helyezni, illetve fenntartani – hangoztatta az előadó. Ugyanis az e téren bennünket ért szövetségi kritika, ha jogos is, de nem mindenható, hiszen kezdeti vállalásaink zöme nem lett teljesen az enyészete.

A védelmi filozófia megváltozása – a NATO-koncepció érvényesítésére való törekvés – olyan szemléletváltozással járt együtt, amely nem vágyakból, ígéretyekből, hanem a biztos erőforrásokból indul ki. Magyarán: mire vagyunk egy időben képesek, mire van (lesz) erőnk, s mindezek alapján mire vállalkozhatunk. Tízlépéses és nemzetközileg is elfogadott felülvizsgálati program – amelyben nálunk nem ismert tervezési metódust voltunk kénytelenek alkalmazni, felhasználva az ilyen brit tapasztalatokat is – megvalósítása, megvalósulása során jutottunk el idáig. S ma már elmondható – hangsúlyozta Szenes úr –, hogy a politikai elvárások megszületése után készültek el a scenariók vagy modellek, megszilárdult továbbá az a nézet (nevezhetjük felismerésnek is), hogy amilyen mértékben megvannak vagy bővülnek az erőforrások, olyan mértékben vagyunk képesek és készek a képességek növelésére és vele együtt a haderő átalakítására. S mindez konszenzuskeresés közepette és az így létrejövő konszenzusra támaszkodva mehet és megy is végbe.

Mint az az eddigiekből jól kitűnik, az előadó, azután az őt követő hozzászólók, majd a HB elnöke is zárszóként azt hangoztatta, a realitások – bennünk adott szavunk (tett vállalásunk) hitelességének fenntartása, megszilárdítása – miatt nincs más választásunk, mint az, hogy erősítsük mind a harmonizációt, mind a kompatibilitást.

Varga Mihály

A hadművészeti szakosztály vitafórumáról

A hadművészeti szakosztály 2003. február 25-én vitafórumot rendezett *A honvédelem és politika-stratégiai modernizációja* címmel. Előadó dr. Pekó József, a szakosztály elnöke volt. A téma rendkívüli fontossága és időszerűsége a szakosztály tagjain kívül több más szakosztály és a társaságon kívüli személy érdeklődését is kiváltotta. A rendezvényen részt vett dr. Móricz Lajos nyá. ezredes úr is, akit a szakosztályelnök 80. születésnapján külön is köszöntött.

A vitaindító előadás főbb megállapításai az alábbiakban összegezhetők:

Magyarország honvédelmének mindenkori szavatolása az állam elsőrendű fontosságú feladata, melynek most a stratégiai léptékű biztonsági változások időszakában kell eleget tennie. Ezen változások közül külön is kiemelendő: az Egyesült Államok biztonságstratégiájának – erősen vitatható – preventív jellegű védelmi gyakorlata, a NATO és az Európai Unió jelentős bővítése és biztonságstratégiájának módosítása, valamint a változó stratégiákhoz igazodó haderők és a „globális katonai” képességek megteremtése. Ebben a módosuló biztonsági környezetben a *honvédelem modernizációjának, egyidejűleg szavatolásának kiindulási alapja, a honvédelem alkotmányi és politika-stratégiai megújítása, nemzeti érdekeinknek megfelelő stratégiák megalkotása.*

Az alkotmány honvédelmet meghatározó stratégiai alapelveit az alkotmányreform irányába mutató módosításokkal szükséges korszerűsíteni, majd később az új alkotmányalkotás keretében kell újraszabályozni. A további módosításoknál fontos szempont, hogy az ország külső biztonságát és a honvédelmet meghatározó alkotmányi alapelvek feltételezik egymást, és rendszert alkotva tölthetik be eredményesen szabályozó feladatukat.

A honvédelem – szövetség keretei közötti és érdekeinknek megfelelő – szavatolása, szervezése és feltételeinek a biztosítása megköveteli, hogy államunk vezetése tegye egyértelművé és határozza meg *honvédelmi politikai stratégiáját*, mégpedig oly módon, hogy az betöltse a honvédelmi törvénykezés, a nemzeti katonai stratégiaalkotás és a honvédelem-építés általános meghatározó szerepét. Számunkra ma az állam honvédelmi politikai stratégiáját az Országgyűlés 94/1998. (XII. 9.) OGY határozata általános formában összegzi.

A még hatályos nemzeti biztonsági stratégia pedig nem foglalkozik a honvédelemmel érdemben. Ezért a *honvédelmi politikai stratégia* – mint a katonai stratégia kiindulópontja – *újragondolása és továbbfejlesztése ma mindenképpen indokolt.* A vitaindító előadásban ennek a stratégiának több olyan alaptétele is megfogalmazódott, amelyeket a különböző okmányokban is rögzíteni kell.

A honvédelmi politika stratégiájának szükség szerinti újragondolásakor eldöntendő kérdés, hogy mely stratégiai alapkormányban vagy okmányokban célszerű a korszerűsített szabályozást elvégezni. Az *állam honvédelmi politikai koncepcióját hosszabb távra szólóan a biztonság- és védelempolitikai alapelvek dokumentumában, középtávra konkretizáltan pedig a nemzeti biztonsági stratégiában célszerű továbbfejlesztetni.* Ehhez a hatályos – 2002-ben a kormány hatáskörében kiadott – nemzeti biztonsági stratégiát is célszerű újragondolni.

A vitaindító előadást aktív vita és véleménycsere követte. A felszólalók megerősítették az előadás főbb következtetéseit, de kritikai észrevételeket is megfogalmaztak a világ hatalmi újrafelosztásával, a hatalmi erőközpontokkal, a fegyveres agresszió formáival, a magyar alkotmányi és stratégiai szabályozással kapcsolatosan.

Dr. Seebauer Imre nyá. alezredes felszólalásában hangsúlyozta, hogy az USA elnöke „hadat üzent a terrorizmusnak”, „a háború megkezdődött és szűn nélkül folytatódik”. Ma a „muzulmán országokkal, mint erőközponttal kell számolni.” Kiemelte, hogy a biztonsági környezet veszélyeinek kezelésében a vezetésnek kiemelten fontos szerepe van. Ahhoz, hogy a vezetés szerepkörét betölthesse, meg kell szüntetni a túlzott centralizációt a vezetésben, érvényt szerezve az alulról kezdeményezett és felülről támogatott vezetési gyakorlatnak.

Lőrincz Kálmán nyá. vezérezredes felszólalásában hangsúlyozta, hogy ma a nemzetközi küzdőtérén a világ hatalmi újrafelosztásának folyamata zajlik, a megváltozott nemzetközi erőviszonyoknak megfelelően. Ebben a konfliktusos folyamatban a nemzetközi szabályozásnak kitüntetett szerepe van. Jól mutatja ezt az Irak körül kialakult válság, amely csak felszínre hozta a hatalmi érdekérvényesítéseket,

melyben államunk is kénytelen – valamilyen formájú szerepvállalásával – állást foglalni. A nemzeti érdekeinknek megfelelő érdekérvényesítéshez számunkra *újrarendelt stratégiákra van szükség*, az előadásban elhangzott elveknek megfelelően. A továbbiakban véleményt nyilvánított a centralizált és decentralizált vezetés és a fegyveres agresszió kérdéseiben.

Dr. Hanuszka János hozzászólásában az alkotmány rendkívüli helyzetekre vonatkozó szabályozásával foglalkozott, rámutatva annak korántsem problémamentes megoldási módjára. Kérdéseket fogalmazott meg a fegyveres és a nem fegyveres típusú rendkívüli helyzetekkel kapcsolatban. Nem tartja megnyugtatónak a hatályos nemzeti biztonsági stratégia

szerinti ágazati stratégiák felosztását és azon belül a honvédelmi ágazatra vonatkozó szabályozást.

Magyar István alezredes felszólalásában a honvédelem politikai stratégiája által meghatározott nemzeti katonai stratégiával, a katonai doktrínákkal és szabályzatokkal foglalkozott. Külön is kiemelte, hogy a *védelmi gyakorlat számára elsősorban nem doktrínákra, hanem alapszabályzatokra van szükség*.

A vitát a szakosztályelnök összefoglalója zárta. A fórum a honvédelem stratégiai modernizációjához való eredményes hozzájárulás volt.

Dr. Pekó József
szakosztályvezető

Egy cikk margójára

Az alábbiakban közöljük P. Szabó Barnabás ref. református lelképásztor úr szerkesztőségünkhöz érkezett levelét, amelyben a Tiszteletes Úr a *Hadtudomány* 1999. évi 3–4. számában megjelent, *Lelkiismereti terrorizmus* című cikkben a két keresztény vallásra utaló szerzői állítás helyreigazítását kéri.

Az MHTT elnöke levélben is megköszönte a Tiszteletes Úr hasznos, az egyházak helyes értelmezésére vonatkozó, a katonákat is eligazító észrevételeit. Alábbiakban közöljük P. Szabó úr levelét.

A cikk írója két keresztény vallásról beszél a protestáns és katolikus írek elemzése kapcsán. Nos, keresztény vallás: egy van. A kereszténység, amely maga a keresztény vallás. A keresztény valláson belül persze számos FELEKEZET van, de vallásnak egyik sem nevezhető, csupán a keresztény vallás egy felekezetének. Ez alapvető tény, sem vallás-fenomenológiai, sem vallástörténeti, sem egyháztörténeti ismeretekkel nem kell rendelkezni ennek a felismeréséhez. Mégis elgondolkodtatott, hogy a cikk írója komoly és komolynak szánt megjegyzéseit ilyen alapvető ismeret hiányában vagy figyelmen kívül hagyásával mennyire kell valóban komolyan venni. Továbbá: kik azok, akik – a cikket elővasva (nyilván bizonyos vallások, felekezetek felé irányuló érdeklődéssel, kíváncsisággal), az információ publikált voltából adódóan is – a cikk írójának a megállapításait szakértő megállapításoknak értelmezik, holott a cikk

írója egy olyan alapvető kérdésben is tájékoztatatlanságot árul el, mint a kereszténység vallási-felekezeti tagoltságának általános ismerete. Azt hiszem – sajnos –, így vannak nagyon sokan, olvasóik többsége.

Éppen ezért tisztelettel kérem, hogy ezt az alapvető, ám a cikk írójának felkészültségét illetően annál „kellemetlenebb” tévedést szíveskedjenek korrigálni. Hasznosnak érzem, ha a felekezetek, vallások tevékenységeit veszik vizsgálat alá, teszik tanulmányok témájává a jövőben, konzultálnának a témában érintett személlyel. Sajnos a média előszeretettel ad „ex catedra” kijelentéseket, tényigényű megállapításokat egyházakról, felekezetekről minimális informálódás hiányában is, előszeretettel használják az egyes vallások, felekezetek terminus technicus kifejezőkészletét profán vagy alkalmazott vallási vagy vallási jellegű témákban, műsorokban torzítva azok jelentését, illetve általánossá téve egy tévedést, téves jelentést, téves használatot és gyakorlatot honosítva meg ezzel.

Bízom benne, hogy leveletem nem tiszteletlenségnek, „kioktatásnak” veszik, hanem aminek szántam: tiszteletteljes figyelmeztetésnek, illetve kérésnek. Ennek reményében további munkájukhoz sok erőt, életükben, szolgálatukban pedig jó egészséget, Isten áldását kívánom:

P. Szabó Barnabás
ref. lelképásztor

Contents

József Szabó:	Thoughts about the development of the armed forces – in the scope of the strategy of NATO	3
László Kővári–László Nagy:	The Moscowian estimation of the international terrorism – the Chechnian crisis	17
János Deák:	The nuclear weapon of the 21 st century	37
József Pekó:	The constitutional and policy-strategic modernization of home defence	41
László Varga:	About the structure of the air defence missile brigade	53
Iván Pataky:	Defence of population in the scope of the challenges of the asymmetric warfare	73
Pál Gazda–Mihály Medveczky:	Some methodical aspects of the planning of economical precondition and mobilization and their theoretical relations	67
Gyula Gaál:	Man-smuggling and our national countermeasures	79
Ferenc Horpácsi:	Border guard company on the treshold of the EU entry	90
Gábor Kozma:	Science programmes and organisations of the NATO	97
József Bajó:	The measurement of the progress of the information society	109
Károly Kassai:	About the defence of informational systems	119
	The news of the society	127

Inhalt

József Szabó:	Gedanken über die Entwicklung der Streitkräfte – in dem Spiegel der Strategie der NATO	3
László Kővári–László Nagy:	Die Moskauer Einschätzung des internationalen Terrorismus – die Tschetschen-Krise	17
János Deák:	Die nukleare Waffe in dem 21. Jahrhundert	37
József Pekó:	Die konstitutionelle und politisch-strategische Modernisierung der Landesverteidigung	41
László Varga:	Über die Struktur der Fla-Rak Brigade	53
Iván Pataky:	Bürgerschutz in dem Spiegel der Forderungen der asymmetrischen Kriegsführung	73
Pál Gazda–Mihály Medveczky:	Einige methodischen Fragen der Planung von Wirtschaftsführung und Mobilisierung und die theoretischen Bezüge dieser	67
Gyula Gaál:	Menschenschmuggel und die Gegenschritte in unserem Lande	79
Ferenc Horpácsi:	Grenzenjägerkompanien an der Schwelle des EU-Beitritts	90
Gábor Kozma:	Die wissenschaftlichen Programme und Organisationen der NATO	97
József Bajó:	Die Messung der Entwicklung der Informationsgesellschaft	109
Károly Kassai:	Über den Schutz der Informationssysteme	119
	Die Nachrichten der Gesellschaft	127

Содержание

Йожеф Сабо:	Размышления о развитии военных сил в свете стратегии НАТО	3
Ласло Кёвари–Ласло Надь:	Московская оценка международного терроризма – чеченский кризис	17
Янош Деак:	Ядерное оружие в 21-ом веке	29
Йожеф Пеко:	Конституционная и политико-стратегическая модернизация национальной обороны	41
Ласло Варга:	О структуре противовоздушной ракетной бригады	53
Иван Патаки:	Защита населения в свете вызовов ассиметрического ведения войны	59
Пал Газда–Михай Медвецкий:	Некоторые методологические вопросы и их теоретические аспекты при планировании подготовки и мобилизации хозяйства	67
Дьюла Гал:	Контрабанда и борьба против нее в Венгрии	79
Ференц Хорпачи:	Пограничные стрелковые роты на пороге вхождения Венгрии в Европейский Союз	89
Габор Козма:	Научные программы и организации НАТО	97
Йожеф Байо:	Оценка развития информационного общества	109
Карой Кашшаи:	О защите информационных систем	119
	Новости из жизни Венгерского Общества Военной Науки	127

Tájékoztató a tagsági díj befizetéséről

Az MHTT Elnöksége kéri a tagság tagjait, hogy

2003. április 30-ig
fizessék be a 2003. évi tagdíjat!

Az éves tagsági díj a munkaviszonyban lévőknek 2000 Ft,
diákoknak és nyugdíjasoknak 1000 Ft.

Akik rendezik tagdíjukat,
a Hadtudomány című folyóirat 2003. évi számait
térítésmentesen megkapják. A tagdíjat a megküldött
készpénz-átutalási megbízáson kérjük feladni.

A társaság folyóiratát,
a Hadtudományt azok az állampolgárok is megrendelhetik,
akik nem tagjai a társaságnak.

Megrendelés esetén a befizetést
az MHTT Titkársága által megküldött
„Készpénz-átutalási megbízás” nyomtatványon kell eszközölni.
A társaság számlaszáma: 10200854-32570715-00000000

A tagdíj befizetésével,
a belépéssel és a folyóirat megrendelésével kapcsolatos
kérdéseivel forduljon az MHTT Titkárságához:

1101 Budapest X., Hungária krt. 9–11.
Levélcím: 1581 Budapest, Pf.: 15.
Telefon: 432-9000/29-684 mellék.